

บทเรียน

บทนำ

บทเรียนการสอนโมโนทัศน์และหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์จากรายยาวมหาเวสสันดรชาดกนี้ ผู้ทำวิทยานิพนธ์ได้เรียบเรียงขึ้นเพื่อให้ครูผู้สอนภาษาไทยในระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง ของวิทยาลัยครูต่าง ๆ นำไปใช้เป็นคู่มือในการสอนวิชาภาษาไทย 11 ซึ่งมุ่งสอนหนังสืออ่านวรรณคดีไทยแก่นักศึกษาที่เลือกวิชาภาษาไทยเป็นวิชาเอกหรือวิชาโท

จากหนังสือแนะแนวการสอนวิชาภาษาไทย หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง พุทธศักราช 2510¹ ได้กำหนดความมุ่งหมายและขอบเขตของวิชาภาษาไทย 11 ไว้ดังนี้

ความมุ่งหมาย

1. ให้ตระหนักในคุณค่าของวรรณคดีไทยสมัยต่าง ๆ ทุกประเภทว่าเป็นมรดกอันล้ำค่าของชาติ
2. ให้เข้าใจความสัมพันธ์ของเนื้อเรื่องวรรณคดีกับชีวิตของผู้แต่ง สภาพสังคม และวัฒนธรรมสาขาอื่น ๆ
3. ให้เข้าใจและซาบซึ้งในวัตถุประสงค์ของผู้แต่ง วิธีการแต่ง สำนวนโวหาร ปรัชญา จินตนาการของกวี และสุนทรียภาพในหนังสือวรรณคดีที่กำหนดให้เรียน

¹หน่วยศึกษานิเทศก์, กรมการฝึกหัดครู, กระทรวงศึกษาธิการ, แนะแนวการสอนวิชาภาษาไทย หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง พุทธศักราช 2510 (พระนคร, 2510), หน้า 34-37.

4. ให้ตระหนักในคุณสมบัติของวรรณคดีที่ทำให้วรรณคดีนั้น ๆ มีคุณค่ายั่งยืน
5. ให้สามารถวิจารณ์วรรณคดีนั้น ๆ ได้พอควร

ขอบเขตของวิชา

กำหนดให้อ่านหนังสือ 3 ประเภท ให้เลือกประเภทละ 1 รายการ ใช้เวลาเรียน
ประเภทละ 16 ช.ม.

1. ประเภทร้อยแก้ว มี
 - 1.1 พุทธประวัติ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส
 - 1.2 ปกิณกะคดี ของอัครพาทู กับ จดหมายจางวางหว่า ของ น.ม.ส.
2. ประเภทคำประพันธ์
 - 2.1 ลิลิตพระลอ กับนิราศนรินทร์ หรือกับอิลราชคำฉันท์
 - 2.2 ขุนช้างขุนแผน
 - 2.3 ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก
3. ประเภทบทละคร เป็นบทละครพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6 ทั้งหมด
 - 3.1 บทละครรำเรื่อง ศกุนตลา
บทละครพูดสลับลำเรื่อง วิวาทพระสมุทร
บทละครพูดเรื่อง หลวงจำเนียรเดินทาง
 - 3.2 บทละครรองเรื่อง สาวตรี
บทละครชวนหัวสลับลำเรื่อง หนามยอกเอาหนามบ่ง
บทละครพูดเรื่อง หมิ่นประมาทศาล
 - 3.3 บทละครรองเรื่อง ท้าวแสนปม
บทละครรำเรื่อง พญาราชวังสัน
บทละครพูดเรื่อง ตบตา

บทเรียนนี้มุ่งให้ครูที่เลือกสอนรายยาวมหาเวสสันดรชาดกใช้เป็นคู่มือในการสอน
แต่ทั้งนี้มิใช่ว่าจะจำกัดขอบเขตให้เฉพาะกับนักศึกษา ป.กศ. สูงเท่านั้น ครูผู้สอนภาษา
ไทยสามารถนำไปดัดแปลงและปรับปรุงเพื่อใช้สอนกับนักเรียนนักศึกษาระดับอื่นก็ได้ เช่น

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ห้า เพราะในแบบเรียนวรรณคดีไทยเล่ม 5 ได้กำหนดให้เรียนรายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก กับกัณฑ์กุมาร

การอบรมชุดครูภาษาไทยระดับ พ.ม. (กำหนดให้เลือกเรียนรายยาวมหาเวสสันดรชาดก เป็นหนังสืออ่านวรรณคดีไทยเล่มหนึ่ง กำหนดเวลาเรียน 18 หรือ 19 ช.ม.)

นิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยชั้นปีที่ 1 ที่หลักสูตรบังคับให้อ่านรายยาวมหาเวสสันดรชาดก

บทเรียนการสอนมโนทัศน์และหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์จากรายยาวมหาเวสสันดรชาดกนี้ ผู้ทำวิทยานิพนธ์ได้เลือกเนื้อเรื่องมาวิเคราะห์เพียง 2 กัณฑ์ คือกัณฑ์ชูชก ของสำนักวัดสังฆกระจาย และกัณฑ์มัทรี ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) โดยนำมาวิเคราะห์ให้เห็นข้อดีต่าง ๆ ของวรรณกรรมชิ้นนี้อ่างละเอียด ค่อยเห็นว่าไม่จำเป็นที่จะต้องวิเคราะห์หมดทั้ง 13 กัณฑ์ เมื่อวิเคราะห์ให้เห็นเพียง 2 กัณฑ์แล้วก็จะทำให้มองเห็นมโนทัศน์และหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์ได้พอสมควร

มโนทัศน์และหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์ คือ

1. กลศิลป์ในการผูกเรื่องหรือปัจจุบันเรียกว่า การวางโครงเรื่อง และวิธีการดำเนินเรื่อง
2. กลศิลป์ในการผูกความสนใจผู้อ่านไว้กับเนื้อเรื่อง
3. กลศิลป์ในการทำให้เห็นว่าตัวละครตัวหนึ่ง ๆ เปรียบเหมือนกับเป็นบุคคลที่มีชีวิตคนหนึ่ง ๆ แสดงอุปนิสัยและอัธยาศัยหลายด้านหลายมุมตามที่นิยมเรียกกันในวิชาวรรณคดี วิจารณ์ว่าตัวกลม (round character) มีเซตตัวแบน (flat character) คือแลเห็นเหมือนเป็นภาพวาด มีเพียง 2 มิติ
ตัวละครในเรื่องนั้นอาจจะมีลักษณะเป็นตัวนิ่ง คือมีลักษณะนิสัยอย่างไรก็อยู่อย่างนั้นตลอดเรื่อง (static) และอาจทำให้ตัวละครมีพัฒนาการ คือมีลักษณะนิสัยเจริญขึ้นตามวัย หรือเสื่อมลงตามเหตุการณ์ (dynamic)
4. กลศิลป์ในการที่จะทำให้ตัวละครแสดงลักษณะนิสัยออกมาให้ประจักษ์แก่ผู้อ่าน เช่น แสดงด้วยถ้อยคำของตัวละครเอง แสดงโดยผู้แต่งชี้แจงให้ผู้อ่านแลเห็น หรือแสดง

จากบทบาทและพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกิดในเนื้อเรื่อง ผู้รจนาจะเลือกกลวิธีต่าง ๆ เหล่านี้ให้เหมาะสมแก่การดำเนินเรื่อง

5. กลศิลป์ในการใช้บทเจรจา บทสนทนาของตัวละคร ผู้รจนาจะเลือกถ้อยคำสำนวนโวหารใดมาใช้ในจังหวะใด

6. กลศิลป์ในการใช้โวหาร พรรณา บรรยาย ชี้แจง ผู้รจนาจะเลือกใช้ในจังหวะใด

7. กลศิลป์ในการสอดแทรกอารมณ์ของผู้รจนาลงไป จะใช้กลวิธีในการสอดแทรกอย่างไร สอดแทรกในบทสนทนา หรือแสดงออกมาโดยตรงแก่ผู้อ่าน โดยเลือกใช้ในจังหวะใด

8. กลศิลป์ในการสอดแทรกข้อความคิด ความรู้ โดยมีกลวิธีเหมือนกับการสอดแทรกอารมณ์

9. กลศิลป์ในการแสดงสารแต่ละตอน ๆ ในวรรณกรรม กับการแสดงสารของวรรณกรรมทั้งชิ้นเป็นส่วนรวม

มโนทัศน์และหลักเกณฑ์เหล่านี้ ผู้สอนต้องเข้าใจมากกว่านักศึกษา เพราะนักศึกษาจะรับมโนทัศน์และหลักเกณฑ์ไม่ได้หมดทุกอย่าง นักศึกษาคนหนึ่ง ๆ อาจเกิดมโนทัศน์และเข้าใจหลักเกณฑ์บางประการได้ แต่อาจขาดมโนทัศน์และหลักเกณฑ์อีกบางประการ ไม่ตรงกันทุกคน

พื้นฐานความรู้ของนักศึกษา

สมรรถภาพและประสบการณ์ของนักศึกษาวิทยาลัยครู ระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง วิชาเอกภาษาไทยเท่าที่ทราบจากการวิจัยเบื้องต้น² ปรากฏว่านักศึกษามีพื้นฐานความรู้ทางวรรณศิลป์พอประมาณ³ ความสามารถของนักศึกษาในด้านการศึกษาความรู้

²ดูรายละเอียดในบทที่ 4 และภาคผนวก

³จากการสอบถามนักศึกษา ทราบว่านักศึกษาไม่เคยเรียนเรื่องวรรณศิลป์โดยเฉพาะมาก่อน

และความคิดมีมากกว่าความสามารถในด้านการศึกษาถ้อยคำสำนวนโวหาร และโดยทั่วไปทุกคนจะเกิดอารมณ์หรือความรู้สึกเป็นการตอบสนองเมื่อได้อ่านข้อความที่มีลักษณะเป็นวรรณศิลป์ นักศึกษาจะมีความเข้าใจและซาบซึ้งในรสแห่งวรรณศิลป์มากขึ้น ถ้ามีความเข้าใจในความมุ่งหมายของการเรียนการสอนวรรณคดีเพิ่มขึ้น และมีประสบการณ์ในชีวิตมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าได้ศึกษากฎเกณฑ์ของวรรณศิลป์อย่างละเอียด เพราะนักศึกษายังมีความเข้าใจผิดและสับสนอยู่บางเรื่อง เช่น ความแตกต่างระหว่างบรรยายโวหารกับพรรณนาโวหาร ลักษณะโวหารที่เป็นอุปมาอุปไมย การใช้สัญลักษณ์ในภาษาวรรณคดี และอีกประการหนึ่งก็คือ ถ้านักศึกษาได้รับการฝึกฝนให้มีโน้ตค้นทางวรรณศิลป์ก็จะทำให้เข้าถึงรสของวรรณคดีได้ดียิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ในการเรียนวรรณคดี โดยเฉพาะวรรณคดีรุ่นเก่า

1. ให้แลเห็นอัจฉริยภาพของภาษา ภาษาไทยเป็นภาษาที่ใช้ได้ในกิจกรรมหลาย ๆ อย่าง เรามีกฎหมายเขียนเป็นภาษาไทยได้ มีประกาศโฆษณา มีหนังสือวิทยาศาสตร์ และมีวรรณคดีไทย

(ในเรื่องนี้ผู้สอนมิได้หวังให้นักศึกษาได้แลเห็นเอง เพียงแต่ผู้สอนบอกเล่าให้เข้าใจ)

2. ให้แลเห็นว่า วรรณคดีเป็นการบันทึกอารมณ์ของคนสมัยหนึ่ง ๆ ไว้ ซึ่งจะไม่พบในหนังสือประวัติศาสตร์ หรือหนังสือประเภทอื่น

3. ให้แลเห็นว่า วรรณคดีประกอบด้วยกลวิธีของวรรณศิลป์ และรูปร่างวรรณศิลป์ของแต่ละสมัยมีลักษณะที่แตกต่างกัน เปรียบกับพระพุทธรูปหลาย ๆ สมัย รูปร่างสมัยนั้น ๆ เขานิยมทำพระพุทธรูปกันอย่างไร หรือในทางสถาปัตยกรรม การสร้างบ้าน สร้างวัด สถานที่ราชการก็เช่นกัน

หมายเหตุ นักศึกษาที่ไม่รูกว้างขวาง ผู้สอนก็ควรหวังแต่เพียงให้ได้รับความเพลิดเพลิน บางประการจากวรรณคดีที่ดี และเข้าถึงอารมณ์ของมนุษย์บางอย่างเท่าที่จะเข้าถึงได้ตามวัยและประสบการณ์ของนักศึกษา

วัตถุประสงค์ของบทเรียน

ในการสอนมโนทัศน์และหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์จากรายยาวมหาเวสสันดรชาดก ผู้ทำวิทยานิพนธ์ได้สร้างบทเรียนขึ้นเพื่อเป็นอุปกรณ์อย่างหนึ่งสำหรับประกอบการสอนของครู วัตถุประสงค์ของบทเรียนนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. วัตถุประสงค์ระยะยาว (Remote Aims) มีพฤติกรรมการเรียนรู้ประเภทที่ไม่อาจวัดได้ในระยะเวลาอันสั้น หมายถึงความวิจักษ์หรือการเข้าถึงวรรณศิลป์นั่นเอง จัดเป็นการเรียนรู้ประเภทค่านิยม และอีกประเภทหนึ่งคือ รสนิยม ทั้งสองอย่างนี้เป็นการเรียนรู้ชนิดที่จะค่อย ๆ พัฒนาต่อไปในอนาคต ดังที่ศาสตราจารย์ สุนน อมรวิวัฒน์⁴ ได้กล่าวไว้ในแบบประเมินผลบทเรียนวรรณกรรมรวมสมัย เรื่อง "เขารื้อกานต์" ว่า ในการสอนบทเรียนหนึ่ง ๆ หรือบทเรียนชุดหนึ่ง ๆ ไม่สามารถกำหนดความมุ่งหมายเชิงพฤติกรรมซึ่งจะวัดได้เมื่อจบการสอนเสมอไป เป็นคนว่า มโนธรรม และความซาบซึ้ง

2. วัตถุประสงค์ระยะใกล้ (Immediate Aims) มีพฤติกรรมการเรียนรู้ซึ่งมุ่งหวังให้นักศึกษาแสดงออกและครูสามารถวัดได้เมื่อเรียนจบบทเรียนแต่ละบทหรือหลายบทเมื่อจบภาคการศึกษา

วัตถุประสงค์ระยะยาวของบทเรียน

1. ให้นักศึกษาได้รับมโนทัศน์และจับหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์เท่าที่วัยและประสบการณ์ของนักศึกษาจะสามารถรับได้
2. ให้นักศึกษามีแนวทางคิดอันจะทำให้เกิดการวิจักษ์และสามารถที่จะวิจารณ์วรรณคดีได้

⁴จิตรลดา สุวัติกุล, "การสอนมโนทัศน์และหลักเกณฑ์จากวรรณกรรมรวมสมัย เรื่อง 'เขารื้อกานต์' ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่สี่" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518) (อัครสำเนา), หน้า 126.

3. ให้นักศึกษามีแนวทางคิดในการตั้งคำถามและหาคำตอบเกี่ยวกับปรัชญาของชีวิต และปรัชญาทางศาสนา

4. ให้นักศึกษามีแนวทางคิดอันเกี่ยวกับอารมณ์และจิตใจของมนุษย์

5. ให้นักศึกษาได้แลเห็นและซาบซึ้งในอัจฉริยภาพของภาษา⁵

วัตถุประสงค์ระยะไกลของบทเรียน

เมื่อนักศึกษาได้ศึกษารายยาวมหาเวสสันดรชาดกจบแล้ว นักศึกษาควรสามารถที่จะ

1. เดาเนื้อเรื่องรายยาวมหาเวสสันดรชาดกได้
2. บอกได้ว่ากวีวิธีการผูกเรื่องและการดำเนินเรื่องของทั้งเล่มและแต่ละกัณฑ์เป็น

อย่างไร

3. อธิบายกลศิลป์การดำเนินเรื่องของแต่ละกัณฑ์ได้
4. บอกได้ว่าตัวละครสำคัญของแต่ละกัณฑ์มีใครบ้าง
5. บอกได้ว่าตัวละครแต่ละตัวมีพฤติกรรมอย่างไร เพราะเหตุใด
6. บอกได้ว่าบุคคลใดมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอย่างไร
7. บอกลักษณะนิสัยของตัวละครสำคัญแต่ละตัวได้
8. อธิบายกลศิลป์ในการสร้างบทบาทตัวละครของแต่ละกัณฑ์ได้
9. บอกได้ว่ากวีมีกลวิธีในการแสดงอารมณ์ในแต่ละกัณฑ์อย่างไร
10. สามารถแยกการแสดงอารมณ์ของกวีโดยตรงและการแสดงอารมณ์ผ่านบทบาท

ตัวละครได้

11. อธิบายกลศิลป์ในการแสดงอารมณ์ของกวีในแต่ละกัณฑ์ได้

⁵อัจฉริยภาพของภาษา หมายความว่า ภาษาที่มีความอุดม มีเสียงต่าง ๆ ที่กวีจะเอามาเรียบเรียงหรือร้อยกรองให้เกิดรสทางความรู้สึกเพิ่มขึ้นเกี่ยวกับเสียงและความหมาย ให้ขยายขอบเขตของจินตนาการและทำให้เกิดศิลปะเกี่ยวกับงานเขียนงานประพันธ์ได้หลายรูปแบบ ซึ่งภาษาที่พัฒนาไม่ถึงขั้นที่จะกระทำได้เช่นนี้ยังมีอีกมากในโลก

12. บอกได้ว่ากวีมีกวีวิธีในการแสดงความคิดเห็นและข้อความรูปร่างประการอย่างไรในแต่ละกัมพ
13. สามารถแยกการแสดงความคิดเห็นของกวีโดยตรง และการแสดงความคิดเห็นด้วยวิธีการสอดแทรกลงไปในเรื่องใด
14. อธิบายกลศิลป์ในการแสดงความคิดเห็นของกวีในแต่ละกัมพได้
15. อธิบายกลศิลป์ในการสอดแทรกข้อความรูปร่างในแต่ละกัมพได้
16. บอกกวีวิธีในการใช้ถ้อยคำของกวีว่ามีลักษณะใด
17. สามารถแยกลักษณะการใช้ถ้อยคำที่ต่างแบบกันของกวีได้
18. สามารถชี้บ่งลักษณะการใช้ถ้อยคำแบบต่าง ๆ ของกวีได้
19. สามารถแยกลักษณะการใช้จำนวนโวหารที่ต่างกันของกวีได้
20. สามารถชี้บ่งลักษณะการใช้จำนวนโวหารลักษณะต่าง ๆ ของกวีได้

หมายเหตุ

ทั้งนี้มิได้หมายความว่า นักศึกษาแต่ละคนจะเรียนรู้ทั้ง 20 อย่างนี้ได้ แต่จะมีความลดหล่นกันไปตามศักยภาพของนักศึกษา ต่อเมื่อได้เรียนบทเรียนทำนองนี้โดยกวีวิธีการสอนคล้ายคลึงกับที่จะใช้ในบทเรียนนี้หลาย ๆ ครั้ง นักศึกษาแต่ละคนก็จะมีพัฒนาการ เกิดการเรียนรู้มากขึ้นไปเรื่อย ๆ

เนื้อหาของบทเรียน

✓ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวรรณคดีประเภทชาดก

ชาดกเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาประเภทหนึ่งใน 5 ประเภท ซึ่งมี พระสุตร คาถา เถยยะ ชาดก และวินัย

ชาดก มาจากคำว่า ชาดกะ ตามรูปศัพท์แปลว่าผู้เกิดแล้ว โดยทั่วไปคนทั้งหลายในประเทศไทยนี้มักรู้จักกันว่าเป็นนิทานชนิดหนึ่งซึ่งใช้เพื่อสอนธรรมะในพระพุทธศาสนา การเล่านิทานเปรียบเทียบเพื่อใช้ในการแสดงธรรมะต่าง ๆ นั้นเป็นวิธีการที่ใช้มาตั้งแต่โบราณกาลและสันนิษฐานกันว่าพระพุทธองค์ก็ได้ทรงใช้ โดยเอานิทานที่ประชาชนในพุทธกาลนั้นรู้อยู่แล้วมาเล่าและเปรียบเทียบให้เข้าใจธรรมะต่าง ๆ เพื่อจะบรรลุถึงสัมมาสัมโพธิญาณ

เรื่องชาดกมีคุณมหาศาล เพราะเป็นองค์ประกอบที่ช่วยให้เข้าใจพระพุทธศาสนา เพราะหลักการที่ผู้ศึกษาจะพบในชาดกทุกเรื่องคือ หลักการที่ขึ้นอยู่กับหลักธรรมและอุดมคติทางศีลธรรมของพระพุทธศาสนา พระโพธิสัตว์นั้นไม่ว่าจะเป็นผู้ที่มิใช่ชาติกำเนิดสูงหรือต่ำก็ตาม ก็จะมีบทบาทเป็นผู้นุเคราะห์ มีเมตตา เสียสละ กล้าหาญ ฉลาด และมีปัญญาเฉียบแหลม เรื่องชาดกทั้งหลายนั้นเป็นสมบัติของพระพุทธศาสนาทุก ๆ นิกาย เป็นอุปกรณ์สำคัญในการประกาศพระศาสนา

วรรณคดีชาดกของไทยที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปได้แก่ มหาเวสสันดรชาดก สมุทโศสชาดก เป็นต้น

✓ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับรายยาวมหาเวสสันดรชาดก

รายยาวมหาเวสสันดรชาดก เชื่อกันทั่วไปในบรรดาพุทธศาสนิกชนในประเทศไทยว่า แสดงถึงพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ก่อนที่จะมาประสูติเป็นพระสมณโคดม เป็นพระชาติที่ได้บำเพ็ญครบ ทศบารมี⁶ พระบารมีที่ได้กระทำในชาตินี้ถือว่าเป็นบารมีขั้นสูงสุด คือทานบารมี

⁶พระชาติและบารมีที่เคนประจำพระชาติซึ่งได้บำเพ็ญตามลำดับมีดังนี้

ทศชาติ	ทศบารมี
เตมีย์	เนกขัมมบารมี (การออกบวช)
ชนก	วิริยบารมี (การบำเพ็ญเพียร)
สุวรรณสาม	เมตตาบารมี (การแผ่เมตตา)
เนมิราช	อธิษฐานบารมี (ความตั้งใจ)
มโหสถ	ปัญญาบารมี (ความรู้แจ้ง)
ภูริทัต	ศีลบารมี (การรักษากายให้บริสุทธิ์)
จันทกุมาร	ขันติบารมี (ความอดทน)
นารทะ	อุเบกขาบารมี (ความวางเฉย)
วิฑูร	สัจบารมี (ความซื่อตรง)
เวสสันดร	ทานบารมี (การให้)

เวสสันดรชาดกเรื่องเดิมเป็นภาษาอมคหรือภาษาบาลี เชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูป
อยู่ในขุททกนิกาย ฝ่ายสุตตันตปิฎก พระพุทธองค์ทรงแสดงเป็นคำถ่า⁷ มีความยาว 1,000
คำถ่า ไทยเรานิยมเรียกว่า "คำถ่าพัน"

เวสสันดรชาดกฉบับภาษาไทยมีมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัย เพราะในศิลาจารึกได้พูดถึง
เรื่องการเทศน์มหาชาติไว้ เวสสันดรชาดกที่นับได้ว่าเป็นฉบับแรกในภาษาไทย คือมหาชาติ
คำหลวง ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ต่อมาเมื่ออีกสำนวนหนึ่งคือ กายะ-
มหาชาติ มีขึ้นในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม ต่อมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในครั้งรัชกาลที่ 1
ทรงรวบรวมนักปราชญ์ราชบัณฑิตชำระสะสาง เวสสันดรชาดกสำนวนเก่า ๆ และแต่งซ่อมใหม่
เรียกกันว่า มหาชาติกลอนเทศน์ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้คัดเลือกสำนวนที่ดีเยี่ยมแต่ละ
กัณฑ์เพื่อใช้เป็นหนังสืออ่านกวีนิพนธ์ จัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ร.ศ. 121 และให้ชื่อตามชื่อชาดก
ว่า มหาเวสสันดรชาดก แต่เนื่องจากแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทยาวาว จึงเรียกว่า
ยาวาวมหาเวสสันดรชาดก แบ่งออกเป็น 13 ตอน แต่ละตอนเรียกว่ากัณฑ์หนึ่ง บางครั้ง
จึงเรียกว่า มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ 13 กัณฑ์

ยาวาวมหาเวสสันดรชาดกเป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นมาสำหรับพระใช้เทศน์ให้พุทธ-
ศาสนิกชนฟัง ค่ายถือกันว่าถ้าใครได้ฟังเทศน์เรื่องนี้จบภายในหนึ่งวันจะได้รับอานิสงส์แรง
อีกทั้งจะได้เกิดในสมัยพระศรีอาริยมุตไตรภพอีกด้วย

✓ ลักษณะทั่วไปของยาวาวมหาเวสสันดรชาดก

ยาวาวมหาเวสสันดรชาดก เป็นผลงานทางวรรณกรรมของกุ่มกวี โดยกวีหลายคน
ร่วมกันแต่งทำนองเดียวกับเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน กวีแต่ละคนจะมีความชำนาญเฉพาะ
เหมาะแก่กัณฑ์ที่ตนถนัดจนไร้วัว เช่น ลำนักวิเศษซึ่งกระจาย รู้จักเหล่าชาวบ้านก็ถนัดกัณฑ์

⁷ คำถ่า คือคำฉันท์ที่แต่งขึ้นครบ 4 บาท เรียกว่าเป็น คำถ่าหนึ่ง ถ้าเกินไปอีก
2 บาท เป็น 6 บาท เรียกว่าคำถ่ากึ่ง ถ้ามีเพียง 2 บาท เรียกว่ากึ่งคำถ่า (ดูวิธีแปล
ไทยเป็นอมค ของมหาหมานุกรราชวิทยาลัย, 2515).

ชูชก เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นกวีที่มีความละเอียดลึกซึ้งจึงรจนากันท์กุมาร และกันท์
มัทรี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการแสดงอารมณ์ เช่นนี้เป็นต้น ผลงานที่ปรากฏออกมาจึงมีคุณภาพสูง

รายยาวมหาเวสสันดรชาดกเป็นวรรณคดีที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทรายยาว ซึ่ง
เป็นคำประพันธ์ที่ไม่มีกฎเกณฑ์บังคับมาก เหมาะแก่การที่จะแสดงธรรมชาติ โดยอาศัยนิทานและ
ศิลปการประพันธ์ ใช้คำง่ายในการแต่ง นาน ๆ ก็ใช้คำศัพท์สูง ๆ เพื่อให้เกิดความครึกครื้น
และความขลัง การใช้คำศัพท์ที่มีความรู้จึงเข้าใจและใช้คำไทยที่ชาวบ้านทั่วไป เข้าใจสลับ
กันไป เพื่อให้ได้ประโยชน์แก่ผู้ที่มีความรู้และแก่ชาวบ้านที่ไม่เข้าใจศัพท์ แต่อาจจะเข้าใจ
ส่วนที่เป็นคำไทยที่ฟังง่ายและไพเราะ

รายยาวมหาเวสสันดรชาดกแบ่งออกเป็น 13 กันท์ กวีที่รจนาแต่ละกันท์มีดังนี้

กันท์ ทศพร	ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส
กันท์ หิมพานต์	ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส
กันท์ ทานกันท์	ของ สำนักวัดถนน
กันท์ วนปเวสสัน	ของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
กันท์ ชูชก	ของ สำนักวัดคลังขี้กระจาย
กันท์ จุลพน	ของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
กันท์ มหาพน	ของ พระเทพโมฬี (กลิ่น)
กันท์ กุมาร	ของ เจ้าพระยาพระคลัง (หน)
กันท์ มัทรี	ของ เจ้าพระยาพระคลัง (หน)
กันท์ สักกบรรพ	ของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
กันท์ มหาราช	ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส
กันท์ ฉกษัตริย์	ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส
กันท์ นครกันท์	ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส

วิธีการแต่งเหมือนกันหมดทั้ง 13 กันท์ คือ เอาคาถาภาษาบาลีจากฉบบคาถาพัน
มาตั้งไว้เมื่อขึ้นต้นแต่ละกันท์ แล้วอธิบายความด้วยคำประพันธ์ประเภทรายยาว โดย
ส่วนใหญ่ใช้คำไทยแล้วมีคำบาลีปะปนบ้าง ตัวอย่างจากกันท์ทศพร เช่น

ผู้สวดที่ วรรณภาเกติ อิทํ สตุถา กบิลวตฺถุ
 อุปนิสฺสาย นีโครชารามะ วิหรนฺโต โปถุชรวสฺส
 อารพฺภ กถะสึติ

สตุถา สมเด็จพระสรรเพชญ์ ปางเมื่อพระองค์เสด็จ
 อาศัยซึ่งกรุงกบิลพัสดุ์บุรีเป็นที่ภิกษาจารย์ ทรงดำรงพระพุท
 ทศทัยในนิโครชารามวิหารบรมพุททชาวาส แห่งศากยราชรวม
 พระประยูรวงศ์บริวาร อารพฺภ ทรงปรารภซึ่งฝนโบกขร-
 พรชน ไทเป็นอุบัติเหตุ⁸

เมื่อคำเป็นเนื้อเรื่องแต่ละตอนที่ขึ้นต้นความใหม่ กวีก็จะยกคาถาภาษาบาลีมาตั้งไว้
 เสมอ ในความบางตอนก็เอาคาถาภาษาบาลีมาแทรกบ้างเล็กน้อย เมื่อจะจบความแต่ละ
 ตอนกวีก็มักจะลงท้ายด้วย นีแล นันแล เป็นส่วนใหญ่ บางครั้งก็มี แลแล ดังนั้นแล บ้าง
 เมื่อจบความแต่ละ กัณฑ์ก็จะบอกวากัณฑ์นั้น ๆ ประกอบด้วยพระคาถาจำนวนเท่าใดด้วย เช่น
 เมื่อจบกัณฑ์ทศพรกัณฑ์มีบอกไว้ว่า

ทสวรกฺขุติ นิฏฐิตํ

ประคัมด้วยพระคาถา 19 คาถา

เรื่องขอร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก

กวีเริ่มคำเป็นเรื่องด้วยการกล่าวถึงที่มาของวรรณคดีเรื่องนี้ว่า พระพุทธเจ้าทรง
 แสดงพระธรรมเทศนาเรื่องนี้แก่พระพุทธสาวกที่นิโครชารามมหาวิหาร กรุงกบิลพัสดุ์ สาเหตุ
 ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเรื่องนี้เนื่องจากทรงไต่ถามพระพุทธสาวกปรารภกัน
 เรื่องฝนโบกขรพรรษซึ่งตกลงมาหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปาฏิหาริย์ปราบทมิฬมานะ
 ของเหล่าพระประยูรญาติ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ฝนเช่นนี้เคยตกมาแล้วครั้งหนึ่ง เมื่อพระองค์
 เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร แล้วทรงมีพระพุทธานุภาพเรื่องพระเวสสันดร ความว่า

⁸ กรมศึกษาธิการ, มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ 13 กัณฑ์ (พิมพ์ครั้งที่ 8; กรุงเทพมหานคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2517), หน้า 1.

พระเวสสันดรเป็นโอรสของพระเจ้ากรุงสุทนต์และพระนางอุบลกี ผู้ครองแคว้น
 สิวีราชบุรี มีเมืองหลวงชื่อวาทองนคร พระเวสสันดรทรงมีพระมเหสีชื่อว่าพระนางมัทรี
 มีโอรสและธิดาอย่างละหนึ่งองค์ คือชาลิกัมภินหา

พระเวสสันดรไปรบบริจาคทานตั้งแต่ประสูติออกจากครรภ์พระมารดา ดังคำ
 บรรยายของกวีที่ว่า "มหาสุโต อันว่าพระบรมพุทฺธพงศ์โพธิญาณ เสด็จจากอุทรสถานพระ
 มารดา ออกขึ้น อุมมีเลตุวา ลืมพระเนตรทั้งชายชวาเหยียดพระกร จึงทูลวอนพระมารดา
 ว่า อุมม ชวตตพระแม่เจ้า ยักยจ ฆนั ทพยอันใดของเราที่บรรดามี พระลูกนี้จะบำเพ็ญทาน"⁹

ในเรื่องการทำทานของพระเวสสันดรนี้ พระองค์มิใช่ตั้งใจเพียงแต่ว่าจะบริจาคของ
 นอกกายเท่านั้น แม้แต่เลือดเนื้อชีวิตก็บริจาคได้ ดังที่พระองค์ตรัสกับนางมัทรีเมื่อตรัสเสลาว่า
 ได้ทรงบริจาคชาลิกัมภินหาให้เป็นทานแกชุกไปแล้ววา

มัทรีเอ๋ย อันอริยสัจบุรุษเห็นปานคึงตัวพินะนี้ ถึงจะมีข้าวของ
 สักเทาใด ๆ, ทุสวาจากมากเต, ถาเห็นยากเขามาใกล้ไหว
 วอนขอไม่ยอหือในทางทาน จนูแต่ชั้นอุกรักยอคตสงสารพียังยกให้
 เป็นทานใด อันสองกุมารนี้ไซรเป็นแต่ทานพาหิรภาวะภายนอกไม
 อิมหน้า พิจะใครให้อชตคิกทานอีกนะเจามัทรี ถาแมนมีบุคคลผู้
 โคปรารถนาเนื้อหนึ่งมั่งสังโลหิตดวงหทัยนูนเนตรทั้งชายชวา พ
 ก็ะแหวะณาให้เป็นทานไมยอหือถึงเพียงนี้¹⁰

พระเวสสันดรทรงสร้างศาลาไว้ในพระนครหกศาลา เพื่อบริจาคทานแก่คนทั้งหลาย
 อยู่เป็นนิตย์ ทรงมีช่างคู่พระบารมีชื่อว่าช่างปัจจันนาเคนทร์ ช่างนี้มีลักษณะพิเศษคือ ถ้าอยู่
 ในบ้านเมืองเมื่อใด บ้านเมืองนั้นจะอุดมสมบูรณ์ ต่อมาเมื่อเมืองกลิงคราชบุรีเกิดข้าวยาก
 หนักแพง ฝนแล้ง ทางเมืองโคตงพราหมณ์แปดคนมาขอพระราชทานช่างปัจจันนาเคนทร์ไป
 บ้านเมืองตน พระเวสสันดรก็พระราชทานให้ ทำให้ชาวเมืองสิวีราชบุรีโกรธมาก กล่าว

⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

¹⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 290-1.

ร้องโทษพระเวสสันดรต่อพระเจ้ากรุงสุโขทัย พระเจ้ากรุงสุโขทัยจึงต้องเนรเทศพระเวสสันดร พระนางมัทรีและโอรสธิดาขอติดตามไปด้วย ก่อนที่พระเวสสันดรจะออกจากเมือง ได้ทรง บริจาคทานครั้งใหญ่ เรียกว่าสัตตศกมหาทาน แล้วจึงเสด็จไปดำรงเพศนักบวชอยู่ที่เขาวงกต

ขณะที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญพรตอยู่ที่เขาวงกต ชูชก พราหมณ์ขอทานชาวบ้าน ทูณวิฐไคมาขอพระราชทานชาลีและกัณหาไปเป็นทาสตามความต้องการของภริยา คือนาง อมิตตคา พระเวสสันดรก็พระราชทานให้ไป ฝ่ายพระอินทร์เกรงว่าจะมีผู้หนึ่งผู้ใดมาขอ พระราชทานนางมัทรี อันจะมีผลทำให้พระเวสสันดรประสบความลำบากทวยไม่มีผู้อุปฐาก จึง เนรมิตกายเป็นพราหมณ์มาขอพระราชทานนางมัทรี พระเวสสันดรก็พระราชทานให้ เป็น อันว่าพระเวสสันดรได้ทรงกระทำบุตรทาทานสำเร็จ แต่พระอินทร์ได้ถวายนางมัทรีกลับคืนให้

กล่าวถึงชูชก แทนที่จะเอากุมารทั้งสองไปบ้านเมืองตน กลับเดินทางหลงเข้าไปใน กรุงเชตุคร พระเจ้ากรุงสุโขทัยจำพระนาคาคาได้ จึงขอไถ่กุมารทั้งสองคืนจากชูชก ประจวบกับ ขณะนั้นชาวเมืองหายขุนแสนพระเวสสันดร อีกทั้งเมืองกลิงคราษฎร์ได้นำช้างปัจจัยนาเคนทร์ มาคืน พระเจ้ากรุงสุโขทัย พระนางบุสดี ชาลี และกัณหา จึงเสด็จไปรับพระเวสสันดรและ พระนางมัทรีกลับคืนบ้านเมือง เมื่อภักขิรย์ทั้งหลายมาพบกันก็ดีใจจนสลบ ฝนโบกขรพรรษก็ได้ ตกลงมาในที่ประชุมภักขิรย์ทั้งหมดนั้น ทำให้ได้รับความสดชื่นและเป็นสุขโดยทั่วกัน

ในตอนสุดท้ายของเรื่อง กวีได้กล่าวถึง การกลับชาติว่าใครกลับชาติมาเกิดเป็นใคร ในสมัยพุทธกาล ✓

ประเพณีการเทศน์มหาชาติ

การเทศน์มหาชาติของไทยมีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย มีหลักฐานบันทึกอยู่ในศิลาจารึก นครชุม หลัก 3 มาในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ได้โปรดให้นักปราชญ์ ราชบัณฑิตช่วยกันแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นไว้สวดฟังกัน เช่นในเวลาอุบาสกอุบาสิกาไปอยู่ถือศีลและบำเพ็ญการกุศลในวันธรรมสวนะที่ในวัดเพื่อให้เข้าใจความของคาถาพื้¹¹ ต่อมาใน

¹¹ ธนิต อยู่โพธิ์, "มูลเหตุที่นิยมมีเทศน์มหาชาติ," ดวงประทีป, 2 (พฤศจิกายน, 2511), 12.

สมัยพระเจ้าทรงธรรม โปรดให้แต่งภาพยนตร์ชาตินี้ขึ้น นิยมนำมาอ่านฟังเป็นพุทธบูชาในงาน เทศกาลต่าง ๆ เช่นเทศกาลนมัสการพระพุทธบาท เป็นต้น¹² การเทศน์มหาชาติได้มีการฟื้นฟูในครั้งรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏในพระราชพิธีสิบสองเดือนว่า การเทศน์มหาชาติหลวงได้มีเป็นการใหญ่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ได้มีการแต่งเวสสันดรชาดกเป็นทำนองร้อย ใ้พระโขนงเทศน์เป็นทำนอง ทั้งประเพณีเทศน์ขึ้นเฉพาะเรียกว่า ประเพณีเทศน์มหาชาติ นิยมทำกันตามวัดทั่วไป หลังจากออกพรรษาแล้ว คือระหว่างเดือน 12 ถึงเดือน 4 และมีบัญญัติทำนองสำหรับเทศน์ขึ้นโดยเฉพาะแต่ละกัณฑ์ไม่ให้เหมือนกัน ในการเทศน์มหาชาตินั้นนิยมนำปี่พาทย์มาประโคมประกอบท่วงทำนองด้วย บัญญัติเพลงประโคมประจำกัณฑ์ละเพลง และเทศน์ 13 กัณฑ์ตลอดทั้งวัน เพื่อจะได้เกิดในสมัยพระศรีอารียเมตไตรย

มูลเหตุสำคัญที่ไทยเรานิยมมีเทศน์มหาชาติเพราะว่า

1. เพราะเชื่อกันว่าเรื่องเวสสันดรชาดกเป็นพระพุทธวจนะ ซึ่งสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้าได้ตรัสประทานแก่พระภิกษุสงฆ์ พุทธบริษัทในกรุงกบิลพัสดุ์ ถ้าผู้ใดได้สดับพระพุทธวจนะย่อมมีสิริมงคล

2. เพราะเชื่อกันว่าพระศรีอารียเมตไตรยเทพบุตรซึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในสมัยคอกจากพระมหาสมณโคดม ได้มีเทวโองการสั่งพระมาลัยเทวดาว่าถ้าผู้ใดใครจะประสบพบพระศรีอารียเมตไตรย ให้ผู้นั้นฟังเรื่องเวสสันดรชาดก อันประกอบด้วยพระคาถาถึงพันในวันและราตรีเดียวให้จบ และให้บูชาด้วยรูป เทียน ดอกไม้ สิ่งละพัน ดังที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือพระมาลัยคำหลวงว่า

“ขอจงแจ้งแก่เวไนย	แมนผู้ใดใครจะพบ.	จงเคารพตามโอวาท
ให้ท่อมหาชาติเนื่องนี้	สิ่งละพันจงบูชา	ให้จบในทิวาวันนั้น”

¹² วิเชียร บำรุงผล, "วรรณคดีมหาชาติ," ดวงประทีป, 6 (มีนาคม, 2512),

3. เพราะการเทศน์มหาชาติ ผู้เทศน์เทศน์คอยกระแสเสีียงเป็นทำนองอันไพเราะต่าง ๆ ผู้ที่มาสมาคมกันก็สนุกครึกครื้น ทำให้เกิดความปีติโสมนัส ทานที่บริจาคไปก็ปรากฏแซ่สาธุการมีผลทันตาเห็น ทำให้มีความปราโมทย์ .

เมื่อจะจัดให้มีการเทศน์มหาชาติก็จะมีการบอกบุญผู้มารับสมัครผู้มาเป็นเจ้าของกัณฑ์จัดเครื่องไทยธรรม และตกแต่งธรรมศาลาตั้งธรรมาสนสูง เคนประดับด้วยต้นกล้วยต้นอ้อย ทำประหนึ่งว่าเป็นบริเวณเขาวงกต เครื่องไทยธรรมนั้นประกอบด้วย อาหาร ผลไม้ เงินผ้าไตร และอาจมีเครื่องบริขารอย่างอื่นเพิ่มเติม เช่น ยา เสื่อ เป็นต้น

เครื่องบูชาประกอบด้วย ข้าวตอก ดอกไม้ เช่น ดอกบัวหลวงพันดอก บัวเขียวพันดอก บัวเผื่อนพันดอก บัวขาวพันดอก บัวขาวพันดอก สัตตบุษย์พันดอก สัตตบรรณพันดอก ดอกสาวหา (ดอกผักกบ) พันดอก ชงพินคัน ชูบเทียนเท่าจำนวนคาถาของ กัณฑ์นั้น ๆ

เครื่องประดับสถานที่ก็อย่างหนึ่งที่มีกันเกือบทุกแห่งคือ ฉากรูปภาพประจำกัณฑ์ในวันที่มีเทศน์มหาชาตินั้นบริเวณงานจะครึกครื้นมีคนเต็มไปหมด การจัดการเทศน์นั้นบางแห่งก็จัดให้เสร็จในวันเดียวทั้ง 13 กัณฑ์ บางแห่งก็ใช้เวลา 2 หรือ 3 วัน บางแห่งก็จัดเฉพาะบางกัณฑ์ เป็นต้น

ในการเทศน์มหาชาตินั้น พระธรรมกถึกผู้เทศน์จะแหล่ประกอบการเทศน์ด้วย การแหล่นั้นก็ทั้งแหล่ในเรื่องและแหล่นอกเรื่อง เช่นในกัณฑ์ชุกก็มิแหล่ขอทานเป็นแหล่นอกเรื่อง แต่งเสริมขึ้นเพื่อความสนุกไปกษา และมีแหล่ทวงทองเป็นแหล่ในเรื่อง ส่วนกัณฑ์มัทรีก็มีแหล่บริภาษ แหล่สนองสาร เป็นแหล่ในเรื่อง

ประวัติผู้แต่งรายยาวมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ต่าง ๆ

1. ประวัติผู้แต่งกัณฑ์ ทศพร หิมพานต์ มหาราช ฉกษัตริย์ นครกัณฑ์

ผู้บันทึกกัณฑ์ทศพร หิมพานต์ มหาราช ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์ คือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงมีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าชายวาสุกรี ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์ที่ 28 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กับเจ้าจอมมารคายุ ซึ่งต่อมาเป็นท้าวทรงกันดาลในรัชกาลที่ 3 ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น 5 ค่ำ ตรงกับวันที่ 11 ธันวาคม ปีจอ พ.ศ. 2333 ในแผ่นดินรัชกาลที่ 1 ในระหว่าง

พระชนมายุ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้ครองเพศธราวาสในตอนปฐมวัยอยู่เพียง 12 พรรษา ก็ทรงผนวชเป็นสามเณร เสด็จประทับ ณ วัดพระเชตุพนฯ เมื่อปีจอ พ.ศ. 2345 และได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุเมื่อราวปีมะแม พ.ศ. 2354 และเสด็จประทับอยู่ ณ วัดพระเชตุพนฯ ต่อมาจนตลอดพระชนมายุ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงศึกษาในสำนักสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพนฯ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงสนพระทัยในงานนิพนธ์หนังสือต่าง ๆ จึงทรงอุทิศเวลาส่วนใหญ่ให้กับงานด้านนี้ งานนิพนธ์ของพระองค์นับว่ามีความสำคัญยิ่ง พระองค์ทรงเป็นกวีเอกของชาติไทย ทรงนิพนธ์หนังสือต่าง ๆ ไว้มากมาย พระนิพนธ์บางเล่มสะท้อนให้เห็นบทบาทของพระองค์ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาทางอ้อม ทรงเชี่ยวชาญในด้านภาษาศาสตร์ทั้งภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ทรงเป็นกวีที่มีความรู้ละเอียดลึกซึ้ง พระนิพนธ์ของพระองค์มีทั้งที่เป็นร้อยแก้ว โคลง ฉันท์ กาพย์ เป็นงานนิพนธ์ในทางศาสนาและวรรณคดีทั่วไป ตลอดจนงานแปลหนังสืออีกด้วย¹³

ในสมัยรัชกาลที่ 3 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์เทศน์มหาชาติไว้ 11 กัณฑ์ คือกัณฑ์ทศพร หิมพานต์ ทานกัณฑ์ วนปเวสน์ จุลพน กุมารมัทรี สักกบรรพ มหาราช ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์ เว้น 2 กัณฑ์คือ กัณฑ์ชูชก และมหาพน

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส นอกจากจะทรงนิพนธ์เทศน์มหาชาติได้ไพเราะแล้ว ยังทรงเทศน์มหาชาตินครกัณฑ์มาตั้งแต่รัชกาลที่ 2 ตลอดรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 มีพระเกียรติคุณว่าทรงเทศน์ได้ไพเราะนัก เพราะทรงหัดเทศน์มาจากสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพนฯ พระอาจารย์ของพระองค์ และพระองค์ยังได้ทรงหัดศิษย์ให้เทศน์มหาชาตินครกัณฑ์ต่อมาอีกด้วย

¹³ นันทนา วัฒนสุข, "บทบาทสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เกี่ยวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516) (อัคราเนนา), หน้า 94.

ณัฐวดี สุทธิสงคราม¹⁴ กล่าวว่า ลำนวนเทศน์มหาชาติพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส นั้น เป็นคำเทศน์ที่ไพเราะจับใจ ถึงตอนโศกก็โศก ถึงตอนสนุกกราเวงก็สนุกสนานกราเวง ถึงตอนโกรธแค้นก็รู้สึกเคืองอาชาตในจิตใจ ถึงตอนสงสารก็พรณนาเสียจนผู้อ่านผู้ฟังน้ำตาไหล ถึงตอนวาทด้วยคติธรรมอันลึกซึ้งก็ทำให้ผู้อ่านบังเกิดกำลังใจอันเข้มแข็งที่จะต่อสู้ทางชีวิตทั้งหลายที่ตนเผชิญอยู่ตลอดเวลา

2. ประวัติผู้แต่ง กัณฑ์ทานกัณฑ์

ผู้แต่งกัณฑ์ทานกัณฑ์ที่รู้จักทั่วไปว่าเป็นสำนักวัดถนนนั้น คือพระภิกษุทองอยู่ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า หลวงพ่อเตาทอง¹⁵ เป็นชาวบ้านไผ่จำศีล แขวงเมืองวิเศษไชยชาญ เกิดเมื่อประมาณ พ.ศ. 2300 ปลายแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เมื่อเยาว์วัยได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนในกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยพระเจ้าเอกทัศ แต่จะอยู่ที่วัดใดไม่ปรากฏ อายุขณะนั้นคะเนว่า 8-9 ขวบ เมื่ออายุถึง 10-11 ขวบก็บวชเป็นสามเณรจนได้อุปสมบท ภายหลังเป็นผู้ที่มีความรู้แตกฉานในพระปริยัติธรรม และมีความรู้ทางการช่างตลอดจนกวีนิพนธ์ด้วย เมื่อกรุงแตกขณะที่ท่านเป็นสามเณรอยู่นั้นได้เดินทางผ่านวัดถนน มีเณรอายุมากกว่าหนึ่งชาวบ้านเรียกกันว่าเณร ไค้ชวนให้อยู่ด้วยกัน แต่สามเณรทองอยู่บอกว่าให้อุปสมบทก่อนแล้วจะมาอยู่ด้วยกัน เมื่อสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี สามเณรทองอยู่อุปสมบทแล้วก็ได้มาอยู่ที่วัดถนน จนมรณภาพด้วยโรคชราเมื่ออายุ 80 ปีเศษ

วัดถนน เป็นวัดราษฎร์โบราณ สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา ตั้งอยู่ ณ บ้านเลน ตำบลโผงเผง อำเภอบางบาล จังหวัดอ่างทอง ติดคอเชกทองที่ตำบลบางชะนี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อยู่ห่างจากแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกประมาณ 7 เส้นเศษ วัดนี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่าใครเป็นผู้สร้าง

¹⁴ณัฐวดี สุทธิสงคราม, พระประวัติและพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (นครหลวงกรุงเทพธนบุรี: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2515), หน้า 494

¹⁵เฉลิม สุขเกษม, "สำนักวัดถนน," วารสารวัฒนธรรมไทย, 7 (กันยายน, 2515), 48-52.

พระภิกษุทองอยู่ได้รับยกย่องว่าเป็นกวีชั้นเยี่ยมผู้หนึ่งของเมืองไทย เพราะได้แต่งรายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ทานกัณฑ์ ซึ่งท่านได้ใช้เทศน์ที่สำนักวัดถนนนั่นเอง ส่วนงานที่ท่านรจนาไพเราะยิ่งนัก จัดเป็นเอกทั้งเชิงกระบวนกลอนและกระบวนความ ดังที่ สติชัย เสมานิล¹⁶ กล่าวไว้ว่า ไม่มีกวีใดผู้ทั้งด้านรสคำและรสความ จัดเป็นส่วนานเลิศ ต่อมาจนบัดนี้

นอกจากนั้นท่านยังได้รจนาเร่ร่อนทำขวัญนาคเฉลยศกดิ์ ค้วยสำนวนที่ไพเราะจับใจ นัก เช่นตอนสอนนาค มีดังนี้

พูนาคเอย บารมีของพ่อได้สร้างสมอบรมมามาก แล้วน้ำจิต
ของพ่อดุจเงาเย็นคืนนี้ ภัยมายังพระไตรลักษณ์จึงประจวบเกิด
พดูเห็นวาทสาธุวาสน์ไม่ประเสริฐแสนเทศ บรรพชิตนี้แลวิเศษ-
สง่างาม พ่อจึงพากเพียรพยายามไม่หย่อนหยุด จะใคร่เป็น
หนอเนื้อเชื้อชินบุตรในพระศาสนา ควยกุศลศรัทธาไม่วาดหวัง¹⁷

3. ประวัติผู้แต่งกัณฑ์วนปเวสน์ จุลพน สักกบรพ

ผู้เขียนกัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์จุลพน และกัณฑ์สักกบรพ คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระนามเดิมว่า เจ้าฟ้าชายมงกุฎ สมมติเทววงศ์พงศาวัดราชภัฏราชกุมาร ทรงเป็นพระราชโอรสอันดับที่ 43 ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และเป็นอันดับที่ 2 ในกรมสมเด็จพระนางเจ้าศรี- สตรีเยนทรามาตย์ ประสูติในวันพฤหัสบดีที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2347 พระองค์ทรงได้รับการ

¹⁶ สติชัย เสมานิล, "ภาษาสวรรค์," วรรณศิลป์ปริทัศน์, รวบรวมโดย เฉลิมศักดิ์ ศิลภาพร (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2518), หน้า 94.

¹⁷ เกษม บุญศรี, ประเพณีทำบุญเนื่องในพระพุทธศาสนา, อนุสรณ์งานฌาปนกิจงานงาน ฉัตถิ สारิमान ๗ วัดมกุฏกษัตริยาราม 31 กรกฎาคม 2518 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2518), หน้า 144-5.

ศึกษาทางวรรณคดี ทางโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ทั้งภาษาไทยและภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาโบราณในทางพระพุทธศาสนา ทรงศึกษาประวัติศาสตร์ ศิลปะ และบุพเพวิธีต่าง ๆ เพื่อเตรียมพระองค์สำหรับสืบราชสันตติวงศ์ อีกทั้งยังสนพระทัยศึกษาวิชาภูมิศาสตร์ โหราศาสตร์ และพระธรรมวินัยอีกด้วย

เมื่อประกอบพระราชพิธีโสกันต์แล้ว ได้ทรงอุปสมบทเป็นสามเณรถึง 7 เดือน ขณะนั้นมีพระชนมายุ 14 พรรษา และเมื่อมีพระชนมายุได้ 20 พรรษา ก็ทรงอุปสมบทเป็นพระภิกษุและทรงอยู่ในกาสาวพัสดร์ตลอดรัชกาลที่ 3 ทรงตั้งหน้าศึกษาพระธรรมวินัย ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาอังกฤษ โหราศาสตร์ และดาราศาสตร์ และเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคต คณะพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งหลายก็กราบบังคมทูลอัญเชิญเจ้าฟ้ามงกุฎให้ทรงลาผนวชเพื่อเสด็จขึ้นครองราชย์สืบไป ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือสมเด็จพระรามธิบดี¹⁸

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถพระองค์หนึ่งแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะทรงเชี่ยวชาญทั้งทางโลกและทางธรรม ทรงปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข ทรงริเริ่มผูกสัมพันธ์ไมตรีกับต่างประเทศ ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังสนพระทัยวรรณคดีอีกด้วย งานพระราชนิพนธ์ของพระองค์มีดังนี้

1. มหาชาติ 5 กัณฑ์ คือกัณฑ์ วนปเวสน์ จุลพน มหาพน ลักกบรพ และฉกษัตริย์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระฮาดำรงราชานุภาพ¹⁸ ทรงอธิบายไว้ว่า ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นสำหรับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ และพระเจ้าลูกเธอถวายเทศน์เมื่อทรงผนวชเป็นสามเณร ประมาณว่าทรงพระราชนิพนธ์กัณฑ์ลักกบรพเมื่อปีชวด พ.ศ. 2409

¹⁸พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, มหาชาติพระราชนิพนธ์, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.จ. จงกลณี วัฒนวงศ์ พ.ศ. 2508 (พระนคร: โรงพิมพ์พิมพ์มกุฎราชวิทยาลัย, 2508), หน้า ก.

อีก 4 กัณฑ์นั้นทรงพระราชนิพนธ์ต่อมาในปีเถาะ พ.ศ. 2410 หรือในปีมะโรง พ.ศ. 2411 กัณฑ์กษัตริย์ทรงพระราชนิพนธ์ทันแต่ข้างตน 2 แห่ นอกจากนั้นใช้หนังสือเดิมซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก

2. บทละครเรื่องรามเกียรติ์บางตอน
3. ประกาศต่าง ๆ และพระบรมราชาธิบายต่าง ๆ

4. ประวัติผู้แต่ง กัณฑ์ชูชก

ผู้แต่ง กัณฑ์ชูชกนั้นทราบกันโดยทั่วไปว่าเป็น สำนักวัดสังข์กระจาย วัดนี้ปัจจุบันยังคงมีอยู่ ตั้งอยู่ที่ตำบลวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

พระภิกษุผู้รจนากัณฑ์ชูชกนั้นคือ พระเทพมุนี นามเดิมว่า ค่วง เป็นเจ้าอาวาสองค์แรกของวัดนี้ ในครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก¹⁹ (เท่าที่ใดคนก็ไม่ปรากฏว่ามีประวัติมากกว่านี้)

5. ประวัติผู้แต่ง กัณฑ์มหาพน

ผู้แต่ง กัณฑ์มหาพนนี้ทราบกันโดยทั่วไปว่าเป็น พระเทพโมฬี (กลิน) โดยไม่ทราบรายละเอียดมากกว่านี้ พระวรเวทย์พิสิฐ²⁰ ได้ศึกษาเรื่องนี้และแสดงความคิดเห็นไว้เป็น 2 นัยว่า

1. พระเทพโมฬี (กลิน) ผู้นี้เป็นพระภิกษุองค์เดียวกับพระมหากลิ่น วัดราชสิทธาราม ซึ่งเป็นกวีฝีปากเยี่ยมในรัชกาลที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2350 ได้เทศน์กัณฑ์มหาพนถวายในพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลเทศน์มหาชาติ แล้วต่อมาเมื่อข้อความปรากฏว่า พระเทพโมฬี (กลิน) แต่ง กัณฑ์มหาพน

¹⁹ สัมภาษณ์ พระครูบุญมา ฐิติโชติ ป.ธ. 3 วัดสังข์กระจาย 6 ตุลาคม 2518 เวลา 12.30-13.30 น.

²⁰ พระวรเวทย์พิสิฐ, วรรณคดีไทย, (พระนคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2502), หน้า 67.

2. พระเทพโมฬี (กลิน) เป็นพระภิกษุอีกองค์หนึ่ง มีไชพระมหากลิน วัดราชสิทธาราม และกัณฑ์มหาพนต้องแต่งในรัชกาลที่ 2 เพราะในรัชกาลที่ 1 ยังไม่ได้ตั้งพระเทพโมฬี

6. ประวัติผู้แต่งกัณฑ์กุมาร และมัทรี

ผู้รจนากัณฑ์กุมารและกัณฑ์มัทรีคือ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) กวีเอกในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เจ้าพระยาพระคลังผู้นี้มีนามเดิมว่า หน เป็นเสนาบดีจตุสดมภ์กรมทหาในครั้งรัชกาลที่ 1 รับราชการมาตั้งแต่ครั้งรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เป็นผู้ที่มีความดีความชอบหลายอย่าง ทั้งฝีปากเรียบเรียงหนังสือก็

งานนิพนธ์ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มีดังนี้

1. ลิลิตเพชรมงกุฎ
2. ลิลิตศรีวิชัยชาดก
3. อีเหนาคำฉันท์
4. กากีคำกลอน
5. สามก๊ก (เป็นผู้อำนวยการแปลจากพงศาวดารจีน)
6. ราชานิราศ (เป็นผู้อำนวยการแปลจากพงศาวดารมอญ)
7. ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง
8. มหาชาติรายยาว กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มัทรี
9. สมบัติอมรินทร์คำกลอน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาควารงราชานุภาพ²¹ ได้ตรัสถึงงานนิพนธ์ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ไว้ว่า "ในบรรคางานนิพนธ์ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เรื่องกากีคำกลอน สามก๊ก ราชานิราศ และมหาชาติรายยาวกัณฑ์กุมารและมัทรี เป็น

²¹ กรมศิลป์ากร, "แนะนำเรื่องสมบัติอมรินทร์คำกลอน ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)," วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน), (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2507), หน้า 35.

ที่รู้จักกันแพร่หลายที่สุด เรื่องกาที่ค่ากลอนนั้นเราพอใจจะอ่านทั้งที่เป็นเรื่อง และทั้งเมื่อผู้
ขับร้องในชั้นหลัง เดือกบางตอนประมาณ 1 ใน 3 มาขับร้องเข้ากับมโหรี ซึ่งเรียกกันว่า
มโหรีเรื่องกา ก็โดยเฉพาะมหาชาติรายยาวกัณฑ์กุมารและกัณฑ์มัทรีส่วนวนของท่านเป็น
เยี่ยมที่สุด แม้จะมีผู้แต่งประชันกันหลายความก็ตาม ก็ยังสู้สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน)
ไม่ได้"

มโนทัศน์และหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์จากรายยาวมหาเวสสันดรชาดก
กัมพูชก ของ สำนักวัดสังฆกระจาย

วิเคราะห์ทฤษฎีการดำเนินเรื่อง

กวีเริ่มเรื่องด้วยการเล่าย้อนหลังถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในกัมพูชาว่า พระเวสสันดรและพระนางมัทรีพากุมารทั้งสองออกไปบำเพ็ญพรตที่เขาวงกตได้ 7 เดือนแล้ว การที่กวีดำเนินเรื่องเช่นนี้เป็น การสร้างความสนใจของผู้อ่านให้ใครรู้ว่า เหตุการณ์อะไรจะเกิดขึ้นต่อไป

เมื่อกวีเริ่มเรื่องเช่นนั้นแล้ว กวีก็กล่าวเสนอบทบาทตัวละครตัวใหม่ด้วยวิธีที่ทำให้ผู้อ่านกระหายที่จะรู้บทบาทของตัวละครตัวนี้ยิ่งขึ้น ด้วยคำบรรยายที่ว่า

"ที่นี่จะกล่าวถึงพราหมณ์พญาเขมาทิตยหากยงยาจก อันจะได้ไปหยิบยกซึ่งพระทาน
ธูระ อันพระองค์เรศราง ละฉังไว้นานาน"²²

ต่อนั้นกวีได้บรรยายกำเนิด รูปลักษณะ การทำมาหากินของชุกอย่างละเอียด พร้อมทั้งแสดงนิสัยของชุกไว้ด้วย (บทบาทตัวละครเพิ่มเติม) กวีเริ่มจับบทบาททั้งแต่ชุกนำเงินที่เก็บสะสมไว้ไปฝากพราหมณ์เป็นเกสอ ส่วนตัวเองก็ไปทำมาหากินต่อไปเป็นเวลานาน ด้วยว่าโลกอยากจะมีทรัพย์สินมาก ๆ

กวีกลับมากล่าวถึงพราหมณ์ผู้เมี้ยที่ชุกเอาเงินมาฝากไว้ ซึ่งผู้อ่านก็คงอยากจะทราบว่าพราหมณ์ผู้เมี้ยจะทำอะไรกับเงินที่ชุกเอามาฝากไว้ พราหมณ์ผู้เมี้ยเห็นชุกหายไปนานก็คิดว่าชุกคงจะตายไปแล้ว จึงรวมกันคิดและตกลงใจว่า

"นะออเจ้า ของพวกนี้ก็ตกอยู่กับมือเราทั้งสองคน อะไรนี้จะมานั่งนิ่งจนจนนี้จน
ขอยยับ จะมาเป็นญาติผู้พี่นี้มันไม่ต้องการ เมื่อออกเขามันกลับมาเมื่อใด เราจึงคอย
แก้ไขคิคอานตอนนั้นเมื่อปลายมือ"²³

²²กรรมาธิการ, เรื่องเดิม, หน้า 126.

²³เรื่องเดิม, หน้า 128

เมื่อพรหมณ์สองคนตัวเมียนำเงินมาจับจ่ายหมดแล้ว กวีก็หวนกลับมาคิดถึงชูชกทันที ซึ่งเป็นลักษณะกลลอบในการติดต่อดำเนินเรื่อง เมื่อกวีดำเนินเรื่องให้ชูชกมาถึง ผู่อานก็จะคิดรวมไปกับเหตุการณ์ว่า พรหมณ์ตัวเมียจะแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าอย่างไร และทุกคนก็จะเอาใจช่วยพรหมณ์ตัวเมีย เพราะชูชกนั้นเพียงแต่ไต่ยื่นช็อกก็ไม่มีใครชอบเสียแล้ว เหตุการณ์ตอนที่ชูชกมาทวงเงินนี้กวีดำเนินเรื่องได้ดีมาก คือเป็นบทสนทนาโต้ตอบกันด้วยโวหาร โดยเฉพาะฝ่ายที่ถูกทวงเงินพยายามไขว่หนาท้อย่างเต็มที่ในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ส่วนชูชกก็จะ "วางมาตรการ" ในฐานะที่เป็นเจ้าของเงิน ในที่สุดเมื่อพรหมณ์ตัวเมียแก้ปัญหาด้วยการยกลูกสาวคือนางอมิตตคาให้แกชูชก ผู่อานก็จะคิดติดตามว่าตัวเมียนี้จะดำรงชีพกันอย่างไร

เมื่อจบบทบาทของพรหมณ์ตัวเมียแล้ว กวีก็แนะนำบทบาทของสามี-ภรรยา คือชูชกกับนางอมิตตคา ซึ่งเป็นบทบาทของชายแก่ที่มีเมียสาวและสวย ทั้งสองคนก็อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ชูชกนั้นก็ขอร้องมาเลี้ยงเมีย ส่วนนางอมิตตคาก็ทำหน้าที่ของภรรยาที่ดีไม่มีทะเลาะแฉงอน ผู่อานบางคนอาจไม่คาดคิดว่านางอมิตตคาจะปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ในฐานะภรรยาที่ดี ยิ่ง แต่กวีได้บรรยายถึงคุณสมบัติของนางอมิตตคาไว้อย่างละเอียดชัดเจน และด้วยคุณสมบัติที่ดียิ่งนี้แหละที่เป็นชนวนให้เรื่องดำเนินไปตามจุดมุ่งหมายของกวีในตอนหลัง

กล่าวถึงเหล่าพรหมณ์หนุ่มในหมู่บ้านเดียวกันกับชูชก เมื่อเห็นความประพฤติอันดีงามของนางอมิตตคาก็คำวาทุบัติเมียตนกันทุกครัวเรือน พรหมณ์เหล่านั้นโดยจิตใต้สำนึกคงอิจฉาชูชกที่แก่แล้วยังมีเมียสาวสวย อีกทั้งมีวัตรจริยาดีอีกด้วย แล้วหวนกลับมาคิดถึงเมียตนก็แค้นใจการกระทำเช่นนี้ตามหลักจิตวิทยาสอดคล้องกับกระบวนการ Defense Mechanism ของ Freud* ดังคำคำของเหล่าพรหมณ์ที่คำเมียว่า

"ว่าอชชาติชั่วอเสีย เช่นชาติมันไม่มีดี อัย อมิตตคาปนา เสมือนนางทองอมิตตคานี้ใครไปสอนสั่ง มหุลลพรหมณ์ ไคด้วแกยงแควาจะตาย สมมา ปฏิษุติ แควาคความดี

*Defense Mechanism หมายถึงขบวนการของจิตใจที่ไขว่ป้องกันตนเองให้พ้นจากความรู้สึกตัวว่า มีความทุกข์ มีปมค้อย และมีความกังวลใจ มีอยู่หลายลักษณะ การกระทำของพรหมณ์หนุ่มตอนนี้เป็นลักษณะที่เรียกว่า Displacement ซึ่งเป็นการถ่ายทอดอารมณ์ที่มีต่อบุคคลหนึ่งหรือสิ่งหนึ่งไปยังบุคคลหรือสิ่งของอีกอย่างหนึ่ง เพราะถ้าหากแสดงอารมณ์โดยตรงต่อบุคคลแรก อาจได้รับอันตรายหรือไม่เป็นที่ยอมรับในสังคม

ไต่บรยายใหญ่อันใด เห็นความเจ้าเล่ห์แสนกลของชูชกอีกด้วย

เมื่อกวีจะเสนอบทบาทตัวละครตัวใหม่ คือเจตบุตร กวีก็มีกลศิลป์ในการนำเรื่องเข้าสู่เรื่องราวของเจตบุตรด้วยการให้ชูชกพำพระรณมาถึงคุณงามความดีของพระเวสสันดร ในบริเวณป่าที่เจตบุตรดูแลรักษาคนทางอยู่ ซึ่งเมื่อเจตบุตรไต่บรยายเข้าก็ตองปรากฏตัวออกมาแน่นอน เพราะเป็นสิ่งที่อยู่ในสายความรับผิดชอบของตน เมื่อถึงตอนนี้กวีก็บรยายเรื่องราวของเจตบุตรอย่างละเอียด ทั้งกำเนิด รูปลักษณะ ความสามารถ และหน้าที่ กวีเริ่มตนด้วยการให้ทั้งสองฝ่ายคือชูชกและเจตบุตรเป็นศัตรูกันก่อน แต่แล้วด้วยความเฉลียวฉลาด เจ้าเล่ห์ของชูชก เจตบุตรก็หลงเชื่อว่าชูชกเป็นราชบุตรของพระเจ้ากรุงสมุทัยคือพระราชสาส์นมาเชิญพระเวสสันดรและลูกเมียกลับคืนบ้านเมือง เมื่อเหตุการณ์มาถึงตอนนี้ ผู้อ่านก็คงจะคิดว่าทำไมกษัตริย์เจตราชูฎจึงไม่มีความสามารถในการวางตัวบุคคลให้เหมาะกับหน้าที่การงานเช่นเจตบุตร ซึ่งมีแต่ความมูทะลุ กล้าหาญ บำบิ่น แต่ขาดความเฉลียวฉลาด ในเรื่องนี้ผู้อ่านตองคิดว่าคนที่เฉลียวฉลาดคนนี้มีไหวจะเฉลียวฉลาดทุกเรื่องไป อีกอย่างหนึ่งถ้าจะเปรียบเจตบุตรก็เหมือนกับชาวไร่ชาวนาที่เชื่อคนง่าย โดยเฉพาะคนที่ไม่ได้อยู่กับคนยิ่งจะเชื่อคนง่ายขึ้น อีกทั้งเจตบุตรก็อยากจะให้พระเวสสันดรกลับคืนบ้านเมืองเร็ว ๆ จึงเชื่อชูชกทันที ตัวชูชกเองก็ตองมีบุคลิกภาพที่ทำให้คนเชื่อได้ มิฉะนั้นจะขอทานได้มากหรือ เหตุการณ์ในกัณฑ์นี้ก็จะจบลงที่เจตบุตรจะแนะนำทางไปเขาวงกตให้แกชูชก

มีโน้ตสั้นและหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์ในกลวิธีการดำเนินเรื่อง กัณฑ์ชูชก

1. มีกลศิลป์ในการปูพื้นความเข้าใจในเนื้อเรื่องของผู้อ่าน ด้วยการกล่าวสรุปเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในกัณฑ์วนปเวส่น้อย่างย่อ ๆ แต่ได้ความชัดเจน²⁶
2. มีกลศิลป์ในการผูกเรื่องที่มีลักษณะครบองค์ประกอบของเรื่องอยู่ในกัณฑ์ เริ่มด้วยการวางพื้นฐานของเรื่อง แล้วค่อย ๆ ขอบขมขึ้นเรื่อย ๆ จนเข้าสู่จุดยอดของปมที่เหล่านางพราหมณีโกรธแค้นมาด่าวานางอมิตตดา แล้วคลี่คลายปมให้นางอมิตตดาบังคับให้ชูชกไป

²⁶ กุมาเวสสันดรชาดก หน้า 125-6.

ขอขงาลีและกัณหา หนึ่ง ผู้แต่งมีกลศิลป์ในการผูกเรื่องที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ที่ผู้อ่านไม่ได้คาดหวัง ทั้งแต่ที่กล่าววาชชกเป็นขอทานแล้วเอาเงินที่ขอได้มาฝากเพื่อน ซึ่งไมนาเอามาฝาก เพราะยอมจะสูญเงินไป เมื่อชชกกลับมาทวงเงิน แทนที่พราหมณ์ตัวเมียจะบอกว่าไม่มีหลักฐานมาอ้างอิง กลับยกลูกสาวให้ เมื่อให้ลูกสาวแล้วแทนที่จะมีปัญหาหญิงสาวมีสามีแก่นางอมิตตคากลับประพฤติชั่วก็กินคาคหมาย การแสดงบทบาทแบบนี้เป็น เหตุการณ์ที่คนอ่านจะเดาเอาเองไม่ได้และมักจะคาดเรื่องผิดไปทุกที เป็นลักษณะที่ผู้แต่งผูกความสนใจคนอ่านไว้กับเรื่อง

3. มีกลศิลป์ในการดำเนินเรื่องให้ติดต่อกันไม่ทำให้ผู้อ่านงงววยเมื่อจะกล่าวถึงเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นใหม่ ด้วยการสร้างบทบาทใหม่ตัวละครกล่าวถึงเหตุการณ์ก่อน ๆ กลศิลป์ลักษณะนี้มีอยู่ 3 ตอน คือ

3.1 ตอนที่เทวคาคลใจให้นางอมิตตคาบอกชชกให้ขอขงาลีกัณหามาเป็นทาสรับใช้นาง นางอมิตตคาก็เล่าเรื่องพระเวสสันดรให้ชชกฟัง²⁷

3.2 ตอนที่ชชกไปตามชาวพระเวสสันดรกับชาวเมืองสีวีราชฎร์ กวีก็แต่งให้ชาวเมืองกล่าวถึงเรื่องพระเวสสันดรตอนที่จะถูกเนรเทศออกจากกรุงสีวีราชฎร์²⁸

3.3 ตอนที่เจตบุตรคาชชกเมื่อแรกพบ ด้วยเข้าใจวาชชกเป็นพราหมณ์ที่มาขอขงาลีจัญนาเคนทรจากพระเวสสันดร แล้วเจตบุตรก็ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ครั้งนั้น (เหตุการณ์เมื่อพราหมณ์ 8 คนจากเมืองกลิงคราชฎร์มาขอพระราชทานขงาลีจัญนาเคนทร เมื่อพระเวสสันดรพระราชทานให้ ชาวเมืองสีวีราชฎร์โกรธมาก ร้องโทษต่อพระเจ้ากรุงสมุชชัยให้ลงโทษพระเวสสันดร)²⁹

4. มีกลศิลป์ในการเปลี่ยนฉาก เปลี่ยนบทบาทตัวละคร เสนอตัวละครใหม่อย่าง

²⁷ คุมหาเวสสันดรชาดก หน้า 148-9.

²⁸ คุมหาเวสสันดรชาดก หน้า 159.

²⁹ คุมหาเวสสันดรชาดก หน้า 168-9.

รวดเร็วจนสอกลองกับเหตุการณ์ของเรื่องที่กำลังดำเนินไป กลวิธีนี้เป็นปรากฏชัดในตอนที่เรา
มาทวงเงินที่ฝากไว้กับพราหมณ์ผิวเมียบ เริ่มด้วยชุกชกเอาเงินมาฝากแล้วไปขอร้อง
พราหมณ์ผิวเมียบคิดว่าชุกชกสาบสูญไปแล้วจึงเอาเงินมาใช้จนหมด พอเงินหมดชุกชกก็มาทวง
เงินทันที คังคำของกวีที่ว่า

"นี่มันจะมีไปชุกชกจนลมตายเสียแล้วหรือหา นะออเจ้า ของนี้ก็ตกอยู่กับมือเรา
ทั้งสองคน อะไรนี่จะมานั่งนั่งจนจนนี่จนย่อยยับ จะมาเป็นญาติเฝ้าทรัพย์นี่มันไม่ต้องการ
เมื่อออเขามันกลับมาเมื่อใด เราจึงคอยแก้ไขคิคอาน ผอนผิดต่อเมื่อปลายมือ วลัยเซตวา
เอาออกแจกจ่ายชุกชกจนทำไว้ไว้ อิตเรน อากนตุวา ส่วนออเขาชราเจ้าของทรัพย์ คิค
ขึ้นมาได้แล้วก็กลับกลัวเกลือกเกลอจะทำวุ่น"³⁰

5. มีกลวิธีในการดำเนินเรื่องให้ผู้อ่านด้วยการให้ตัวละครโต้ตอบสนทนากัน
สลับกันไปกับบทบรรยาย มีตัวอย่างที่เห็นเด่นชัดอยู่หลายตอนด้วยกัน เช่น

5.1 ตอนชุกชกทวงเงินจากพราหมณ์ผิวเมียบ

"ส่วนออเขายังไม่ทันที่จะนั่งลงถึงฝาก จึงทวงว่าของของเราเอามา
ฝากฝากแก่ท่านไว้ เอามาให้ให้ทันที เอามาเคี้ยวเคี้ยววันขมิขมัน ทาคู อสุโกนุด
ผิวเมียบก็อ้อนอีกอ้ออยู่เป็นครู่ เขาก็ครีครอกตะคอกชุกชกเป็นไรจึงมาแลดูนิ่งอยู่ ลาคะคุณ
เจ้าชา คุณตาเจ้า ชาพเจ้าจะขอทุเลาเลื่อนไปสักหน่อย เห็นชาพเจ้าเป็นคนชั่วดอยหา
ความคิดไม่ แทหยิบ ๆ ยืม ๆ ของคุณตาเขาไปใช้จนหมดสิ้น จนพออณิมเขาโกรธเขา
แค้น"³¹

5.2 ตอนนางพราหมณ์คุยกันหลังจากถูกสามีกล่าวทู่ตี

"บางก็เที่ยวเลือกสนสืบข่าวกันสือข่าวกัน วาข้างเรานั้นเป็นกระนั้น
ข้างท่านนั้นเป็นกระนั้น หรือวาข้างเอ็งมันก็สงบอยู่ แตะอายข้างกูมันเป็นกระนั้น เอ็งเอย

³⁰ ธรรมศึกษาธิการ, เรื่องเดิม, หน้า 127-8.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 128 - 130.

อย่าว่าไปเลยมันก็เหมือนกัน มันสนั่นขึ้นแล้วอยู่ทั้งบ้าน"³²

6. มีกลศิลป์ในการดำเนินเรื่องให้มีความสมจริง ด้วยการบรรยายออกมาในรูปแบบของพฤติกรรมตัวละคร และมีบางพฤติกรรมที่สอดคล้องกับหลักจิตวิทยาด้วย จะแบ่งกล่าวเป็นแต่ละข้อแต่ละพฤติกรรมดังนี้

6.1 พฤติกรรมที่พราหมณ์ตัวเมียที่ชุกเอาเงินมาฝากแต่ได้ใช้เงินเหล่านั้นหมดไป แก้ปัญหาเมื่อชุกมาทวงเงิน ผู้ที่แก้ปัญหาคือนางพราหมณ์ และแก้ปัญหานั้นสุดท้ายด้วยการยกธิดาให้ชุกเป็นการไถ่หนี้ พฤติกรรมเช่นนี้มักจะพบเสมอในสภาพสังคมไทยบางกลุ่ม

6.2 พฤติกรรมที่พราหมณ์หนุ่ม ๆ สามีของนางพราหมณ์ในหมู่บ้านทนต์วิฑูหตุตีเมียของตน เมื่อเห็นการปรนนิบัติวิฑูหตุตีของนางอมิตตาคาตอชุก ทั้งนี้เพราะในจิตใจสำคัญของพราหมณ์เหล่านี้มีความคิดคือจรรยาชุกที่ถึงแม่จะแก่แล้วแต่ยังมีเมียสาวสวย อีกทั้งเป็นภริยาที่ถืออีกด้วย ลักษณะเช่นนี้นอกจากจะแสดงออกด้วยการทนต์วิฑูหตุตีแล้ว ยังแสดงออกทางวาจาของตนอีกด้วย ดังนี้

เสมีอุณนางของอมิตตาคานี้ใครไปสอนตั้ง มหุลลพราหมณ์ไคผู้แกล้งแควจะตาย สุมมา ปฏิชคฺคิ, แตะความดีของแม่แกนี้มากมายหมันปฏิบัติตัว, ถึงรูปแจวกไม่ชั่วเชิดกว่าเอ็งสักสิบเท... หาหัวเอาใหม่สักคนใหม่มังามพนกวาเพื่อน ไหมันเหมือนหนึ่งนวลนงแม่ของอมิตตคา อันปฏิบัติเขารานันแล³³

6.3 พฤติกรรมที่เหล่านางพราหมณ์พากันโกรธแค้นเกลียดชังนางอมิตตคาหลังจากถูกสามีคว่ำทนต์วิฑูหตุตี พฤติกรรมเช่นนี้มีความสมจริงเพราะว่าการที่หญิงใดก็ตามถูกสามีคว่ำโดยเอาหญิงอื่นมาเปรียบเทียบ หรือไม่ว่าเป็นใครก็ตามที่ถูกกระทำในทำนองเดียวกันนี้ ก็ย่อมพาดเกลียดชังผู้ที่ถูกนำมาเปรียบเทียบ โดยเฉพาะในชุมชนที่เป็นชาวบ้านโดยทั่วไป เช่นเหล่านางพราหมณ์

³² คุมหาเวสสันดรชาดก หน้า 133-4.

³³ กรมศึกษาธิการ, เรื่องเคิม, หน้า 132.

6.4 พฤติกรรมของนางอมิตตคามามีใ้กล่าวโต้ตอบคำว่าของนางพรหมณี แม่แตนนอย แดกกลับมาแสดงออกที่ซุกก คาวาซุกก ซูเชิญให้ซุกกไปขอพระราชทานขาสีกันหามา เป็นข้าหาสรบีไซนาง พฤติกรรมเช่นนี้มีลักษณะสมจริงคือ นางอมิตตคามิไ้คาโต้ตอบเพราะงงวยไมคิควาจะประสบเหตุการณเช่นนี้ และถาคาโต้ตอบก็คงจะสู้อีกฝ่ายไมไ้เพราะเขามี มากคน การมาระบายความรู้สึกออกที่ซุกกจึง เป็นวิธีการที่ดีที่สุดสำหรับนางอมิตตคา และการ ที่ให้ซุกกหาหาสชายหญิงมารบีไซนั้นก็ เป็นวิธีการที่จะเอาชนะอีกฝ่ายหนึ่งนั่นเอง

6.5 พฤติกรรมของชายแก่ที่ลุ่มหลงเมียสาวของซุกกก็เป็นพฤติกรรมที่มีความ สมจริง จึงยอมปฏิบัติตามความต้องการของนางอมิตตคาทุกอย่าง อีกทั้งอาจเป็นเพราะคุณ ความดีของนางอมิตตคาที่ปฏิบัติต่อซุกกด้วย การเอาใจช่วยเหลือห่วงใยภริยาของซุกกเป็น พฤติกรรมที่จะได้พบอยู่ทั่วไปในสังคมไทย ยอมทำทุกอย่างเพื่อให้เป็นที่พึงพอใจของภริยาสาว

6.6 พฤติกรรมที่เจตบุตรหลงเชื่อวาซุกกเป็นราชบุตรของพระเจ้ากรุงสุโขทัย ถือพระราชสาส์นมาเชิญพระเวสสันดรและลูกเมียกลับคืนบ้านเมืองมีความสมจริงเพราะว่า เจตบุตรเป็นชาวป่าเป็นคนชนบทซึ่งโดยทั่วไปจะเชื่อคนง่าย เปรียบเจตบุตรได้กับคุณยาเพ็ง ในเรื่องคุณยาเพ็ง ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ที่ได้สร้างบทคุณยาเพ็งเป็นชาวชนบทและ เป็นคนที่ค่อนข้างจะเชื่อคนง่ายอยู่ด้วย ดังนั้นเมื่อใครบอกทานว่าอาหารประจำวันของชาว กรุงคือ ข้าวเหนียวกับน้ำกะทิทานก็เชื่อ³⁴ อีกทั้งเจตบุตรเป็นคนที่ไม่ได้อยู่กับคนก็จะยิ่งเชื่อ คนง่ายขึ้น โดยเฉพาะเจตบุตรก็อยากไปพระเวสสันดรกลับไปครองบ้านเมืองอยู่แล้ว เมื่อ ซุกกผู้เฉลียวฉลาด เจ้าเล่ห์ มาบอกควายกลวิธีอันแยบยลก็หลงเชื่อทันที

7. มีกลศิลป์ในการดำเนินเรื่องด้วยการสอดแทรกขนบธรรมเนียมประเพณี สภาพ ชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมไทยในชนบท มีอยู่หลายตอนด้วยกันคือ

7.1 การกล่าวถึง การปฏิบัติตัวเป็นภรรยาที่ดีของนางอมิตตคา³⁵

³⁴วิภา เสนานาญ, เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี กับคุณยาเพ็ง (อัครสำเนา),

³⁵คумаเวสสันดรชาดก หน้า 131.

7.2 การซ่อมแซมบ้านของชูชก³⁶

7.3 การจัดเสียบึงอาหารให้ชูชกของนางอมิตตคา³⁷

7.4 ถอยคำที่ชูชกสั่งสอนนางอมิตตคาจนออกเดินทางไปขอชาลีกันหา³⁸

8. มีกมลศิลป์ในการดำเนินเรื่องให้ผู้อ่านเกิดความเพลิดเพลินอยากติดตามเรื่อง
อีกทั้งเกิดอารมณ์สำราญทั้งจากบทบาทและการสนทนาของตัวละครอีกด้วย โดยเฉพาะบทบาท
ของชูชกซึ่งตามท้องเรื่องเป็นท้าวโงงที่ผู้อ่านน่าจะเกลียด แต่ก็เกลียดไม่ลงด้วยบทบาทตัวละคร
ของชูชกนั่นเอง

9. มีกมลศิลป์ในการสร้างความเด่นให้กับตัวเอกของกัณฑ์ คือชูชก การดำเนินเรื่อง
และการบรรยายทุกตอนจะมุ่งความสำคัญมาสู่ชูชก สมกับที่ได้ชื่อว่ากัณฑ์ชูชก

วิเคราะห์ท่วงทีการสร้างบทบาทตัวละครของกัณฑ์ชูชก

ตัวละครที่สำคัญที่สุดของกัณฑ์คือ ชูชก ตัวละครตัวอื่นเป็นเพียงตัวประกอบที่ทำให้
เรื่องดำเนินไปได้และเสริมบทบาทของชูชกให้เด่นขึ้น ประกอบด้วย

พราหมณ์นิ้วเมียที่ชูชกเอาเงินมาฝาก

นางอมิตตคา ภริยาสาวของชูชก

เหล่าพราหมณ์หนุ่มในหมู่บ้านทุนนวิฐ

เหล่าพราหมณ์ในหมู่บ้านทุนนวิฐ

เจตบุตร

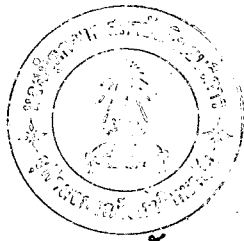
ชาวเมืองสีวิราชบุรี

เทวดา

³⁶ กุมหาเวสสันดรชาดก หน้า 154.

³⁷ กุมหาเวสสันดรชาดก หน้า 153.

³⁸ กุมหาเวสสันดรชาดก หน้า 155-6.

ชูชก

บทบาทของชูชกในรายชวามหาเวสสันดรชาดกได้เริ่มขึ้นในกัณฑ์ชูชกนี้ แล้ว
ดำเนินบทบาทต่อไปในกัณฑ์จุดพน มหาพน กุมาร มัทรี สักกบรรพ แล้วไปมีบทบาทอีกในกัณฑ์
มหาราช ชูชกถึงแก่กรรมในกัณฑ์มหาราชเพราะบริโภคอาหารมากเกินไป

กวีได้เริ่มกล่าวถึงกำเนิดของชูชกก่อนว่าเป็นพราหมณ์ขอทานที่ยากจนมาก อยู่ที่
หมู่บ้านทุนวิรุติกับเมืองกลิงคราษฎร์ เมื่อขอทานมาได้ก็พยายามสะสมเงินไว้จนนับได้ถึง
ร้อยษาปณ์ เมื่อมีเงินมากก็กลัวเงินจะหายไม่กล้าเก็บไว้กับตัว จึงเอาเงินไปฝากเกล่าว
แล้วไปขอทานต่อไปด้วยความโลภ ดังคำบรรยายของกวีที่ว่า

"เขาโลภโลภโลกดากไม่หยุดหย่อน เขาก็เที่ยวสัญจรกระเจอะกระเจิงไป จน
จบครบคามเขตนอยใหญ่ กวยามักจะใคร่ได้ให้งนักหนา โดยโลกเจตนาอันแค้น"³⁹

ชูชกเดินทางไปขอทานนานมาก เมื่อกลับมาทวงเงินคืนปรากฏว่าสองคนผิวเมีย
นำเงินมาจับจ่ายใช้สอยเสียหมดแล้ว เมื่อพราหมณ์ผิวเมียขอคืนเงิน ชูชกก็โกรธ ถึงกับ
กล่าววา

"หาอเฒ่าว่ทำอะไรทำได้ก็ทำเอาอาจถึงเพียงนี้ คิดดูให้จงดีเอ็งกับกูนี้จะ
ผิดกันเสียเปล่า ๆ"⁴⁰

ในที่สุดเมื่อพราหมณ์ผิวเมียยกลูกสาวคือนางอมิตตคาให้แกชูชกเป็นการชดใช้
หนี้สิน ชูชกก็พึงพอใจมาก เพราะนางอมิตตคานั้นทั้งสาวและสวย ชูชกก็เป็นคนแก่ที่ใคร่ภริยา
สาว กวีได้เปรียบเทียบความพึงพอใจเมื่อเห็นนางอมิตตคาว่า

"ดังว่าพฤติโคเคาเขารราชร ครันแะว่าเห็นเหยื่อหมู้ออนออกโอชโอษฐ์อา
ละอนละดานแลบเลียชีวหาหุทาง ระเหิดหัน"⁴¹

³⁹ กรมศึกษาธิการ, เรื่องเดิม, หน้า 127.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 130.

ชูชกก็นำนางอมิตตคาไปอยู่ที่บ้านของตนแล้วขอทานมาเลี้ยงชีพกัน แล้ววันหนึ่งก็มีเหตุการณ์เกิดขึ้นเป็นเหตุให้ชูชกต้องพำนักจากนางอมิตตคาไปตลอดชีวิต แต่ก็เป็นการจากที่ทำให้ชูชกได้ कुछอย่างใหญ่หลวง คือช่วยให้พระเวสสันดรกระทำบุรุษานสำเร็จ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นก็คือ เหล่าพราหมณ์หนุ่มในหมู่บ้านเดียวกันกับชูชกมีความคิดอิจฉาชูชกที่ถึงแม่จะชราแล้วแต่ก็มีเมียสาวสวยและยังปฏิบัติหน้าที่ของภรรยาอย่างดีอีกด้วย จึงมาค้ำวาทุบัติเมียตน นางพราหมณ์เหล่านั้นก็พากันคิดร้ายต่อนางอมิตตคา เมื่อมีโอกาสเหมาะก็มารุมค้ำวานางอมิตตคาที่หน้าบ้าน เมื่อนางอมิตตคาโกรธก็ค้ำวาทุชชกเป็นต้นเหตุให้นางประสบเหตุการณ์เช่นนี้

เมื่อนางอมิตตคาพาพรำพรำพันว่านางถูกเหล่านางพราหมณ์รุมค้ำ ด้วยความรักภรรยาของชูชก ชูชกก็อาสาที่จะทำงานบ้านทุกอย่างด้วยตนเอง นางอมิตตคาไม่ยอมบังคับให้ชูชกไปขอขาลี้ก้มหาจากพระเวสสันดรมาเป็นทาสรับใช้นาง อีกทั้งชู้วาทุชชกไม่ไปนางจะคบชู้ผู้ชาย เป็นธรรมดาของชายแก่ที่หลงเมียสาวก็ต้องยอมปฏิบัติตามความต้องการของภรรยา แม้ว่าหนทางที่จะเดินทางไปจะไกลสักเพียงใดก็ตาม ก่อนชูชกจะออกเดินทางชูชกก็ปฏิบัติกรบางอย่างซึ่งแสดงถึงอุปนิสัยของชูชกดังนี้

1. แสดงความโลภในการรับประทานของชูชก ซึ่งนิสัยนี้เองเป็นผลทำให้ชูชกสิ้นชีวิตในกัณฑ์มหาพรต เห็นได้ชัดเจนจากการที่หลังจากชูชกตัดสินใจจะเดินทางแล้วก็บอกให้นางอมิตตคาจัดเสบียงทันทีว่า

"ไว ๆ เขาเกิดสินะอย่านั่ง ปาถะญ์ เม กโรหิ ทุว เจาจงตกแดง
เสบียงกรังกระทำให้อักโข สุกุโล เมอะ ติเลน กตชชูชก ทั้งขนมแข็งเป็นก้อนกัค
ทั้งข้าวตอกควักตัวตัดและแครงา"⁴²

2. แสดงถึงนิสัยรอบคอบถืดถวนของชูชก จากการขอมแซมบ้าน หาพื้น ค้ำน้ำเตรียมไว้ให้ภรรยา อีกทั้งสั่งสอนนางอมิตตคาว่าควรปฏิบัติตนอย่างไรเมื่อชูชกไม่อยู่ เช่น

⁴²เรื่องเดียวกัน, หน้า 152.

"ถ้ามันจะเกริ่นกรายกระโถกระแอมเข้ามา แม้อย่าได้พูดจาทักทาย มันจะรู้
แยมคายวาฬไม่อยู่"⁴³

การกระทำอีกอย่างหนึ่งที่แสดงความรอบคอบของซุชก็คือ การแต่งกายเป็น
คาบส เพื่อจะได้ปลอดภัยในการเดินทาง

3. แสดงถึงความเชื่อไสยศาสตร์ของซุช คือ ก่อนที่จะออกจากบ้านซุชก็ได้ทำ
ประตักษิณรอบนางอมิตตคา 3 รอบ ดังคำบรรยายของกวีที่ว่า

"จึงกระทำประตักษิณวนเวียนวงโคสามรอบ ตามฉบับระบบไสยศาสตร์เพทวา
ทั้งผู้อยู่ก็จะไม่มีภัย ทั้งผู้ไปก็จะไม่มีเหตุ หากให้สวัสดิ์เจริญทั้งสองข้าง"⁴⁴

ก่อนซุชจะออกเดินทางก็มีนิมิตร้าย ดังคำบรรยายของกวีว่า

"โอ้ออกกอกอเขารามีแก่น้ำตาไม่หยุดยั้ง ไหลลละลอลคลั่งคลุ้มคล้าน้ำใจตน
ให้สยดสยองขนตนสันพระพรันกลัว ให้อ้วย ๆ ปวดวิงเวียนหัวมัวมืดทั้งหน้าตา ดังว่าจะคับ
เค็ดควงชีวาวรชีวาทมจะม้วยมรณ ปีมประหนึ่งว่าชีวิตเขาจะจรจรระจากราง ก็เป็นนิมิต
หลากกลาง ลวนแต่อัปรีดิ์ ทั้งเหงื่อกาฬก็ไหลระวีลง โขมกาย ก็สอเหตุเห็นว่าชีวิตจะไปตาย
จะมีได้คืนกลับ"⁴⁵

ซุชก็จากนางอมิตตคาไปด้วยความไม่สบายใจ ด้วยความรักห่วงใยนางอมิตตคา
แล้วเดินทางมุ่งหน้าไปเมืองสีวีราชฎร์ เข้าไปตามฝูงชนที่ชุมนุมกันถึงเรื่องราวของพระเวส-
สันดร ฝ่ายชาวเมืองเข้าใจว่าซุชคือพราหมณ์ที่มาขอพระราชทานช้างปัจจัยนาเคนทร์จึงกลุ่ม
รุมควาและทำร้ายซุช บทบาทของซุชเมื่อพบกับชาวเมืองสีวีราชฎร์นี้เมื่อผู้อ่านแล้วจะเกิด
อารมณ์สำรวล คือเมื่อซุชเห็นชาวเมืองมารุมทำร้ายตน ก็ทำชาวเมืองให้มาสู้กับคนที่ละคน
ดังคำบรรยายว่า

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 155.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 157.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

"มึงจะลองหรือเอาจริง หรือว่าทั้งทางที่จะหยอกเล่น ถ้าจะเล่นก็เล่นกัน
ใครก็ใครขยันสรรเข้ามาทีละคน"⁴⁶

ปากก็ทำไปแต่ใจนั้นก็กลัว พอได้โอกาสชูชกก็วิ่งหนีเข้าไป
"แต่เอาใจนั้นระรัว ๆ ตวิ๊กสันอยู่จริง ๆ อ้ายคืนพาวังรังไม่อยู่ เขาก็คอย
คะเนดูเคินชวะไขวเขวี่วี้ คะเนโคคะเนเสียพหหมายมัน เขาก็วิ่งพลาคณะพลาณลันณะ
ณณณณคอกองนอก ดินหนามาแล้วก็แลบลิ้นหลอกบอกวาทูชักรานอยู่ เขาก็แลนโลสะพรั้งพรู
พรวดเคี้ยวก็เข้าไป"⁴⁷

ชูชกเดินทางเข้าไปในป่าที่ เจตบุตรดูแลรักษาคนทางอยู่ ถูกสุนัขนายเจตบุตร
รุมไล่จะกัดจึงวิ่งหนีขึ้นต้นไม้ แล้วกล่าวคำสรรเสริญพระเวสสันดรด้วยความเอาใจให้ หวัง
จะให้เจตบุตรสนใจแล้วออกมาพบซึ่งก็ประสบผลสำเร็จ การไต่ถ้อยคำของชูชกตอนนี้แสดง
ถึงความเฉลียวฉลาดอย่างยิ่ง ของชูชก คือแทนที่ชูชกจะกล่าวแต่เพียงว่าใครรู้หนทางไป
บรรพศาลาของพระเวสสันดรบ้าง ชูชกกลับพูดถ้อยคำที่เป็นโวหารว่า จะมีใครที่มีความ
เมตตาปรานีต่อชูชกมาบอกหนทางไปบรรพศาลาของพระเวสสันดร ผู้นั้นจะได้เสวยผลบุญ
ในมัจจุเทศคุณกัณการด้วยวิกรมของเขา

เมื่อแรกที่เจตบุตรออกมาพบชูชกและตั้งใจจะฆ่าชูชกให้ตาย ด้วยเข้าใจว่าชูชก
จะมารบกวนพระเวสสันดร ชูชกก็ตกใจกลัวเป็นอย่างมาก ยิ่ง เมื่อเจตบุตรเปลี่ยนใจไม่ฆ่า
หวังจะเข้าไปซักถามชูชกดูก่อน พอลางข่าวจะฆ่าชูชก ชูชกก็แก้ปัญหาคด้วยความเฉลียวฉลาด
ด้วยการหลอกลวงว่าตนเป็นราชทูตของพระเจ้ากรุงลงกา มาอัญเชิญพระเวสสันดรและบุตร
ภรรยากลับบ้านเมือง เจตบุตรก็เชื่อ ชูชกนั้นด้วยความแค้นใจที่ถูกฆ่าจะฆ่าให้ตายจึง
หลอกให้เจตบุตรกราบสักฟริกสักซิง โดยหลอกว่าเป็นกลองใส่สารตราพระราชสีห์ และใน
ที่สุดเจตบุตรก็เตรียมบอกหนทางไป ชาววงกให้แกชูชก

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

ในท่านรูปลักษณะของชุกกนั้น กวีได้แสดงไว้ในคำพูดของตัวละครมีอยู่สองตอนด้วยกันคือ

1. ตอนที่พราหมณ์ผู้เมียซึ่งชุกกเอาเงินมาฝากไว้ กล่าวถึงชุกกก่อนที่จะเอาเงินของชุกกออกมาให้ว่า

"ส่วนตัวอายุเขาก็ก่แก่ชราลง ร้าง ร่าย นี่มันจะมีไปชุกชนล้มตายเสียแล้วหรือหา"⁴⁸

2. ตอนที่นางพราหมณ์บริภาษ เยาะเย้ย ถากถางนางอมิตตคา มีคำกล่าวถึงรูปลักษณะชุกกดังนี้

2.1 "หรือว่าญาติโคตรเค้าเขาซัดใจ เขาจึงแก้งเสือกใส่ส่งมาให้เป็นเมีย แก่กาย เค้าสรรพเสีย เขาชานสกปรก นี่มันอยู่หาไหนนี่มันไม่รู้หรือ ว่ามันชื่ออายุชุกก เค้าในชั่วชาติจึงจะขอทาน"⁴⁹

2.2 "จึงเผลอออกให้ไค้ผู้เข่าชราแระ แก่ลิ้มนี้แกไม่ยอมหนอ แก่แทบจะเป็นบ่อห่อพ้อเอ็งก็จะได้คู่อกคู่"⁵⁰

2.3 "เออ ก็ความยินดีนั้นมันจะมีมาแต่ไหน เพราะอายุผู้เมียเค้าจัญไร รุปร่างคิ่งเคนทา นตุติ อดูสาป สดูลาไป ถ้าอายุเค้าจะพุกจาเยาะเย้ยหยอกกันเล่น เห็นก็ไม่เหมือนเขาที่หนุ่ม ๆ ชकुสิตบปิ น โสภติ ถ้าอ้อเค้าจะอ้อปากออกพูดนี้มันเหม็นฟุ้ง ทั้งพันฟางก็หางหักเห็นเวทนา"⁵¹

2.4 "อายุเค้าแก่กากลีกระทางกลาง ยังมันนี้ใครเขามิบ้างที่เมืองคน"⁵²
 หมายเหตุ ลักษณะบุรุษโทษของชุกกที่ได้อกล่าวไว้ในกัมมัทมารุณ แต่มิได้อกล่าวอย่างละเอียดว่าลักษณะเช่นนั้นเป็นอย่างไร

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 137.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 139.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 140.

พราหมณ์ตัวเมียที่ชูชกเอาเงินมาฝาก

พราหมณ์ตัวเมียที่ฝ่ายชายเป็นเกลอของชูชกนี้ กวีมิได้บรรยายว่ามีวาสนา
อยู่ ณ ที่ใด ซึ่งก็เหมาะสมดีแล้ว เพราะตัวละครทั้งสองนี้เป็นเพียงตัวประกอบยอที่มีส่วน
ช่วยให้เรื่องดำเนินไปได้เร็วขึ้นเท่านั้น

พราหมณ์ตัวเมียนี้เมื่อรับฝากเงินของชูชกไว้แล้ว เห็นชูชกไปนานไม่กลับมา
คิดว่าชูชกอาจล้มตายแล้วก็ไค้ เพราะชรามากแล้ว จึงปรึกษากับที่จะเอาเงินชูชกมาใช้
โดยไม่คิดถึงผลที่จะเกิดขึ้น ดังคำกล่าวของกวีที่ว่า

"มันให้ เณอญ้อค้อคคคจิตใจเบาเบื่องแถวจะไค้ ไม่รู้ความเข็ญใจยากไรจะ
มาถึงตัว"⁵³

ทั้งสองตัวเมียคิดว่าถ้ามีแต่นั่งเฝ้าเงินโดยไม่เอามาใช้ให้เป็นประโยชน์เลย
ก็เปรียบเสมือนกับกตเฝ้าทรัพย์ แต่แล้วเหตุการณกลับตาลปัตร ชูชกกลับมาทวงเงิน เมื่อ
เห็นชูชกทั้งสองคนก็ "ตกใจบูระรัว ๆ ค้วนก็สันอยู่ริก ๆ ทำแต่ตานั้นปรีบ ๆ ปรับทุกข์ทำ
หน้าขาว"⁵⁴ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นมา ผู้ที่แก้ปัญหาคือนางพราหมณี พราหมณ์สามีไม่มีบทบาทใน
การแก้ปัญหาเลย นางพราหมณีนั้นฉลาดเฉลียวในการเจรจา มากยกความดีของสามีไว้
คำหนิตัวเองแต่เพียงผู้เดียวว่า

"เห็นข้าพเจ้าเป็นคนชั่วถอยหาความคิดไม่ แต่หีบ ๆ ยืม ๆ ของคุณตาเฒ่า
ไปใช้จนหมดสิ้น จนพ้ออฉิมเขาโกรธเขาแค้นคาดโทษไว้ว่าจะตี"⁵⁵

นางพราหมณีขอตัดตอนเวลาคืนเงิน แต่ชูชกไม่ยอม นางจึงกล่าวควยวาจาอัน
แหลมคมก่อนที่จะยกนางอมิตตคาไหแก่ชูชก

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 128.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 128-9.

"เสมือนหนึ่ง เกวียนหักลง กับที่ของน้ำมันจะหนีไปไหนพ้น เสียหนึ่งนึ่งให้ทานไป ก็จะได้สอง เสมือนหนึ่ง ของทานหายมีที่ไว้ ก็คงจะให้ไม่ให้เคื้อคร้อน ย่อมเสียถ้าไปก่อน นั้นแหละจึงจะได้กอบ"⁵⁶

บทบาทที่นางพราหมณียกนางอมิตตคาให้แกชุกเพื่อชกใช้เงินร้อยกษาปณ์นั้น เป็นบทบาทที่ผู้อ่านได้รู้กันทั่วไปในสังคมไทย

นางอมิตตคา

นางอมิตตคาเป็นตัวละครที่มีความสำคัญมากตัวหนึ่ง ของ ร่ายยาวมหาเวสสันดร-ชาดก บทบาทของนางนั้นเป็นผลสืบเนื่องถึง การกระทำบุทรทานของพระเวสสันดร บทบาทที่เด่นของนางนั้นคือ บทบาทของหญิงสาวที่เหมือนกับสาวชาวบ้านไทย ๆ ที่มีความเป็นตัวของตัวเอง เป็นบทบาทที่หาดูได้ง่ายในสังคมชนบทของไทย

นางอมิตตคาเป็นลูกสาวของพราหมณ์ตัวเมียที่ชุกเอาเงินมาฝาก นางเป็นคนที่มีรูปลักษณะงาม ทั้งคำบรรยายเมื่อชุกเห็นนางอมิตตคาว่า

"เมื่อเห็นรูปเจ้าอมิตตคาบุพเยาว์ เรอรุนสุนทรเค็กรูณี หนาน้อยแน่นงวล ฉวีวรรณเพริศพริ้งพราย ชะชวยฉาดเจิดฉายโฉมฉาย"⁵⁷

บทบาทของนางอมิตตคาเริ่มตั้งแต่มารดา เรียกกออกมาปรากฏตัวต่อหน้าชุก กิริยาอาการของนาง เมื่อแรกปรากฏตัวคือ

"จึงจับจูเจ้าของอมิตตคาออกมาสะเออะอวดหน้าเสนอนวล ให้ทำจริตกระบิด กระบวนสะบั้งสะบัก ในหนึ่งท้าวแขนแอนหยักแล้วเยี่ยมหน้า"⁵⁸

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 130.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

ความเป็นตัวของตัวเองของนางอมิตตาได้แสดงให้เห็นตั้งแต่เมื่อบิดามารดา
ยกให้เป็นภริยาของชูชก ด้วยการปฏิบัติที่แสดงให้เห็นว่าเป็นคนที่รู้จักหน้าที่ ดูแลทำงานบ้าน
ทุกอย่าง จนเหล่าพราหมณ์ในหมู่บ้านทูลนิเวศอุจฉาชูชก แล้วไปพบตีเมียตน⁵⁹

กวีโลกลาวชมนางอมิตตาไวว่า

"สา อมิตตตาปนา ส่วนนางอมิตตตานี้เป็นลูกเหล่าตระกูลไม่เสียชาติ
ไม่คิดว่าตัวเป็นสาวไฉนแล้วก็เป็นเมียทาส คิดว่าทุกขของพ่อแม่กรรมแล้วก็ตามกรรม
สมมา ปฏิษุติ เป็นตนว่าหาหุงต้มตัดทำทุกคำเขาไม่ช่วยเงินละลายเพื่อน เวลาเขาเจ้า
ก็ทำ เวลาคำเจ้าก็มีให้เพื่อน ทั้งการเรือนเจ้าก็มีไหว ทั้งพื้นเจ้าก็หักทั้งผักเจ้าก็หา เป้า
ปฏิบัติเขาสรรพทุกเวลาเวลานั้นแล"⁶⁰

นางอมิตตตามีลักษณะเหมือนกับหญิงไทยโดยทั่วไป คือเมื่อโกรธแล้วจะไม่ยอม
และไม่เกรงกลัวใคร เมื่อนางถูกเหล่าพราหมณ์ในหมู่บ้านเคียดกันรุมคว่ำ เพราะถือ
ว่านางอมิตตาเป็นสาเหตุที่ทำให้พวกหล่อนถูกสามีคู่คาบหุตี นางก็แสดงให้เห็นว่านางจะ
แสดงตัวอีกแบบหนึ่งก็ได้ เพราะการที่นางปฏิบัติตัวคั้นนั้นมิใช่เพราะนางเกรงกลัวชูชก แต่เป็น
เพราะการรู้จักหน้าที่ เมื่อถูกคว่ำเสียตีสี่เยาะเยียนางจึงแสดงตัวเยี่ยงเมียสาวต่อผัวแก่
กับชูชก อีกทั้งนางเป็นผู้ที่รู้จักให้อภัยคำแสดงความรู้สึกใดอย่างดี การที่นางแสดงต่อชูชก
จึงทำให้ชูชกยอมทำทุกอย่างเพื่อนาง เมื่อนางเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นให้ชูชกฟังแล้ว นางได้
กล่าวสรุปสาเหตุของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นว่า

"ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพราะใครเพราะอายุเขาจัญไรมันไม่เจียมตัว ทำเป็นหนุ่มน้อย
ระริกกระวีระเรอรา มันจึงคะโคชุดเอาโคตรเคาขึ้นมาค่อนว่านี่ทุกคำ"⁶¹

⁵⁹ดู มหาเวสสันดรชาดก, หน้า 131-2.

⁶⁰กรมศึกษาธิการ, เรื่องเดิม, หน้า 131.

⁶¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 145.

นางอมิตตคาโกรธมากถึงกับกล่าววาตอนนี้ไปจะไม่ทำงานอันใดเลย ชูชกก็ปลอบโยนว่า ถ้านางอมิตตคาไม่ทำ ชูชกก็จะทำเอง เมื่อได้ยินชูชกกกล่าวเช่นนี้ นางอมิตตคาก็ซัดฟันท้าว

"เอเอเอ มันเป็นกระไรกระนั้นหนา ทานพรหมณ์เอ๋ย อันญาติกาของข้านี้ไม่เคยเลยที่ถึงเช่นนั้น ตัวเป็นภรรยาทานหรือจะหันโซ่สามี่เลนทางหาส กระทำให้ผิดบุราณราชฎีร์แตกอนเภา"⁶²

ความที่เป็นตัวของตัวเองมาก นางอมิตตคาจึงบอกให้ชูชกเดินทางไปขอพระราชทานขาสีกันหาจากพระเวสสันดร แต่ตามลักษณะของสังคมิในอดีตการกระทำอันใดที่ไม่เคยมีใครปฏิบัติมาก่อน มักจะอ้างว่าเป็นการกระทำของเทวดาหรือผี ในตอนนี้ก็เช่นเดียวกัน กวีรจนาก็เป็นเหตุการณ์ที่เทวดามาคลไจนางอมิตตคา

เมื่อแรกที่ชูชกไม่ยอมไป อ้างว่าหนทางไกลและกล่าวอื้ออวดว่าตนนั้นแก่แล้ว นางอมิตตคาโกรธมาก ถึงกับตะคอกใส่ชูชกว่า

"วากะไรหา อ้ายเงาจัญไรนี้จะไม่ไปหรือ จึงมาครวญคร่ำครั้นครือเคล้านะอ่อน ทำเป็นอื้ออวดอ้อนพะเน้าพะนึ่ง ออกมาคำหนึ่งก็ว่าแก่เงา สองคำซ้ำเลว่าทางไกล"⁶³

นางอมิตตคาเป็นหญิงที่มีความประณีตรอบคอบในการทำงานเห็นได้จากความบรรยายการจัดเสียบึงให้ชูชกดังนี้

"ทุกสิ่งสรรพเสร็จสรรพสำหรับจะเดินทาง ทั้งลูกเคี้ยวข้าวฟ่างต่าง ๆ ไม่อย่างเคี้ยว ข้าวเหนียวข้าวเจ้าข้าวเม้าข้าวหอมเป็นของเดินทาง ถังงาสาชูข้าวตูข้าวตาก หลาก ๆ ไม่นอย ที่ใส่น้ำออยอรอยคือว่า น้ำผึ้งหวานน้ำน้ำตาลหวานเฉื่อย เหนื่อย ๆ แกรอนผอนลงดูงไถ่ จักใส่ยามละวานักหนาซัษซ้อน อ้ายที่ไหนดกินก่อนนอนไวข้างบน ที่ไหนดเมื่อจนจะได้กินนาน ๆ จักลงไวข้างล่างต่าง ๆ สารพัด"⁶⁴

62 เรื่องเดียวกัน, หน้า 145-6.

63 เรื่องเดียวกัน, หน้า 150.

64 เรื่องเดียวกัน, หน้า 153.

เหล่าพราหมณ์หนุ่มในหมู่บ้านทุนนวีรุ

พราหมณ์หนุ่มในหมู่บ้านทุนนวีรูนั้นเป็นทวีประกอบย่อยที่มีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่องมีไชนอย เป็นผู้ทีก่อกชนวนให้เหล่านางพราหมณ์ในหมู่บ้านทุนนวีรุเกลียดชังนางอมิตตคา และเป็นผลสืบเนื่องไปถึงการกระทำบุตรทานของพระเวสสันดร

บทบาทของพราหมณ์หนุ่มเหล่านี้ เริ่มตั้งแต่เมื่อพวกเขาเห็นนางอมิตตคาปรนนิบัติวัฏฐากสามีของตนอย่างดี ทั้ง ๆ ที่ชุกก็แก่ชรามากแล้ว เมื่อหวนกลับมาคิดถึงภริยาตนก็ไม่พึงพอใจที่ไม่มีวัตรจริยาเช่นนางอมิตตคา ประกอบกับบริษายชุกด้วยดั่งที่ไคว้เคราะห์ไว้แล้วในเรื่องวิธีการดำเนินเรื่อง จึงกลับมาคาทอหุบัติภริยาของตน ซึ่งเป็นสิ่งที่พวกเขาไม่เคยปฏิบัติมาก่อนเลย ขณะที่คาทอนั้นก็ยกตัวอย่างการกระทำของนางอมิตตคา มาเปรียบเทียบกับเหล่านางพราหมณ์จึงเคียดแค้นนางอมิตตคายิ่งนัก

ตัวอย่างโอรสที่เหล่าพราหมณ์หนุ่มคานางพราหมณ์ เช่น

"อายบ้างก็เคียดแค้นคาอุเคียวชัญ วาอิชาติชัวอัสสัย เช่นชาติมันไม่มีดี อัยอมิตตคาปนา เสมือนนางทองอมิตตคานันใครไปสอนสั่ง มหุลลพราหมณ์ ได้ตัวแกยั้งแต่ว่าจะตาย สุมมา ปฏิชคฺคิ แถวาคความดีของแมแกนี้มากมายหมั้นปฏิบัติตัว ถึงรูปเจ้าก็ไมชัวเจ็ดกวาเอ็งสักสิบเทา"⁶⁵

เหล่านางพราหมณ์ในหมู่บ้านทุนนวีรุ

นางพราหมณ์เหล่านี้มีลักษณะเป็นหญิงไทยพื้นบ้านโดยทั่วไป สังเกตได้ชัดเจนจากโอรสการคาที่แสดงความจัดจัน รวมทั้งท่าทีในการคาและการพุกคยกัน บทบาทที่เด่นมีอยู่สองตอน คือ

ตอนแรก คือหลังจากที่นางพราหมณ์ถูกสามีคาวาหุบัติแล้วก็มาชุมนุมกันด้วยความเคียดแค้น แตมิได้เคียดแค้นสามีตน กลับเคียดแค้นนางอมิตตคาว่าเป็นตนเหตุแห่งความรำนานในครอบครัวของนางเหล่านั้น จึงร่วมกันคิดที่จะกำจัดนางอมิตตคาให้หนีไปจากหมู่บ้านตนจะยกตัวอย่างโอรสบางตอนประกอบดังนี้

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 132.

1. ถ้อยคำที่เหล่านางพรหมณีเล่าถึงการกระทำของสามีตนเอง

"วันนี้มันร้ายรุกรานเราเข้าโรมันไม่คิด เออถูกก็โรมันไม่คิด หรือว่ามันยัก
ยาพิษกินอะไรเข้าไป เรามิรู้มันไคมันจึงร้ายขึ้นจริง ๆ เราจะนั่งเสียหรือหามะอีชาวเรา
ทั้งนี้ก็เพราะใครเล่า เพราะอีสาวซ่าสามชัคเซบ้าน มันให้เกิคความรำคาญแค้นถึงเพียงนี้"⁶⁶

2. ถ้อยคำที่เหล่านางพรหมณีเฝ้าการที่จะทำกับนางอมิตตคา

"แม่เสียจะลองเล่นเจ้าในวันนี้ กูจะพิริพีไรรำเอาให้สิ้นโคตร เอาให้
สิ้นโคตร ถ้ามันโกรธกูจะกรูเข้าครา ถ้ามันคาจะคือเข้าเคียง ถ้ามันเถียงกูจะถูเข้าถอง
ถ้ามันรองกูจะราเข้ารอ ถ้ามันตอจะตามเข้าตบ ถ้ามันสูเอาหัวเสียให้มัดขบ"⁶⁷

ตอนที่สอง คือตอนที่เหล่านางพรหมณีรวมกันคาทอนางอมิตตคาที่หน้า ถ้อยคำ
ที่พวกนางคามีทั้งข้อความที่ทำให้เกิคความโกรธ ความแค้น ความเสียใจ ความเจ็บใจ เป็น
ถ้อยคำที่กระทบกระแทก ประชดประชัน เสียชื่อเสียง เหยาะเหยย ฉากถาง กูหมิ่น ทาง ๆ สารพัด
และยังแวงให้นางอมิตตคามีอันเป็นไปในทางร้ายอีกด้วย จะยกโวหารเหล่านั้นมาประกอบ
บ้าง ดังนี้

1. ถ้อยคำที่ทำให้เจ็บใจ คือถ้อยคำที่วนางอมิตตคากระทำพิธีกรรมต่าง ๆ
ทางศาสนาไม่ถูกต้อง จึงไคตัวแก

"แต่ความบูชาของเจ้านั้นชั่วมันไม่ตรงคำรา ปะเป็นวันที่ถูกขพาพานจะไม่สู้คิ
นมมียี่ เมาะ กาฬปกูเซ นนมมียี่ พอเป็นวันกาฬปักษคิถึแรมเกาคำ พอสบวันทักทินทร
ธิกมฤตยูมขันธ์ชัคโชคชัย ยาคูปิณโท อันว่าก่อนข้าวของพลีที่วางไว้หมายจะเสียดหาย
ปฐม คหิโต อ้ายกาแกเข้าโอบนายฉาบฉวยชิงเอาไปไค ก็เสียพิธีที่เชิงชัยโชคสวามี"⁶⁸

2. ถ้อยคำที่ว่าเหยาะเหยย คือถ้อยคำที่วิจารณ์รูปลักษณะของชุกกาวา

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 133.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 133-4.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

"เอออีกความยินดีนั้นมันจะมีมาแต่ไหน เพราะอายุตัวมีเข่าจู้โรรูปรางคังเคน
หา นตุถิ อตุลาป สตุลาโป ถ้าอายุเข่าจะพุกจาเยาะเย้ยหยอกกันเล่น เห็นก็ไม่เหมือน
เขาที่หนุ่ม ๆ"⁶⁹

3. ถ้อยคำที่ว่าเสียศีล คือถ้อยคำที่นางพรหมณีว่าในตอนสุดท้ายว่า
"เจ้าอายุอยู่หงพิ้วไปเสียในวันนี้ ไปหาญาติกาที่เขามีความเอ็นดู ให้เขา
พาตัวหัวเอาใหม่ใหม่มันแกกว่าออตปุจะโคได้ประชันควยออเขา อีเชอเซอะนี่มีงจะมา ฉะฉะ
เขาน่าจะอยู่ยงนี้"⁷⁰

เจตบุตร

บทบาทของเจตบุตรนี้ กวีได้กล่าวไว้ตั้งแต่กัมทวนปเวสน์ ในตอนที่กษัตริย์
เจตราชฎุมอบให้ให้เป็นผู้ดูแลเส้นทางที่จะไปสู่พระบรมศาสดาของเวสสันดร ในตอนนั้นได้
กล่าวแต่เพียงว่า เจตบุตรเป็นนายพรานป่า เป็นคนที่มีกำลังวังชา เชี่ยวชาญในหนทางช้าง
ทิศนั้น⁷¹ ในกัมทษุชกนี้กวีได้บรรยาย กำเนิด รูปลักษณ์ การแต่งกาย อุปนิสัย และหน้าที่ของ
เจตบุตรไว้อย่างละเอียดควา เป็นลูกของชาวบ้านเจตราชฎุม บิดาเป็นนายพราน ตัวเขาจึง
ได้เป็นนายพรานควย หน้าตาคุณากด้ว รูปร่างสูงใหญ่ ศีรษะโพกผ้าประเจียด มีนิสัยกล้าหาญ
ไม่กลัวใคร มีหน้าไม้ที่มีศรอาบควยยาพิษเป็นอาวุธ เลี้ยงสุนัขล่าเนื้อไว้เป็นฝูง
กวีได้บรรยายรูปร่างของเจตบุตรที่แสดงให้เห็นความมีกบีน ความกล้าสมกับที่
เป็นนายพราน ว่า

"ทั้งรูปร่างก็เยี่ยมใหญ่สูงทรงทหารเห็นสมตัว หึงน้ำใจก็ค้อนคุดกะไม่คิกคด้ว
แกวกล่าหน้ามึงหึง หึงอกไหลกัณายมึงผงาดเง้อมเชื่อมขยัน คิ้วเขียวขอบชายขวาตาเป็น
มันเขมนมุงมะเมียงมอง ฝไและหนวกคังลวดทองหะดุมมะไม่คิกใคร หึงคางเครากักรุกระ

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 139.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 140.

⁷¹ กุมาเวสสันดรชาดก หน้า 114.

ขึ้นรำโรกย่นชนเขี้ยวชคแข็ง ทั้งผมเฝ้าก็ยุ่งยิ่ง หุกหุกกยะหยอง แหยง แคงงะงอเงี้ยว เหมือน
เขี้ยววงะโง่งงอน⁷²

กวีได้บรรยายนิสัยของเจตบุตรว่าเป็นคนคนุมากลัว ฆ่าเนื้อมานานมาก ฆ่าสัตว์จรนไม่
มีใครกล้าต่อสู้ คอยว่า

“เพื่อนนั้นอวดเก่ง กักขะหยาบชาหา รุมพุนหัน ล้วนร้ายกาจ แต่เพื่อนฆ่าเสียซึ่ง
มฤตชาตินี้มีไคน้อย ทั้งน้ำใจก็ไม่วะ ทดถดถอยทนสู่ตาย ศักดิ์สูงสิ้นไม่วะ คายเคื่องสะคุ้ง”⁷³

ข้อความที่กวีบรรยายการแต่งกายของเจตบุตร คือ

“ผ้าประเจียดประจงจีบซ้อนสวม เคียรแสรงตะแบงบิกโพกพัน สักกะสันเป็นสาม
รวบริดกระหวัดกระหมุกกระหมักชิดดุชกชายน้อยห้อยหูกระต่าย”⁷⁴ ในเรื่องการแต่งกายนี้
สังเกตว่ากวีบรรยายแต่เพียงการโพกผ้าที่ศีรษะ อันเป็นลักษณะเด่นของนายพรานทั่ว ๆ ไป
ความในตอนต่อมาได้มีความบอกว่ามีผ้าคาดพุงและใช้หมับพราได้อีกด้วย

ข้อความที่กวีบรรยายการใช้อาวุธของเจตบุตร คือ

“แข็งข้อมือถือหน้าไม้ลูกเหลาแหลม ลานพิบสลับแรมสั้นไว้เป็นใบปิก ปลายก็
ขิมชาบควยยาพิษสะพักสะพายแลง เขาคาคพุงผูกพันขยับตะแบง แหยงเขนซาพราซักเอว”⁷⁵

เจตบุตรนั้นเป็นชาวบ้านป่า เป็นคนชนบท ถึงจะมีความเฉลียวฉลาดรอบรู้ในเรื่อง
ชีวิตป่าก็ยอมจะเชื่อคนง่าย เมื่อซุกซนหลอกว่าเป็นพรานมณเฑาะศาด อัญเชิญพระราชสาส์นของ
พระเจ้ากรุงสุโขทัยมาถวายพระเวสสันดร เพื่อให้พระเวสสันดรและบุตรภริยากลับคืนบ้านเมือง
ก็หลงเชื่อทันที แม้กระทั่งซุกซนหลอกให้กราบกลัฟริกกลักงา (อีกตอนหนึ่งเรียกว่า กลักพริก
กลักขิง) ว่าเป็นที่ไล่สารตราพระราชสีห์ ก็เชื่อแล้วกราบทันที

เจตบุตรเป็นผู้ที่รักษาหน้าที่และมีเหตุผลไม่ฆ่าใครง่าย ๆ เมื่อแรกที่เห็นซุกซนก็
ตั้งใจว่าจะฆ่า แต่กลับถูกคิคืออยากถามคู้ใครแน่ว่าเป็นใคร มีวัตถุประสงค้อันใดที่มาถึงที่นั่น
ดังคำบรรยายของกวีที่ว่า

"นี่ก็จะยิ่งขยับยิ่งข้อขันขันกันนี่ก็อยู่เป็นครู ๓๓ เห็นประหนึ่งเป็นใจเบา
ถ้าหญิงอายุนี้อายุนี้ก็ตายเปล่าไม่นานทำ จำจะถามสักคำฟังมันดู" 76

เจตบุตรกล่าวขลุ่ยขลุ่ยด้วยถ้อยคำที่แสดงนิสัยก้าวร้าวแบบชาวป่า

"กูจะนำออกอกให้ทั่วแถมเถิดถึงหัวใจ ทั้งเนื้อหนังพุงเพาะและคืบไตไส้สั้นยาว
ก็จะคลึงการขำเข้ากับเครื่องปรุง ทุยหี มั่นแสน เมแทน มตุลลุนเคน กูจะประทับ
ประคิษฐประคองคูให้มันยอ กับเนื้อซีกสันมันสมองในหัวมึง กูจะใส่คืบคืบคาบฉีกพะแนงนึ่ง
ให้ลูกเสิร์ฟ..." 77

เมื่อเจตบุตรเชื่อว่าซุกเป็นราชทูตเชิญพระราชสาส์นจริง ๆ ก็ปรนนิบัติต้อนรับ
ซุกเป็นอย่างดี ท่านองเป็นการต้อนรับเจ้านายที่มาจากเมืองใหญ่ และเป็นกำรแสดงความ
ใจดีของเจตบุตรด้วย ชักชวนให้ซุกค้างก่อนสักคืนหนึ่ง เมื่อซุกแสดงความตั้งใจที่จะเดิน-
ทางต่อไป เจตบุตรก็จัดเสียบียงอาหารให้

"ทั้งกระบอกลงพื้นแต่ใส่สกลเป็นมธุรสหวานยิ่ง ปอกมิกสตุถิ อื่นๆ ขาทรายย่าง
ยิ่งแต่ละอย่างละอย่างกัน ฉิมกับน้ำผึ้งที่ผสมวิเศษเป็นของป่า" 78

หลังจากนั้นเจตบุตรก็พาซุกไปชี้หนทางที่จะเดินทางไป ชาวองกต
บทบาทของเจตบุตรหมดเพียงการแนะนำทางไป ชาวองกตให้แกซุกในทันที

จุดจบ

ชาวเมืองสีวีราชฎูร์

ชาวเมืองสีวีราชฎูร์มีบทบาทเข้ามาเกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่องในทันที ตอนที่
ซุกเดินทางแวะมาที่เมืองสีวีราชฎูร์เพื่อถามข่าวคราวพระเวสสันดร ชาวเมืองเข้าใจว่า
ซุกเป็นพราหมณ์ที่มาขอพระราชทานช้างปัจจัยนาเคนทร์ไป และกำลังจะมาขอพระราชทาน

76 เรื่องเดียวกัน, หน้า 168.

77 เรื่องเดียวกัน, หน้า 170.

78 เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.

สิ่งอื่นอีก จึงพากันตาวาและทำร้ายชุกชุก จึงกล่าวหลอกให้มาสู้กันตัวต่อตัว แล้วก็หนีเข้าป่าไป

ตอนที่พระเวสสันดรพระราชนางข้างปัจฉิมยาเคนทร์ให้แก่พรหมณ์ 8 คนจากเมืองกลิงกราษฎรไปนั้น⁷⁹ กวีได้จินตนาการว่าชาวเมืองสีวีราษฎรโกรธพระเวสสันดรเพราะว่าเหวตามาคลใจ ที่จริงนั้นก็เป็นที่ล้นสมควรถัดจะโกรธ เพราะข้างทำให้บ้านเมืองมีฝนตกตามฤดูกาล เมื่อเอาไปให้บ้านเมืองอื่น ชาวเมืองก็ยอมกลัวว่าบ้านเมืองจะอดคัดค้านการเค็มอาจจะโกรธกันเพียงจำนวนน้อย แต่ตามประสาคนที่อยู่กันมากก็ยอมถอยทอดอารมณ์ถึงกันหมดตามธรรมชาติอารมณ์ของฝูงชน แล้วกลายเป็นความรู้สึกของปวงชนขึ้นมา การที่ชนกลุ่มใหญ่มีความรู้สึกเหมือนกันนี้เป็นของแปลกนาน ๆ มีครั้ง กวีจึงจินตนาการเป็นเพราะเหวตามาคลใจ การที่ชาวเมืองสีวีราษฎรหายโกรธนั้น ก็เป็นเพราะเมื่อต่างคนต่างกลับไปอยู่บ้านอารมณ์ทั้งหลายก็สลายไป และอาจจะเป็นเพราะเกิดความสำนึกว่า เมื่อขาดพระเวสสันดรไปแล้วพวกตนมีความลำบากไม่มีใครเมตตาในยามทุกข์

เหวดคา

ในกัมพูชานี้เหวดคามีบทบาทตอนที่มาคลใจให้นางอมิตตคาทราชม รื่องพระเวสสันดร แล้วบอกชุกชุกได้ไปขอพระราชนางข้างปัจฉิมยาเคนทร์เป็นทาส คิดว่าทั้งนี้ด้วยเหวดคาหวังจะให้พระเวสสันดรมีโอกาสกระทำบุญทานนั่นเอง

เหวดคามีบทบาทในกัมพูชา กวีได้บรรยายไว้ว่าเป็เหวดคาที่เกยช่วยพระเวสสันดรกระทำสักสคกมหาทานได้สำเร็จ ด้วยการไปแจ้งชาวสารแกกษัตริย์แคว้นต่าง ๆ ให้มารับทานกันในตอนเช้า ก่อนที่พระเวสสันดรจะเดินทางไปเขาวงกต

เหวดคามีบทบาทเสมอในวรรณคดีเก่า เพราะคนในสมัยโบราณมีความรู้เกี่ยวกับมนุษย์จำกัด รู้จักกันเฉพาะภายในหมู่บ้าน คิดต่อกันเพียงที่เดินทางถึงกัน มิได้คิดคอกวางขวาง ดังนั้นเมื่อมนุษย์ทำอะไรแปลกขึ้นมาด้วยกิเลสของตนเอง กวีก็บอกว่าเป็นแรงของผีและเหวดคาคลใจ

⁷⁹ กุมาเวสสันดรชาดก กัมพูชาพจนานุกรม หน้า 31.

มโนทัศน์และหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์ในการสร้างบทบาทตัวละครของกัมพูชุก

1. มีกลศิลป์ในการแสดงบทบาทตัวละครให้เห็นอย่างชัดเจน กอปรด้วยความสมบูรณ์และสมจริง ความชัดเจน กวีได้บรรยายบทบาทและพฤติกรรมต่าง ๆ ของตัวละครไว้อย่างละเอียดแจ่มชัด ไม่ว่าจะเป็นบทบาทของชูชก นางอมิตตคา เจตบุตร และตัวละครอื่น ๆ เช่นคำบรรยายชูชกจัดแจงงานบ้านก่อนที่จะออกเดินทางว่า

"ทำณลานโบนี่เสร็จ กอบกำสะเก็กควาคบัดแมวทำเรือนแล้วแลนเข้าป่า
หาภูมิ อahrtิวา เพี้ยวหักหาหอบขึ้นแท่ง มัดพอแรงรวบรัดเกี่ยว แยกทอดเดี่ยวเดิน
คือคิง ถึงทอดทิ้งแทบเตาไฟ จัดแจงให้ไม่หยุดยั้ง ขแงน อุทก อahrtิวา ฉวยหม้อ
มาดลุนตักน้ำ เดินลัดลางพลันพลอย ๆ สพุพพานานี ปูเรตวา โสภานะน้อย ๆ นอก
ในเรือน ไม่ได้เตือนตองหยุดพัก เต็มเต็มตักจนหมดสิ้น"⁸⁰

1.1 ความสมบูรณ์ การที่กวีเลือกเอารายยาวมาใช้ในการรจนาวรรณคดีเรื่องนี้เป็นการเหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะเหมาะแก่การที่จะแสดงธรรมะโดยอาศัยชาดกนิทานและศิลปะการประพันธ์ เพราะรายยาวแต่งง่าย พังง่าย ใจคำอย่างไรก็ได้ สมมติถ้าเอาฉันทมาแต่งจะต้องมีลักษณะบังคับมากและชาวบ้านฟังไม่ได้ เพราะฉันทเป็นเรื่องของคนรู้เป็นหนังสือที่ต้องอ่าน แตรายยาวนั้นฟังแล้วก็ได้ ใจแต่งด้วยคำศัพท์ภาษาไทย นาน ๆ ก็ใช้คำศัพท์ภาษาบาลีครั้งหนึ่ง เพื่อให้กรีกครันสมกับเป็นเรื่องทางศาสนา ตัวอย่างเช่น ความบรรยายกำเนิดของชูชก กวีรจนาไว้ว่า

"ชชีตะแกเป็นคนจนอับรึยไรรูชาติยิ่งสุด ทุกตะแค้นเคื่องขุนของเข็ญใจ
ภิกขจาริยาย ตะแกก็เพี้ยวภิกขจารไปปานควยเพศสกปรก เปรียบควยวนิพภยาจจน
จันทาล"⁸¹

⁸⁰ กรมศึกษาธิการ, เรื่องเดิม, หน้า 154-5.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

แสดงความก้าวร้าวแบบชาวป่าของเจตบุตร พฤติกรรมที่แสดงความเป็นภริยาที่ดีของนางอมิตตคา พฤติกรรมที่แสดงความอาสาค้นพยาบาลของเหล่านางพราหมณี เป็นต้น รายละเอียดของแต่ละพฤติกรรมมีดังนี้

พฤติกรรมที่แสดงความรักภรรยาของชูชก เห็นโกชัคเคนเมื่อนางอมิตตคาถูกเหล่านางพราหมณีคว่ำที่หน้า จิ้งโกรธแล้วเดินกระเดียดกระอมน้ำร้องไห้กลับบ้าน พอชูชกเห็นก็ร้องถามไปแต่ไกลว่า "เธอเป็นไร ๆ นะน้อง เจ้าจึงร้องไห้สะอื้น หรือว่าเจ้าดูเล่นเล่น เล็ดอกจะดมลง หรือว่าหมอน้ำมันหนักนักจึงส่งเสือกขึ้นมา หรือจะให้พี่เฒ่าขราลงไปรับ พะยูนพุงจูงจับหัวปากคนละข้าง" 86

เมื่อนางอมิตตคาเห็นชูชกเอาอกเอาใจก็ยิ่งโกรธ เลาเหตุการณที่เกิเกิดขึ้นได้ชูชกฟัง เลาไปพลงวาประชดประชันชูชกไปพลงโดยไมถนอมน้ำคำเลย และยังกล่าวสรวปควยประโยคที่ว่า

"ทั้งนี้ทั้งนี้ก็เพราะใครเพราะอ้ายเฒ่าจัญไรนี้มันไม่เจียมตัว ทำเป็นหนุ่มน้อยระริก ระริระเรอรา มันจึงแคะไค้ชุกเอาโคตรเค้าขึ้นมาคอนวั้นทุกคำ" 87

แต่ชูชกก็มีใจโกรธเคืองนางอมิตตคาเลย กล่าวควยดอยคำที่อ่อนหวานเอาอกเอาใจว่า

"ที่นี้การงานแม่ก็อย่าทำ สารพัดการงานแม่ก็อย่าทำ ถึงเจ้าจะไม่ทำก็แล้วแหล แต่วาเจ้าแล ๆ ไว้ให้ฉันหัวใจ พี่ก็จะรับรำกระทำไปไมละเลย" 88

พฤติกรรมที่แสดงความก้าวร้าวแบบชาวป่าของเจตบุตร เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมาควยวาจาเมื่อชูวาจะสาชูชก วาจะยิงชูชกควยหนาไม้ที่ไสยางนองให้ศีรษะหลุดจากคอแล้วจะฉาอกเอาหัวใจ เนื้อหนัง ฟุง กระเพาะ ตับ ไต ลำไส้ ขยำเข้ากับเครื่องปรุงร้ง เอาเนื้อชีก เนื้อสัน มีดมอง ตับ นิ่งใหญ่สุก แล้วเอาวางไว้บนศาลใต้แรงกิน และยังชูตอไปอีก

86 เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

87 เรื่องเดียวกัน, หน้า 145.

88 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

ให้ชุกเกิดความหวาดเสียวและน่ากลัว ทั้งตัวอย่างข้อความกวีรจนาวัว เช่น

“กูเอาเด็กหนาเอาเดียนั้นแน้ขึ้นไปคู่สักขวิบ เอาละนะสักผางให้กว้าง ๆ
คว่ำลงมาที่กลางดินคืนระทาว ๆ กูเอาให้ตายหายจนอากาศศากใจองมาแตกดวงทาวนั้นองมา
ที่กลางยาม นี้อ้อละมิ่ง จึงจะรู้จักฝีมือกูมือเจตบุตรพราน”⁸⁹

พฤติกรรมที่แสดงความเป็นภริยาที่ดีของนางอมิตตคา ผู้อานจะสัง เกตพฤติกรรม
เช่นนี้ได้จากคำบรรยายของกวี ว่าถึงแม้นางจะมีได้รักใครชุกแต่ก็ปฏิบัติตนเยี่ยงภริยาที่ดี⁹⁰
และอีกตอนหนึ่งคือเมื่อนางไม่ยินยอมให้ชุกทำงานบ้านแทนนาง⁹¹

พฤติกรรมที่แสดงความอาฆาตแค้นพยาบาทของเหล่านางพรานหมณี สามารถ
สัง เกตได้ตั้งแต่หลังจากที่ถูกเหล่าสามีคว่ำทูปตี นางพรานหมณีทั้งหลายก็มาชุมนุมกันเล่า เหตุ-
การณที่เกิดขึ้นกับคนไหนแต่ละฝ่ายฟัง เมื่อเล่าแล้วก็กล่าวสรุปสาเหตุของ เหตุการณที่เกิดขึ้นว่า
“ทั้งนี้ก็เพราะใครเล่า เพราะอีสาวซ่าสามชัคเข้าน มันให้เกิดความรำคาญแค้นถึงเพียง
นี้”⁹²

ในที่สุดก็มัดแะกันที่จะรุมคว่ำและทำร้ายนางอมิตตคาที่ทาน้ำ ทั้งที่ได้ยก
ตัวอย่างประกอบแล้วในเรื่องบทบาทของนางพรานหมณี

ตัวละครทั้งหลายในกัณฑ์ชุกนี้มีพฤติกรรมและอุปนิสัย เช่นชนชาวบ้านในสังคม
ชนบทไทยโดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นนางอมิตตคา นางพรานหมณี หรือตัวละครอื่น ๆ เช่น
พฤติกรรมของนางพรานหมณี เมื่อกลางักว่าจะรุมทำร้ายนางอมิตตคาแล้ว แต่ก็ยังกลัวความผิด
อยู่ก็ปลอบใจตัวเองว่า “ผิดก็ไปเป็นเมียทานตระลาการไม่ยอหน้า”⁹³

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 170-1.

⁹⁰⁻⁹¹ ดูรายละเอียดในหัวข้อที่ว่าด้วยบทบาทของนางอมิตตคา หน้า 90-91.

⁹² กรมศึกษาธิการ, เรื่องเดิม, หน้า 133.

⁹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 134.

วิเคราะห์ทฤษฎีการแสดงอารมณ์ของยูแคง

การแสดงอารมณ์ของยูแคงในกัมพูชานั้น เป็นการแสดงอารมณ์ผ่านตัวละครทั้งสี่ อารมณ์ที่เห็นเด่นชัดคืออารมณ์ขัน บทบาทของตัวละครที่วิเศษสุดแทรกอารมณ์ขันเข้าไปก็คือ บทบาทของชูชก ซึ่งตามท้องเรื่องนั้นจัดได้ว่ามีบทบาทเป็นตัวโจก เมื่อวิเศษสุดใสอารมณ์ขัน เข้าไปชูชกจึงมีลักษณะเป็นตัวตลกไปด้วย ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของวรรณคดีไทย ถ้าจะ เปรียบเทียบกับวรรณคดีเรื่องอื่นก็เปรียบชูชกได้กับขุนช้างในเสภา เรื่องขุนช้างขุนแผน อารมณ์ขันที่วิเศษสุดแทรกเข้าไปในบทบาทของชูชกมีอยู่หลายตอนด้วยกัน คือ

1. ตอนที่ชูชกเก็บทางเข้าไปในเมืองสีวิราษฎร์แล้วถูกชาวเมืองไลศาวาทุบัติ ชูชกจึงทำคนเหล่านั้นให้เข้ามาต่อสู้ทีละคน แต่พอคนเหล่านั้นเฉลียวถึงหนีเข้าป่าไป ดังนี้

"แต่อาลัยปากนั้นกล่าวไมกลัว แต่อาลัยใจนั้นระรัว ๆ ตัวก็สั้นอยู่จริง ๆ อาลัยถิ่นพาวังรังไม่อยู่ เขาก็คอยคะเนดูเดินชวะไขว้เขวี่ คะเนไคคะเนเสียพหหมายมัน เขาก็วิ่งพลาคณะพลาณลันณะณณณดูออกวงนอก เดินหน้ามาแล้วก็แลบลิ้นหลอกบอการู ขี้ครานอยู่ เขาก็แลนไลสะพรังพรูพรวกเคียวก็เข้าป่า"⁹⁴

2. ตอนที่ชูชกบอกเจตบุตรว่า ถ้าช่วยเหลือให้โคพบพระเวสสันดรแล้วจะได้ ความดีความชอบมากมาย ดังนี้

"จะคิดควรหาความชอบก็จะเป็นไร ตาจะไม่ไปพูดสนำเสนอให้หรือความ ชอบทานกลัวแต่ว่าจะรวยเรือนฝากกระดานสองสามสี่หาห้อง ทั้งหาสหารเงินทองด้วยทุกสิ่ง ทั้งยศศักดิ์ก็จะยวดยิ่งเป็นเจ้าจอมเจตบุตร ลูกหลานก็จะไคยยังหยุดคนั้นจริง ๆ อย่างฟังตรี กลัวแต่ว่าจะกินข้าวเหนียวกับน้ำกะทิทุกไมไหว"⁹⁵

3. ตอนที่ชูชกหลอกให้เจตบุตรไหว้กัลกักริกกัลกักราวาไสสารตราพระราชสีห์ ความมีดังนี้

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 160.

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 173-4.

ไต่ถามเสียงกรุก ๆ รักรักก็ทักถามว่าอะไรนะพระเจ้าข้า ตะแคงก็กลับ
 กลักรักก็ทักถามว่าใส่สวาทพระราชนิเวศน์ เจตบุตรก็ยื่นคืบขึ้นทูลหัว เขาก็ร้องสำทับว่า
 รับแต่คอย ๆ ของมันหนักกลักรักมันช่วยอย่าเหวี่ยงวางลงให้ราบ เจตบุตรก็ปูผาฉาบกราบ ๆ
 นี้ก็จริง ไหว้อายกลักรักก็ขิงไม่สงสัย เขาก็ว่าเอาให้สาแก่ใจอย่าคนร้าย มันชู
 มันว่ามันคานูที่ทุกสิ่งพื้นแต่ว่าจะยิงให้ตาย เอาให้มันไหวให้จงหนักหนา ก็เพื่อเอาแสน
 มารยาแยบเจ้าเล่ห์⁹⁶

วิเคราะห์ทักวิธีสอดแทรกความคิด เห็นของผู้แต่งรวมทั้งข้อความรูปร่างประการที่ผู้อ่าน
 อาจได้รับ

ในที่นี้จะแบ่งกล่าวออกเป็น 2 ตอน คือ

- ตอนที่ 1 ว่าด้วยการสอดแทรกความคิด เห็นของผู้แต่ง
- ตอนที่ 2 ว่าด้วยข้อความรูปร่างประการที่ผู้อ่านอาจได้รับ

การสอดแทรกความคิด เห็นของผู้แต่ง

การแสดงความคิดของผู้แต่งในลักษณะคำพูดนี้มี 2 ลักษณะ คือ

1. การแสดงความคิดในลักษณะคำพูดของผู้แต่งโดยตรง
2. การแสดงความคิดของผู้แต่งผ่านบทบาทและพฤติกรรมต่าง ๆ ของตัว

ละคร

1. การแสดงความคิดในลักษณะคำพูดของผู้แต่งโดยตรง กวีได้แสดงไว้ใน
 ตอนที่หลังจากพราหมณ์แล้ว เมื่อยกนางอมิตตคาให้เป็นสิทธิ์ขาดแก่ชูชกแล้ว กวีได้กล่าวไว้ว่า
 "สองเขาก็กยกเจ้าอมิตตคางสวาท ให้เป็นสิทธิ์ขาดแก่พราหมณ์แก่
 ทั้งนี้เพราะพอแม่มันไม่ตี มันมักเพิ่มพูนตัวให้คิดตัว จึงตระเวนความชั่วไว้ประจักษ์แก่ตาโลก
 ทั้งถูกเขาก็พลอยวิโยคระย้าบอภัยยากเสียเปล่า ๆ เพราะว่าใจจิตมันเกิดเบาจึงเป็น
 หน้ออเขา นั้นแล"⁹⁷

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน; หน้า 174 - 5.

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน; หน้า 130.

2. การแสดงความคิดของผู้แต่งงานบพบาทและพฤติกรรมต่าง ๆ ของตัวละคร มีอยู่หลายตอนด้วยกัน พอจะประมวลได้ดังนี้

2.1 แสดงความคิดของกวีในแง่ความจริงที่ว่า คนเราเกิดมาแล้วย่อมมีทุกข์ด้วยกันทุกคน ความจนทำให้เกิดทุกข์ เมื่อพยายามทำงานแก้ความจน จนมีทรัพย์สินก็ยังมิทุกข์อยู่อีก ทุกข์เพราะหวังทรัพย์สิน และทุกข์เพราะไม่เชื่อมั่นในทรัพย์สินที่มีอยู่ ความคิดเช่นนี้ กวีได้แฝงไว้ในบพบาทของชุกที่พยายามขอร้องจนมีทรัพย์สินถึงร้อยกะป๋มแล้วก็เกิดความทุกข์อีกเพราะหวังทรัพย์สิน จึงเอาทรัพย์สินไปฝากเพื่อนไว้ ส่วนตนเองก็ไปขอร้องหาทรัพย์สินต่อไปด้วยความโลภ แต่เมื่อกลับมาทวงทรัพย์สินปรากฏว่าเพื่อนใช้ทรัพย์สินของตนหมดแล้ว ก็ยังคืออยู่ที่เขายกลูกสาวทดแทนให้

ในกรณีที่พราหมณ์ผู้เมียใช้ทรัพย์สินของชุกหมดนี้ กวีได้แฝงความคิดของคนโบราณที่ว่า "นี่น้ำใจเกดอ โบราณทานว่าไว้ว่าของสามอย่างอย่าฝากใคร แม้เพื่อนที่เคยเชื่อใจกันมาก็อย่ายอมฝาก คือเงินอย่างหนึ่ง มาอย่างหนึ่ง เมียอย่างหนึ่ง"⁹⁸ ถ้าฝากไว้จะทำให้เสียไมตรีกัน

2.2 แสดงความคิดของกวีในเรื่องของการปฏิบัติตนในฐานะภริยาที่ดีที่จะไม่ใช่ให้สามีทำงานเยี่ยงทาส ความคิดนี้กวีได้แสดงไว้ในคำพูดของนางอมิตตดาเมื่อตอบถ้อยคำของชุกที่อาสาจะทำงานบ้านทุกอย่างด้วยตัวเอง ขอความที่กวีกล่าวไว้มีดังนี้

"เอเอเอมันเป็นที่ไรกระนั้นหนา ทานพราหมณ์เอ๋ย อนุญาติกาของชานี้ไม่เคยเลยที่ถึงเช่นนั้น ตัวเป็นภรรยาทานหรือจะหันใช้สามีเล่นต่างทาส กระทำให้ผู้คบูรณารามฎรแตกอนเภา"⁹⁹

2.3 แสดงความคิดของกวีในเรื่องว่า คนบางอาจอาจกระทำกรบางอย่างอันไม่เหมาะสมเพราะภริยาได้ โดยเฉพาะสามีแก่ที่รักและดูแลภริยาสาวอย่างมาก เช่น

⁹⁸ แพร่เชื้อไม่ (พระครูพิศาลธรรมโกศล), เพลงศาสนา ยอดนักเสียดสละของโลก (กรุงเทพมหานคร: สำนักหนังสือธรรมบุชา, 2517), หน้า 73.

⁹⁹ กรมศึกษาธิการ, เรื่องเคิม, หน้า 145-6.

ชุกซึ่งไม่กล้าอาจเอื้อมที่จะขอเจ้าฟ้ามาเป็นคนใช้ แต่จำเป็นต้องไปขอกันหาชาติมาเป็นทาสรับใช้ตามความต้องการของนางอมิตตดา มิฉะนั้นนางจะหนีชุกไปหาสามีใหม่ที่หนุ่ม ๆ

2.5 แสดงความคิดของกวีในเรื่องที่ว่าชาวป่าที่มีความเจริญแล้วยอมยินดีที่จะต้อนรับคนที่มาจากดินอื่นที่แน่ใจแล้วว่ามีวิชาความรู้

โดยทั่วไปแล้วนั้นคนที่อยู่โคกเคี้ยวในป่าจะมี 2 ลักษณะ คือ

1. เป็นคนที่รักอิสระอย่างรุนแรงไม่ยอมให้มีใครเข้ามาใกล้ เพราะกลัวว่าระบบชีวิตจะเปลี่ยนแปลง

2. เป็นคนที่พบบุญอื่นแล้วยินดีต้อนรับรับใช้

เจตบุตรจักอยู่ในคนป่าประเภทที่สอง แต่ก็ต้อนรับรับใช้เมื่อมั่นใจแล้วว่าชุกมีวิชาความรู้ของตน อีกทั้งเจตบุตรมีวิชาคนป่าประเภทที่อยู่โคกเคี้ยว เคยรู้จักเหล่ากษัตริย์เจตราชฎร อยู่แล้วควย

ข้อความรูปร่างประการที่ผู้อ่านอาจได้รับ

ข้อความรูปร่างที่กวีสอดแทรกไว้ในกัมพิณที่สังเกตุเห็นได้ชัดคือ ความรู้ในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีทั้งทางไทยและทางศาสนาพราหมณ์ ความรูปร่างที่กวีสอดแทรกไว้จนถึงแม้จะไม่เป็นความรู้ที่สมบูรณ์ในเรื่องนั้น ๆ ที่เกี่ยวข้อง แต่ก็พอจะทำให้ผู้อ่านเกิดการรู้และการเข้าใจขึ้นบ้างพอสมควร ความรู้ในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีไทยที่พบในกัมพิณชุกมีดังนี้

1. ความรู้เรื่องประเพณีการแต่งงาน กวีได้กล่าวแทรกไว้ในคำคำที่เหล่าพราหมณ์หนุ่มในหมู่บ้านทูนวิธดากริยาของพวกเขา กล่าวไว้ว่า ก่อนแต่งงานฝ่ายชายต้องสร้างเรือนหอ ในการสู่ขอกริยาก็ต้องเสียสินสอดและจักเครื่องขันหมากด้วย ดังที่กวีได้รจนาไว้ว่า

"เมื่อกูจะไคเอ็งมาเป็นเมีย ทั้งทูนสินสอดก็สูญเสียเสียเสร็จสิ้นนี้ทุกอยาง ไหนเครื่องขันหมากหอทาง กูก็หามาให้เสร็จสรรพ" 100

2. ความรู้เรื่องหน้าที่ของภริยาที่ดี ว่าควรปฏิบัติตนอย่างไร โดยเฉพาะในลักษณะของสังคมไทยในอดีตที่ฝ่ายหญิงมีหน้าที่เป็นแม่เฒ่าแม่เรือนอย่างเดี่ยว ไม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เราสามารถนำความรู้ที่มากัดแปลงให้เข้ากับสังคมปัจจุบันได้โดยมีใจว่าจะต้องคงเดิมไปทุกอย่าง กวีไกรจนาความตอนนี้อย่างนี้ว่า

"เป็นต้นว่าหาหุงต้มตัดค่าทุกค่าเขาไม่ช่วยเงินละลายเพื่อน เวลาเข้าแจกรักทำ เวลาค่าแจกรักมีให้เคื่อน ทั้งการเรือนแจกรักมีไหว ทั้งพันแจกรักหักทั้งฉักเจ้าก็หา เป้าปฏิบัติเขาสรรพทุกเวลากาล นั้นแล" 101

ความรู้ในเรื่องขนบธรรมเนียมทางศาสนาพราหมณ์ที่กวีได้สอดแทรกไว้มีปรากฏในคำพูดของเหล่านางพราหมณ์ในหมู่บ้านทวนวิฐที่กล่าวเสียดสีเยาะเย้ยนางอมิตตคา ขนบธรรมเนียมที่มีปรากฏคือ การทำพิธีสังเวद्यบูชาเทวดาเพื่อเสียดสังโฆทาสามีด้วยก้อนข้าว นอกจากนี้กวีได้กล่าวแทรกไว้อีกว่า ผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์ทุกคนต้องเคารพและห้ามหมิ่นประมาทสมณพราหมณ์ อีกทั้งยังต้องทำพิธีบูชาไฟอีกด้วย 102

นอกจากความรู้เรื่องขนบธรรมเนียมแล้ว ยังมีข้อความรู้เบ็ดเตล็ดอีกหลายอย่างที่กวีได้กล่าวแทรกไว้คือ

1. ความรู้ในเรื่ององค์ประกอบของบ้านไทย 103
2. ความรู้ในเรื่องอาหารไทย ๆ 104
3. ความรู้ในเรื่องความประพฤติอันเหมาะสมของหญิงสาว 105

101 เรื่อง เกี้ยวกัน, หน้า 131.

102 คูมหาเวสสันดรชาดก หน้า 138.

103 คูมหาเวสสันดรชาดก ตอนชูชกหอมแซมบ้าน หน้า 154.

104 คูมหาเวสสันดรชาดก ตอนชูชกสั่งโหนางอมิตตคาเตรียมอาหาร หน้า 152 และตอนนางอมิตตคาจัดอาหาร หน้า 153.

105 คูมหาเวสสันดรชาดก ตอนชูชกสั่งเสียนางอมิตตคาถอนอกเดินทาง หน้า 155.

4. ความรู้ในเรื่องความเชื่อต่างสิ่งหรือ 106
 5. ความรู้ในเรื่องอาชีพของนายพราน 107

วิเคราะห์ทฤษฎีการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารเพื่อให้เกิดอารมณ์

แพรวเปื้อน¹⁰⁸ ได้กล่าวถึงความไพเราะของกัมพูชกไว้ว่า ความไพเราะในกัมพูชกไม่ได้อยู่ที่เสียง หากขึ้นอยู่กับความฉลาดในการจับตัวอักษรและประโยคความที่เป็นไปอย่างชัดเจนและฉะฉาน ที่ะรัสสระ เสียงหนัก เสียงเบา เสียงคาน เสียงครั้น เต้นผสมกันอย่างกลมกลืน เสียงทาว เสียงนาสิก ไซบ้างก้อย ไซเป็นแต่เพียงเสียงเชื่อมระหว่างมันไคระคัมเสียงที่ต้องการจะเปลี่ยนเท่านั้น การเดินทำนองก็มีเน้นและฉอน รวบริด และทอดยาน ตามระยะประโยคความและอักษรที่มีเสียงสัมผัส ฉะนั้นกัมพูชกจึงถือว่า หลักสำคัญขึ้นอยู่กับความฉลาดหรือสมองของผู้เทศน์มากกว่ากระแสเสียง

การเทศน์กัมพูชกนี้ไม่ต้องการพระธรรมกถึกที่มีเสียงไพเราะ แต่ต้องการพระธรรมกถึกที่สามารถแสดงอารมณ์ให้เหมาะกับบทบาทและพฤติกรรมของตัวละคร เช่นสามารถปลุกอารมณ์ขึ้นในบทบาทของชุกได้ ฉะนั้นพระธรรมกถึกผู้แสดงกัมพูชกจึงมักจะได้แก่พระผู้ใหญ่ มีวัยสูง มีเสียงทาว และหัก-หลบเสียงคล่อง พร้อมกันนั้นก็อาจทำเหมือนดังวาติคอาจบางหรือมีอาการหอบบ้าง แทรกไว้อย่างเป็นศิลปะที่ชวนสนุก แม้ผู้แสดงจะมีลมเสียงหรือแสดงจรรยาชาติเกี้ยวสยัสมณะไปบ้าง ก็มักได้รับอภัย

ผู้แต่งกัมพูชกนั้นคือ สำนักวัดสังข์กระจาย ส่วนของทานได้รับการยกย่องทางด้านการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารมาก คณะผู้จัดทำแบบเรียนวรรณคดีไทย พ.ศ. 2503 ได้คัดลอกเอาเป็นแบบเรียนตอนหนึ่งในหนังสือแบบเรียนวรรณคดีไทย เล่ม 5 ถ้อยคำและสำนวนโวหารในกัมพูชกมีลักษณะพื้น ๆ เป็นใหญ่ เป็นวรรณกรรมชาวบ้านที่น่าสนใจติดตามอ่าน

¹⁰⁶ คุมหาเวสสันดรชาดก ตอนก่อนชูชกออกเดินทาง หน้า 157.

¹⁰⁷ คุมหาเวสสันดรชาดก ตอนบรรยายเจตบุตร หน้า 166.

¹⁰⁸ แพรวเปื้อน, เรื่องเกิม, หน้า 64-5.

อย่างยิ่ง จะวิเคราะห์ทัศนศิลป์ในการใช้ถ้อยคำภาษาและสำนวนโวหารของ กัมพูชกัจฉี

ทัศนศิลป์ในการใช้ถ้อยคำภาษา

1. การเลือกใช้ถ้อยคำที่มีเสียงเหมาะแก่บรรยากาศ ในกัมพูชกัจฉีมีศิลปะในการใช้ถ้อยคำบรรยายอารมณ์และความรู้สึกต่าง ๆ กับหลายชนิด มีความรู้สึกกลัว โกรธ เกลียด รัก สงสาร หุกซ์ กังวล สงบ เข้าอกเข้าใจกัน กวีได้ใช้ถ้อยคำที่แตกต่างกัน ทำให้มีความรู้สึกสมจริง จะยกตัวอย่างประกอบคำอธิบายแต่ละอารมณ์ดังนี้

1.1 อารมณ์กลัว กวีได้ใช้ถ้อยคำที่มีเสียงแสดงให้เห็นอาการตื่นตระหนกกลัวของตัวละคร ตัวอย่างเช่น

1.1.1 ความบรรยายอาการตื่นตระหนกกลัวของพราหมณ์ผู้เมีย เมื่อเห็นชูชกมาทวงเงิน

"สองสกุลก็จวบจนจวนเจียนจะเจอะตัว ตกใจอยู่ระริว ๆ ตัวนี้ก็สิ้นอยู่ริก ๆ ทำแท่นั้นปรีบ ๆ ปรีบทุกขำหน้าขาว"¹⁰⁹

1.1.2 ความบรรยายอาการของชูชกเมื่อได้ฟังคำกล่าวของเจตบุตร ที่ว่าจะฆ่าให้ตาย

"เขาก็กินตอกใจหายจะตายเสียสิ้น เนื้อตัวก็สิ้นระริก ระริกระระริน คราว คินมือก็สิ้นระทระทาวแหบจะพลัดตก"¹¹⁰

1.2 อารมณ์โกรธ เกลียด กวีใช้ถ้อยคำที่มีเสียง กระชั้นกระซาก กระแตกกระทัน ใช้คำที่มีเสียงสั้นและหนัก มีความหมายโกรธแค้น ตัวอย่างเช่น

1.2.1 ความบรรยายการกระทำของเหล่าพราหมณ์ตอภริยาของตน

"ครั้นคิดถึงที่เรือนตนขึ้นมามันก็ให้ไหมมุน อายบ้างก็ฮึดหนุนหันเหมา บ้างก็เคียดเคินคาคุพิโรธ ต่างคนต่างก็โกรธกริ้วมาสู่เรือน อ้ออึ้งกะนึ่งสะเพือนสะหันหัว

¹⁰⁹ ธรรมศึกษาธิการ, เรื่องเดิม, หน้า 120.

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 171.

ไปทั้งนั้น มันก็เกิดกลืนกันนี่เป็นเหล่า ๆ ที่เมื่อนี้ฉาว ๆ ฉาไปทั้งบ้าน" 111

1.2.2 ความบรรยายความโกรธของนางอมิตตดาเมื่อถูกปฏิบัติ
ที่จะไปขอพระราชทานกัณฑ์ชาลีจากพระเวสสันดรเมื่อแรก

"ว่ากระไรหา อ้ายเขาจัญไรนี้จะไม่ไปหรือ จึงมาครวญคร่ำครั้น
ครือเกล้าจะอ่อน ทำเป็นนิกคอกอ่อนพะเน้าพะนึ่ง ออกมาคำหนึ่งก็ว่าแกเขา สองคำซ้ำ
เดาวาทางไกล ก้าวอะไรไปกล้วนัก ตะละว้ายกขินีมีศำจยักมันจะหักเอาคอไป" 112

1.3 ความรู้สึกรัก สงสาร หวงใย กวีใช้ถ้อยคำที่มีเสียงอ่อนหวาน
ละมุนละไม นุ่มนวล ตัวอย่างเช่น

คำกล่าวของชูชกต่อนางอมิตตดา เมื่อนางมาเดาวาถูกเหล่านาง
พรหมณีควา

"อออออมันเป็นเหตุกระนั้นคอกหรือนะ เจ้าอมิตตดาแม่รูปงาม มัน
ให้เก็ควิบากเป็นชวากหนามขึ้นกับเพื่อนบ้าน ที่นี้การงานแม่ก็อย่าทำ สารพัดการงานแม่ก็
อย่าทำ ถึงเจ้าจะไม่ทำก็แล้วแหละ แควาเจ้าแล ๆ ไว้ให้ชื่นใจ ที่ก็จะรับรำกระทำไปไม่
ละเลย" 113

1.4 ความรู้สึกทุกข์ กังวลใจ กวีใช้ถ้อยคำที่มีเสียงเนิบนาบ เยือกเย็น
ตัวอย่างเช่น คำกล่าวของชูชกกับนางอมิตตดาตอนจะออกเดินทาง

"จึงเรียกนางอมิตตดาเข้ามาเถิดมา มาเถอะหนาแม่มา แควพอให้
พี่ได้เห็นหน้าเสียยิ่งแล้ว แควพอน้ำจิตพินของแม่ภิรมย์รินระงับโศก ด้วยจะวิปลาสวิโยก
จากเจ้าไปทั้งรัก" 114

111 เรื่องเดียวกัน, หน้า 131.

112 เรื่องเดียวกัน, หน้า 150.

113 เรื่องเดียวกัน, หน้า 145.

114 เรื่องเดียวกัน, หน้า 156-7.

1.5 อารมณ์สงบ มีความเข้าใจกัน ก็จะใช้ถ้อยคำที่มีเสียงเรียบ ๆ เยือกเย็น ตัวอย่างเช่น คำพูดของเจตบุตรที่พูดกับชูชกเมื่อเชื่อว่าชูชกเป็นทูตของพระเจ้ากรุงสุโขทัยแล้ว

"ถ้าจำวัดค้างคืนหนึ่งก็จะไต่ยงเนื้อสกลให้ฉัน พลาถัมมูลอนนี่ขยันยิ่งพอใจ นี่จวนแล้วก็จะจัดแจงแทงให้ไปเป็นเครื่องเสียบึงกรัง"¹¹⁵

2. การเลือกใช้ถ้อยคำง่าย ๆ มีความหมายชัดเจนเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง ถึงแม้จะมีคำศัพท์อยู่บ้างแต่ก็ไม่มากนัก อีกทั้งเป็นคำศัพท์ที่มีความหมายกระชับ สะดวกกว่าที่จะใช้คำในภาษาไทยและต้องมีความอธิบายยืดยาว

ตัวอย่างการใช้ถ้อยคำที่มีความหมายชัดเจน เช่น

2.1 ข้อความที่นางพราหมณ์คาประชดประชันนางอมิตตคา

"นี่แม่จะไม่ขายหน้าหรือจะมาเป็นกระสือเสียพงศ์ จะมารักเหากวามจะมารักลมกว่าน้ำ จะมารักถ้ากวาเรือนจะมารักเดือนยิ่งกวาตะวัน แม่จะมารักออเพานั้นยิ่งกวาตัวเลา คู่นี้ก็เป็นโลก ฉาชั่วชั่วหน้า"¹¹⁶

2.2 ความบรรยายการจัดเสียบึงอาหารให้ชูชกของนางอมิตตคา

"ทั้งลูกคือยขาวฟางตาง ๆ ไม่อย่างเดียว ขาวเหนียวขาวเจ้าขาวเมาขาวพองเป็นของเคินทาง ถัวงาสาธุขาวตูขาวตากลาก ๆ ไม่นอย ที่ใส่น้ำออยอรอยคี่ดำ น้ำผึ้งหวานฉ่ำน้ำตาลหวานเจือย เหนื่อย ๆ แกรอนนอนลงดูงได้ ยักไดยามละว้าักหนาซบซอน อ้ายที่ไทนกินกอนนอนไวข้างบน ที่ไทนเมื่อจนจะไคกินนาน ๆ"¹¹⁷

คำศัพท์ยากเท่าที่พบในกัมพิชูชก เช่น ประมุขสุภิกษาศิวารเวท อุกฤษฏเพศ มหาภิเนกขัมมบรรพชา ยัญหตุฆงศ์ โภวาทิกชาติ ฯลฯ ให้ดูอภิธานศัพท์หลังบทเรียน

¹¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.

¹¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 140.

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 153.

3. การเลือกโชถอยคำที่มีเสียงเสนาะ คือมีเสียงสูง คำ หนัก เบา สั้น ยาว เป็นเสียงที่สละสลวยทำให้เกิดความรู้สึกสะเทือนอารมณ์ ตัวอย่างเช่น

3.1 ความบรรยายอาการปฏิกิริยาของชุกทอนที่เอาเงินไปฝากพราหมณ์

ผิวเมื่อย

"ตะแกจึงรวดเร็วระรี่เรือไปหาเกลอแห่งหนึ่ง อันเป็นที่ชอบฟังพอจะไว้ใจกันมาแต่ก่อน"¹¹⁸

3.2 ความบรรยายอาการปฏิกิริยาของนางอมิตตคาเมื่อมารดาจูงออกมาพบ

ชุกท

"จึงจับจูงเจ้าทองอมิตตคาออกมาสะเออะอวดหน้าเลนอนวด ให้ทำจริตกระบิดกระบวนสะบั้งสะบัก ให้นั่งเท้าแขนแอ่นหยักแล้วเยี่ยมหน้า"¹¹⁹

4. การเลือกโชถอยคำที่มีเสียงสัมผัส มีศิลปะการเล่นคำ เล่นอักษร ซ้ำคำ มีการหยุดแบ่งจังหวะออกเป็นช่วง ๆ หรือตอน ๆ สลับกันไป

4.1 ตัวอย่างการเลือกโชถอยคำที่มีเสียงสัมผัส มีศิลปะการเล่นคำ

เล่นอักษร เช่น

4.1.1 "ปะวาคำมีดก๊กคั่นพอลดับไหล ปะอายคนโจรจัญไรเข้าแกพก มันจะเขายองหยิบยกยกเอาไปได้ ก็จะไม่แคบซึกเข็ญใจจนไม่พอที่จะยาก"¹²⁰

4.1.2 "บัดเดียนันท์ฟ้าขึ้นชูอยู่ควยเจ้าผู้แม่เรือน ถึงว่าจะกระงกกระงนงเงื่อนเหงาหงอยพิทไม่คิด แควาน้ำใจชายจะจวิตคิด ๆ อยู่บางจะหนุมน้อย ถึงว่าเจ้าจะไซ้จะสอยเสร์จสิ้นในกลางเรือน ก็เห็นจะขยี้ขยั้นเขย่อนยี้ควายไม่เพยาะแขงเพราะวามันไกล ๆ แมแรงเห็นจะไม่หงอย"¹²¹

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

¹¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

¹²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

4.1.3 "ทำเป็นสนิทสนมเหน็บแนมน้อมตัวเข้าไป ใครมีธุระจึงชาย ก็ตายใจหลงไปถวาย เขาก็จะระริกระริกกระทิกกระทวยรวยระรินจนสิ้นตัว" 122

4.1.4 "บางวังแซงเสียดชุกซ่อนสิ้นนันทาง ๆ พรรณคอกคำแดง แตนคาง ระคาคายคีนไปทั้งไพร บางก็เหาหอนแห่ใหม่ไลเลี้ยวลอมเข้าเป็นวง เขาก็วัง ทรวคตรงขึ้นต้นไม้" 123

4.2 ตัวอย่างการใช้คำซ้ำและการซ้ำความ เช่น

4.2.1 "จึงทวงวาของของเรา ที่เอามาฝากฝากแทนไว้ เอามาให้ให้ทันที เอามาเคี้ยวเคี้ยวนี้ขมิขมัน" 124

4.2.2 "อายบ้างก็ชุกตะคอกขบเคี้ยวฟัน อายบ้างก็หัวหวานหันหัน จีบไม้ อายบ้างก็วังเวียนไลแสนอึงคะนิง บางก็มคมือซึ่งเขินกับชื่อ บางก็หคค้อค้อหคค้อ ฟาก บ้างก็ร้องสำราญไพโรว่า" 125

4.2.3 "ถ้ามันโกรธกูจะกรูเข้าครา ถ้ามันคาญจะค้อเข้าเคียง ถ้ามันเถียงกูจะเข้าดอง ถ้ามันรอกกูจะราเขารอ ถ้ามันตอกกูจะตามเข้าตบ ถ้ามันสูเอา หัวเสี้ยให้มัดขบ" 126

5. การใช้ภาษาให้เหมือนเป็นภาษาพูดอย่างกันเอง และการเลือกใช้ถ้อยคำ ที่เลียนเสียงธรรมชาติทำให้อ่านผู้ฟัง เกิดมโนภาพ

5.1 ตัวอย่างการใช้ภาษาพูดอันเป็นปกติวิสัย เช่น

122 เรื่อง เคี้ยวกัน, หน้า 155.

123 เรื่อง เคี้ยวกัน, หน้า 161.

124 เรื่อง เคี้ยวกัน, หน้า 128.

125 เรื่อง เคี้ยวกัน, หน้า 132.

126 เรื่อง เคี้ยวกัน, หน้า 134.

- แต่สักหนอย" 127
- 5.1.1 "คะคุณเจ้าชา คุณตาเจ้า ขาพเจ้าจะขอทุเลาเลื่อนไป
- 5.1.2 "คะคุณเจ้าชา คุณตาเจ้า เมื่อจะขอทุเลาแล้วก็ไม่
ไปรค จะให้ทานโกรธไปโย" 128
- 5.1.3 "คุณเจ้าชา คุณตาเจ้า จะเคื้อครอนไปโยเลาแรง
เคื่องแกบ" 129
- 5.1.4 "หรือว่าข้างเอ็งมันคี่สงบอยู่ แค่อายข้างกูมันเป็นกระนั้น
เอ็งเอย อยววาไปเดยมันก็เหมือนกัน มันสนั่นขึ้นแล้วอยู่ทั้งบาน วันนั้นมันร้ายรุกรานเรา
เข้ารอมันไม่คิด เออกูกรอมันไม่คิด" 130
- 5.1.5 "เฮย ๆ อายชาวป่าบานนอกกูจะบอกคี่" 131
- 5.2 ตัวอย่างการใช้คำเดียนเดียงธรรมชาติ เช่น
- 5.2.1 "เขาก็ครีครอกตะคอกชูเป็นไรจึงมาแลดูนิงอยู่เลา" 132
- 5.2.2 "ใครมาทำอะไรเสียงรูงไหญ่วาก ๆ" 133
- 5.2.3 "เขาก็คืนตอกใจหายเห็นจะตายเสียทีนี้ เนอตัวก็สนั่น
ระริกกระริตะครันคราว คีนมือก็สนั่นระทระทาวแทบจะพลัดตก" 134

127 เรื่องเดียวกัน, หน้า 128.

128 เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

129 เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

130 เรื่องเดียวกัน, หน้า 133.

131 เรื่องเดียวกัน, หน้า 172.

132 เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

133 เรื่องเดียวกัน, หน้า 167.

134 เรื่องเดียวกัน, หน้า 171.

5.2.4 "จึงยังเฝ้าชราภาพตราบเท่าที่ ให้อภัยเขื่อนลงทีละน้อย
เข้าประทับประคองแตกย่อย ๆ พระพุพองดูขามไค้ยืนเสียดกรุก ๆ กรัก ก็ตามว่าอะไรนะ
พระเจ้าข้า" 135

กลศิลป์ในการใช้สำนวนโวหาร

1. การใช้สำนวนโวหารที่อุปเปรตด้วยรสวรรณคดีตามหลักอรรถกถาการศาสตร์

1.1 ศฤงคารรส รสแห่งความรัก

"เอนคู้บ้างเกิดสินะแม่ ตัวพินักแกถึงเพียงนี้ ยอมแล้วว่าจะ
เป็นทาสทาสีและทาส มา โภทิ กุญ ปิตา เจ้ายังจะหันหน้าหันหลัง หายโกรธเสีย
บ้างเกิดสินะแม่ หายเสียบ้างเกิดสินะแม่ ยืมเสียหนอยหนึ่ง แลวกแลแลมาข้างนี้เกิดสินะเจ้า
แคพอลล อ ๆ ให้อภัยเขื่อนนี้เริ่งระรื่นขึ้นน้ำใจ" 136

1.2 กรูณารส รสแห่งความโศก ความเมตตากรุณา

"เขาก็ลงจากเคหาพาว่าพะวัง เหลียวแลมาดูเรือนรังที่ไค้อยู่
ว่าโอไออกุในครั้งนี้ นันจะเป็นคนหรือเป็นผีไมรูเลย โอไอเรือนกูเอ๋ยอายเรือนกูที่กูเคย
อยู่นันจะเป็นเรือนกูหรือเรือนเขา ยิ่งคิดก็ยิ่งเสวราโศกสลดระทดถอย หันหน้าหันหลัง
ละลาละดังขยับกลับบอย ๆ ถอยไปแล้วก็ถอยมา" 137

1.3 รุทธรส รสแห่งความโกรธ เคียดแค้น

"อ้อหญิง เบียงอย่างนี้ก็มีไมรูอาย ชอบแต่จะจิกจับจูงมือเอามัน
ไปขาย ให้อภัยเขาอยู่ทั้งบ้าน ให้อภัยไรกรากกระทำกรณีนิจหนักหนา แล้วจึงถอย
ไปโถดอนมาต่อเมื่อภายหลัง นันแหละมึงจึงจะรู่มึงซึ่งสำนักยาก" 138

135 เรื่อง เคียวกัน, หน้า 175.

136 เรื่อง เคียวกัน, หน้า 150.

137 เรื่อง เคียวกัน, หน้า 159.

138 เรื่อง เคียวกัน, หน้า 132.

1.4 อพภูตรส รสแห่งความประหลาดใจ อัจฉรย์ใจ

"ถ้ามันโกรธก็จะกรูเข้าครา ถ้ามันตาจะสู้เข้าเคียง ถ้ามัน
เคียงก็จะดูเข้าถอง ถ้ามันรองก็จะราเขารอ ถ้ามันตอจะตามเขาคบ ถ้ามันสูเอาหัว
เสียบไม้คชบ" 139

1.5 ศานตีสรส รสแห่งความสงบ

"อัยวาลสมเค็จพระบรมจักรพาลพิภพพงศ์เพศ ผู้ผ่านพิชิตพิเชกพิชัย
พระนคร พุทธิพงศ์เพศยันครววงคิลกเลิศโลก กามโท เมาะ สัพพกามสมิทธิโท ให้
สำเร็จซึ่งอาภอกุณมโนรด เรื่องพระเกียรติปรากฏกอบด้วยพระทานธณาสัย สรรพยาจก
อับจนใจบนพิโรธว่า คังวาทนกลับพฤษนิกโคคังใจน่าระชั้นชม" 140

1.6 วีรรส รสแห่งความกล้าหาญ เข้มแข็ง

"เพื่อนนับอวด เก่ง กักขะหยามฆ่าทารุณหุนหันลวนร้ายกาจ แต่
เพื่อนซาเสียบซึ่งมฤคชาตินี้มีโค่นอย หังน้ำใจก็ไม่ระทดคดอยทนสู้ตาย ศัตรูสู้สิ้นไม่ระคาย
เคืองสะคอง" 141

1.7 หาสยรส รสแห่งความขมขื่น

"แต่อายใจนั้นระรัว ๆ ตัวก็สั้นอยู่จริง ๆ อายถิ่นพาวังรังไม่อยู่
เขาก็คอยคะเนดูเคินชวะไขวเขวีย คะเนโคคะเนเสียบพอหมายมัน เขาก็วิ่งพลาคผละปลา
ผลันผละณดูณดูคอกวงนอก ผินหน้ามาแล้วก็แลบลิ้นหลอกบอกกว่ากูขี้คร้านอยู่ เขาก็เล่นได
สะพรั่งพฐ พรวดเคียวก็เข้าป่า" 142

139 เรื่องเดียวกัน, หน้า 134.

140 เรื่องเดียวกัน, หน้า 176-7.

141 เรื่องเดียวกัน, หน้า 166.

142 เรื่องเดียวกัน, หน้า 160.

1.8 ฃยานกรรล รลแหงคววมกฉว

"เชากก็กัณฑกอกใจหายเหั้นจะตายเสี่ยทีนี้ เนือค้วก็ฉัันระริกระริ
ตะครันครวว กัันมือก็ฉัันระทกระทาวแหบจะพลัดตก" 143

1.9 พืทศุสรล รลแหงคววมริงเก็ยจ เกฉ็ยคข้ง

"เออก็คววมยินคัันมันจะมีมาแต่ไหน เพราะอายฉวฉัีเฉาฉัญไร
รูปรางคัังเคนหา นทุฉั อลุดาป สลุดาไป ฉาอายเฉาจะพุดจาเยาะเย้ยหยอกกัันเฉน
เหั้นก็ไมเหมือนเขาที่หนุม ๆ ชค ฉิตมุปี น สโภค ฉาออเฉาจะอาปากอกพุดนี้มัน
เหมั้นพุงทั้งพันฟางก็หางหักเหั้นเวหนา" 144

2. การใช้ฉานวนโวหารที่มีลักษณะเป็นอุปมาอุปไมย หรือจะเรียกกัีกออย่างหนึ่ง
วา คำเปรียบ อันเป็นงานกลศึลปที่สาคัญอย่างหนึ่งในงานสร้างสรรค ฉัังในรายยายวมหา-
เวสฉัันครชาคก็มีอยู่มาก อีก็ทั้งเป็นโวหารที่ใหม่และนาประทับใจทั้งนั้น จะยกฉว้อย่าง
ประกอบคัังนี้

2.1 ความเปรียบตัวเองของพราหมณฉว ฉัีเมี่ยที่คองเฝ้าทรรพัยของชุก
โดยไม่มีโอกาสได้ใช้ประโยชน์เลย

"จะมานัังนัังจนจนนี้จนยอยยับ จะมาเป็นภูกเฝ้าทรรพัยนี้มันไม
ทองการ" 145

2.2 ฉอຍคำที่แมนางอมิตตคาคอบชุกเมื่อชุกมาทวงเงิน

"เสฉัีเหมือนหนึ่งเก็ยนหักคองกับที่ของนัันมันจะหนีไปไหน เสี่ยหนึ่งนััง
ไทนานไปก็จะได้สอง เสฉัีเหมือนหนึ่งของทานหายมีที่ไว้ ก็คองจะให้ไมให้คัีคอรอน ยอมเสี่ย
ก่าไปคองนัันแฉฉัีจะได้อกอบ" 146

143 เรื่องเดียวกัน, หน้า 171.
144 เรื่องเดียวกัน, หน้า 139.
145 เรื่องเดียวกัน, หน้า 128.
146 เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

2.3 ความเปรียบชุกเมื่อพึงพอใจที่ไค่นางอมิตตตามาเป็นภริยา
 "ตั้งว่าพวชิวโคเคาเขาราชจร ครั้นและว่าเห็นเหยื่อหน้าออก
 โขชโษฐอ ละนละลานแลบเลียขิวหาทางระเหิดทัน" 147

2.4 ความเปรียบเหล่านางพราหมณีเมื่อรุมควานางอมิตตดา
 "ท่าละลาละล้งแลนละดูกละน กุฑูหลา เมาะ เป็นโกลาหล
 ละนละลานแลเลียวลอมเข้าแห่โหมหอมหมูวราม อุกฤษฏ์แจว วายสา ตั้งว่าพุ่งกาเข้า
 เตนตามตอมนกเคา" 148

2.5 ถ้อยคำที่นางพราหมณีดาเปรียบเทียบนางอมิตตควาทำไมจึงรัก
 ผู้นมากกว่าตัวเอง

"นี่แม่จะไม่ขายหน้าหรือจะมาเป็นกระสือเสียพงศ์ จะมารักเท
 กว่าผมจะมารักดกว่าน้ำ จะมารักถ้ากว่าเรือนจะมารักเดือนยิ่งกว่าตะวัน แม่จะมารัก
 ออเดานันยิ่งกว่าตัวเฒ่า คุณก็เป็นโศคนเจ้าขังหน้าหน้า" 149

2.6 ถ้อยคำที่ชุกกล่าวเปรียบเทียบความเมตตากรุณาของพระเวสสันดร
 ในบริเวณป่าที่เจตบุตรเฝ้าอยู่

"ทรงพระราชศรัทธาเป็นสนพณ ปติภูธาติ ภูถาน เป็นที่พึ่งแด
 อกสัตว์ผู้ซัดสน ธรรมวิริว ตั้งพสุธาคลนคาน เป็นที่ประคิมฐานแกฝูงสัตว์ยอมอาศัยสืบกันมา
 สาคโรว ตั้งสายสินธุสาคกรงกา อันมีคุณคณนานับมิได้ อุตุดตุถิว ปถเ ชาค ตั้งว่าคน
 โพีและคนไพรเป็นที่อาศัยแกมหาชนอันเคิบมาเมื่อยามรอน อันวาศรัทธาของพระพุทพวงศ
 สิววงศเวสสันดร ตั้งนี้ไม่มีผิด ทำทานนั้นสนิทไม่เดือกหน้า จะทำไหนดมาเทียบเทียบ
 ประเสวีรสองตั้งนี้ไม่มีเลย" 150

147 เรื่องเดียวกัน, หน้า 130.

148 เรื่องเดียวกัน, หน้า 136-7.

149 เรื่องเดียวกัน, หน้า 140.

150 เรื่องเดียวกัน, หน้า 164-5.

2.7 ถ้อยคำที่เจตบุตรดาเปรียบเทียบกับชุก

"อายเสื่อเขาจำศีลใครเลยจะรู้เลห์ พโกล มจฺณมิโวทเก ทำเส
แสรงขนชอกคังวางนยาง กรอกชอกซิมเขา เทาเทียวแหยของสับปลา" 151

3. การใช้จำนวนโวหารที่เป็นสัญลักษณ์ โวหารในกัมพูชานี้ไม่ค่อยปรากฏมี
วิธีการที่ใช้สัญลักษณ์ มีอยู่เพียงตอนเดียวคือ ตอนพรรณนาหลัง ธรรมของชุกก่อนที่จะออก
เดินทางไปขอพระราชทานกัมหาชาติ กวีได้บรรยายความรู้สึกที่เป็นนามธรรมออกมาเป็น
รูปธรรม ซึ่งแสดงว่าชุกนั้นเมื่อไปแล้วจะไม่มีโอกาสได้กลับมาอีก

"โอไอ้ออกอเขาขรามี่แต่น้ำตาไม่หยุดยั้ง ไหลลละลลลคลั่งคลุ้มคล่ำ
น้ำใจตน ให้สยดสยของชนคนสิ้นพระพรันักฉวี ใ้ช่วย ๆ ปวควิง เวียนหัวมัวมือทั้งหน้าตา
คังว่าจะดับเค็ดคองชีวาวรชีวาคมจะม้วยมรณ ปิมประหนึ่งว่าชีวิตเขาจะจรจรจากราง
ก็เป็นนิมิตกลางดวนแต่อัปรีย ทั้งเห็งอกหักก็ไหลระริ่งโสมกาย ก็สอเหตุเห็นว่าชีวิต
จะไปตายมิได้คืนกลับ" 152

4. การใช้พรรณนาโวหารพรรณนาความรู้สึก พรรณนารูปลักษณะและพฤติกรรม
ต่าง ๆ ของตัวละครอย่างละเอียดถี่ถ้วนจนผู้อ่านเกิดมโนภาพ

4.1 โวหารพรรณนาความรู้สึก โวหารเช่นนี้มีเด่นชัดมากตอนหนึ่งคือ
ตอนที่ชุกพำพระภรรยาพระเกียรติกุญชรของพระเวสสันดร เมื่อเดินทางเข้ามาในป่าที่เจตบุตร
เป็นผู้ดูแลรักษาตนทางอยู่

"โอพระเวสสันดรพุทธวงศ์ผู้ทรงพระปรีชา เป็นนิสภชาติยิวราเวือง
พระยศ ชยนุตมปราชาติ ข้าศึกยอมระทศทัฬหประเทศ สะทอนสะเทือนทั่วทุกขอบเขตชั้นฟ้า
ทรงพระราชศรัทธานี้ดนพน ปกฏฐาติ ภูตานัน เป็นที่พึ่งแก่อสัตตัญชิตสน ธรณีริว คังพสุธา
คลดินคาน เป็นที่ประดิษฐานแก่งสัตว์ยอมอาศัยสืบกันมา สากโรว คังสายสินธุสาครคงคา

151 เรื่องเดียวกัน, หน้า 169.

152 เรื่องเดียวกัน, หน้า 157.

4.2.4 ความพรรณนารูปร่างหน้าตาของเจตบุตร

"ทั้งรูปร่างก็เยี่ยมใหญ่สูงทรงทหารเห็นสมตัว ทั้งน้ำใจก็ค่อนคูกุระ
ไมคิกกลัวแกวักลาหน้าขมิงทั้ง หังอกไหลก็ผายฝั่งผางคเง้อมเชื่อมขยั้น ก็ว้เขี้ยวชอบชาย
ขวาทาเป็นมันเขมนุ่มมะเมียงมอง ฝไและหนวดคังลวดทองทะเลมูมะไมคิคใคร ทั้งคาง
เครากัครุกระชั้นรำไรอกยขนเขี้ยวขคแข็ง ทั้งผมเผ่าก็ยุ่งยิงหยุกหยิกยะหยของแหงแดง
งงอเงี้ยวเหมือนเขี้ยววงะโง้งงอน" 157

5. การใช้สำนวนโวหารที่ทำให้ผู้อ่านเกิดความสนใจ ด้วยการใช้บทสนทนา
ทำให้เห็นภาพเด่น คม และเหมาะสมกับระดับฐานะของตัวละคร ดังตัวอย่างต่อไปนี้

5.1 นางพรหมณีพูดกับชูชกในฐานะลูกหน้พูดกับเจ้าหน้

"คะคุณเจ้าข้าคุณตาเจ้า ข้าพเจ้าจะขอทุเลาเลื่อนไปแคสั๊กหน้อย
เห็นข้าพเจ้าเป็นชัวถอยหาความคิดไม แต่หีบ ๆ ยืมของคุณตาเขาไปใช้จนหมดสิ้น จนพอ
อดนิมเขาโกรธแค้นคาคโทษไว้ว่าจะตี" 158

5.2 ชูชกปลอบโยนนางอมิตตดาเมื่อเห็นนางเดินร้องไห้มาจากทาน้ำ

"เออเป็นไร ๆ นะน้องเจ้าจึงร้องไห้ละอื่น หรือว่าเจ้าดูเล่นลื่น
เลือกจะลมลง หรือว่าหมอน้ำมันหนักนักงสงเสือกขึ้นมา หรือว่าเจ้าจะให้พี่เฒ่าชราลง
ไปรับ" 159

5.3 เจตบุตรพูดกับชูชกหลังจากที่เชื่อว่าชูชกเป็นทูตของพระเจ้ากรุงสุยชัย

"อันพระองค์เจ้ากับหลานเสาก็ปฏิบัติภักดีด้วยพระบาท โดยเสวก-
ราชสวัสดิ์อาสาอยู่ที่นี้พิทักษ์ ทหามิ เต พอมาพบท่านพฤษาเข้าที่นี้เร็วกระทั้งทันทีจวนจะ
ไป ถ้าจ้าวค कांगคั้นหนึ่งจะไคยงเนื้อสดให้ฉัน" 160

157 เรื่องเดียวกัน, หน้า 167.

158 เรื่องเดียวกัน, หน้า 128-9.

159 เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

160 เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.

(พระองค์เจ้า หมายถึง พระเวสสันดร
 หลาน หมายถึง เจตบุตร
 ทานพฤษา หมายถึง ชูชก)

6. ในกัณฑ์ชูชกมีโวหารหลายอย่าง มีทั้งโวหารรัก โวหารบริภาษ โวหารชี้ชวน โวหารชี้แจง แต่ที่น่าสนใจมากคือโวหารบริภาษ เพราะวาทวิได้พื้นท้อด้วยคำมาทำให้เกิดความครึกครื้นแก่ใจของผู้อ่าน แทนที่จะเป็นโวหารบริภาษที่ทำให้เกิดความรำคาญ

กวีไทยชอบใช้โวหารบริภาษมาใช้แสดงฝีมือกันมาก และจะมีลักษณะแตกต่างกันไปตามฐานะ ลักษณะ บทบาท และพฤติกรรม ของตัวละครในวรรณคดีเรื่องนั้น ดังตัวอย่างประกอบต่อไปนี้

โวหารบริภาษจากพระราชนิพนธ์อิเหนา เป็นโวหารที่นางจินตะหรากล่าวกับอิเหนาด้วยความโกรธแค้น เมื่ออิเหนาจะจากไปเมืองคาหาเพื่อช่วยรบศึกกระหมัง ฤหนึ่ง

“เมื่อนั้น	จินตะหราวาทมีศักดิ์
ฟังตรัสชัดแค้นอุทัยนัก	สับศักร์กรณหลังไม่บังคม
แล้วตอบถ้อยนอบจาพระทรงอุทัย	ช่างประคิษฐคึกความพองามสม
ลวนกลาวแกลงแสร้งเสเลหลม	คคคมแยบคายหลายชั้น
พระจะไปคาหาปราบช่าศึก	ถาวร่าฤถึงคู่ตุนาหงัน
ด้วยสงครามในจิตรยงติดพัน	จึงบิคนพจนามาอาไโดย
ไไหนพระผ่านฟ้าสัญญานอง	จะปกป้องครองความพิศมัย
ไมนिरาศแรมร้างทางไกล	จนบรรไลยมอดม้วยไปด้วยกัน
พระวาจาเนาเชื่อเป็นพันนัก	จึงหลงรักภักดีไม่เคยคณัน
พาชื่อสุจริตคึกสำคัญ	หมายมั่นว่าเมตตาปรานี
มีรูมาอาภัพกลบกลาย	จะหลีกเลี้ยงเบี่ยงบายหนายหนี
ยังสมคำสัญญาที่พาที	ก็รอยปีพระจะกลับคืนมา” 161

161 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, อิเหนา (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2498), หน้า 303.

โวหารบริภาษจากเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นโวหารที่ขุนแผนตำหนิ
วันทองเมื่อนางวันทองทะเลาะกับนางลาวทอง ขุนแผนก็ไกลเกลียดนางวันทองกลับคำ
ขุนแผนควย ขุนแผนจึงควาว่า

"เหม่อวันทองจงทองจ้าน
เมื่อแรกลงมาคิดควาคี
แกลงมารองให้พิไรบอก
กูจะจับมึงให้สิ้นล้นกะลาวน
พันอายขุนช้างไว้กลางบ้าน
พาลคาลาวทองป้องปิดไว้
ไม่ปรารถนาจะคาคบ
ตัวไปยังไม่พบประทุ
คำแยเจ้าเอยมันแสนคัน
กลางเกลื่อนซี้เรือนพรใน
อืชาติชั่วเป็นตัวเหาตัวหนอน
ถึงหาบายให้สิ้นถิ่นสุพรรณ
มึงตายเสียเถิดวันทองเอ๋ย
กระหีบโงงดวงกลางนาวา

จะมาพาลเอาฉิกกูหรือนี้
เคิมทีกูก็ยังไม่รุกกล
ยักยกอกไม่นอยอัสร้อยสน
จวนจนกลัวกูจะขึ้นไป
มันรักตัวหัวล้านไม่นิ่งได้
จนไคทะเลาะคักรอนกู
อืหน้าคานพาลตลบนาอคสู
คบชูแซดมไว้เต็มใจ
จะหามันคนนี้หามีไม
หยุดยาหาใส่กัหายคัน
ไซชอนคิบเคียมจนตัวสิ้น
วันเคียวก็ละสิ้นคำรายา
อยายอยู่เลยชกคาบออกเงองา
จิกหัวเอามาฆ่าให้ตาย¹⁶²

ตัวอย่างโวหารบริภาษจากรายยาวมหาเวสสันดรชาดก

6.1 ถ้อยคำที่เหล่าพราหมณ์หมิ่นคาภริยาของตน

"อายบ้างก็เคื้อคแตกคาคุเคียวเข็ญ ว่าอืชาติชั่วอืเสียเซนชาติมัน
ไม่มีดี อัย อมิตุตาปนา เสมือนนางทองอมิตตคานันใครไปสอนสั่ง มหุลลภพราหมณ์

¹⁶² กรมศิลปากร, ขุนช้างขุนแผน, พิมพ์ครั้งที่สิบห้า (พระนคร: สำนักพิมพ์
บรรณาคาร, 2514), หน้า 283.

ได้แม้แก้งแต่ว่าจะตาย สุมมา ปฏิชคฺติ แต่วาความดีของแม่แก่นี้มากมายหมั้นปฏิบัติตัว
ถึงรูปเจ้าก็ไม่ชั่วฉีกกว่าเอ็งสักสิบเท่า" 163

6.2 ถ้อยคำที่ให้นางพราหมณ์คานางอมิตตคา

"เออนี้แนนะเวหาย นี้แนนะเจานางอมิตตคา เช่นออเจ้ากระนี้หนา
กูไม่เคยเห็น กูไม่เคยเห็น อะไรจะมาเป็นโคแต่อย่างนี้ จะมาเป็นตะกละกาดี้ให้เขา
เลื่องลือ นี้เจ้าทำแกตัวเจ้าเองหรือ หรือวาใครทำให้แกตัวเจ้า หรือวาญาติโคตรเค้า
เขาซัดใจ เขาจึงแกลงเสือกใส่สงมาให้เป็นเมีย แกอายเขาสรรพเสี่ยเขาชานสกปรก" 164

6.3 ถ้อยคำที่นางอมิตตคาตูลูก

"เล่ห์กระไรนี้อเขาฉลาดนี้กระไรไปสิ้นหมด หดนี้กระไรไปสิ้น
อย่างยังไม่ทันไปแคสัถยง ทำหน้าเป็นนางงังหงอยเหงาโง่ คนตุรวาว ปราชิต ร้องว่า
ไอ้หนทางไกล เกียจอะไรไปเกียจเหลือใครเขาจะชางเชื่อเขาจัญไร ใครเขาจะตามใจ
เขาไว้เว" 165

163 กรมศึกษาธิการ, เรื่องเดิม, หน้า 131.

164 เรื่องเดียวกัน, หน้า 137.

165 เรื่องเดียวกัน, หน้า 150.

มโนทัศน์และหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์ จากรายยาวมหาเวสสันดรชาดก
กัณฑ์ มัทรี ของ เจ้าพระยาพระคลัง (หน)

มโนทัศน์และหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์ที่อาจเรียนและสอนในกัณฑ์มัทรี เหมือนกับ
มโนทัศน์และหลักเกณฑ์ที่ได้รับจากกัณฑ์ชูชก ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า ผู้ศึกษาวรรณศิลป์ย่อมจะ
เกิดมโนทัศน์ ดังต่อไปนี้

1. มโนทัศน์ในการดำเนินเรื่อง ประกอบด้วย
 - 1.1 การสร้างเรื่องให้เกิดความสมรูป
 - 1.2 การสร้างเรื่องให้เกิดความสมจริง
 - 1.3 การลำดับเหตุการณ์ในเรื่องให้สืบต่อกันเป็นทอด ๆ และสอดคล้อง
ประสานกัน
 - 1.4 การดำเนินเรื่องให้น่าติดตาม
 - 1.5 การดำเนินเรื่องให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ร่วม
 - 1.6 การดำเนินเรื่องให้ผู้อ่านเกิดมโนภาพ
2. มโนทัศน์ในการสร้างบทบาทตัวละคร ประกอบด้วย
 - 2.1 การสร้างตัวละครให้ผู้อ่านรับได้ความจากบทบาทของบุคคลใน
ชีวิตจริงและแสดงได้อย่างชัดเจน
 - 2.2 การทำให้ผู้อ่านมีความรู้สึกคล้อยตามความรู้สึกของตัวละคร
 - 2.3 การแสดงบทบาทตัวละครที่มีผลทำให้เรื่องดำเนินไปได้
 - 2.4 การแสดงอุปนิสัยของตัวละครกวดการให้ผู้อ่านสังเกตจากพฤติ-
กรรมต่าง ๆ
3. มโนทัศน์ในการแสดงอารมณ์ของผู้แต่ง ประกอบด้วย
 - 3.1 การแสดงอารมณ์ของผู้แต่งโดยตรง
 - 3.2 การแสดงอารมณ์ของผู้แต่งผ่านตัวละคร

4. มโนทัศน์ในการสอดแทรกความคิดเห็นของผู้แต่งและข้อความรูปร่างประการ
ที่ผู้อ่านอาจได้รับ

4.1 การสอดแทรกความคิดเห็นของผู้แต่ง จะแสดงโดยตรงหรือสอด
แทรกลงไว้ใน การดำเนินเรื่อง พฤติกรรมของตัวละคร หรือ
คำพูดของตัวละคร

4.2 การสอดแทรกข้อความรูปร่างประการ เช่น ปรัชญา ศาสนา
วัฒนธรรม จริยธรรม เป็นต้น

5. มโนทัศน์ในการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารเพื่อให้เกิดอารมณ์

5.1 มโนทัศน์ในการใช้ถ้อยคำ ประกอบด้วย

5.1.1 การใช้ถ้อยคำที่มีเสียงเหมาะแก่บรรยากาศ

5.1.2 การใช้ถ้อยคำที่มีความหมายชัดเจนเหมาะสมกับ
เนื้อเรื่อง

5.1.3 การใช้ถ้อยคำที่มีเสียงเสนาะ คือมีเสียง สูง ต่ำ สั้น
ยาว หนัก เบา

5.1.4 การใช้ถ้อยคำที่มีเสียงสัมผัส เล่นคำ เล่นอักษร ซ้ำคำ

5.2 มโนทัศน์ในการใช้สำนวนโวหาร

5.2.1 การใช้สำนวนโวหารที่ประกอบด้วยรสทั้งเก้า ตามหลัก
อลังการศาสตร์

5.2.2 การใช้สำนวนโวหารที่มีลักษณะ เป็นอุปมาอุปไมย

5.2.3 การใช้สำนวนโวหารโดยใช้สัญลักษณ์

5.2.4 การใช้พรรณนาโวหารและบรรยายโวหารในการกล่าว
ถึงองค์ประกอบของเรื่อง บทบาทและพฤติกรรมของตัว
ละคร ตลอดจนอุปนิสัยของตัวละคร อย่างเหมาะสม

5.2.5 การใช้สำนวนโวหารที่ทำให้เกิดจินตนาการ

รายละเอียดที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับกลศิลป์ของกัณฑ์มัทรี

กลศิลป์ในการดำเนินเรื่อง

กัณฑ์มัทรีเป็นกัณฑ์แยกจากกัณฑ์กุมาร และกวีคนเดียวกัน คือเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นผู้แต่งทั้งสองกัณฑ์ กวีเริ่มโดยกล่าวถึงเหตุมหัศจรรย์ คือการที่พระเวสสันดรได้บำเพ็ญศรททานบารมี ดังนี้

"ยี่ โกลาหล อันว่าโกลาหลอันใดเป็นวิสัยแสนกัมปนาท รมัญญา เมาะ เวศุสนุ
ตเรน อันพระมหาบุรุษราชาชาติอาชาไนยเชื้อชินวงศ์ ทรงบำเพ็ญเพิ่มโพธิสมภารด้วยเกษ
อำนาจทานโพธิสัตว์ เป็นปัจฉิมปรมัตถบารมีอันหมายมั่น ท้ โกลาหล ก็บังเกิดมหัศจรรย์ใน
ไตรภพ จบจนพรหเมศ"¹⁶⁶

ก่อนจากนั้น กวีก็กล่าวโดยสรุปถึงการกระทำของชูชกคอกุมารทั้งสอง ซึ่งยังความ
เศร้าสลดให้แก่เทพยดา แล้วจึงกล่าวถึงพระอินทร์ว่า มีความสงสารนางมัทรี จึงให้เทพ
ทั้งสามแปลงเป็นสัตว์ร้ายลงมาอนขวางทางนางมัทรีไว้จนกว่าจะถึงเวลาที่พระจันทร์ขึ้น
สว่าง ๆ แล้ว จึงให้หลีกทางไป

กวีกล่าวถึงนางมัทรีว่า เดินทางออกมาจากอวาสาด้วย "พระทัยนางให้ทวันหวาด
พระวงหลัง คึงพระทัยเป็นทุกข์ถึงพระเจ้าลูกมีลิมเลย เคนพลางทางเสวยพระโศกพลาง"¹⁶⁷
ความเป็นทุกข์ถึงลูกทำให้นางรู้สึกผิดสังเกตุที่ตนไม่ในป่าไม่ปรากฏสดชื่นสวยงามเหมือนทุกวัน
ถึงคำพรรณนาของกวีที่ว่า "เหตุไฉนไม้ที่มีผลเป็นพุ่มพวง ก็กลายเป็นคอกวงเคี้ยวราษ
อนาถเนตร ... พระพายพัดก็รวงโรยรายคอกลงมูนมอง แมยั้งไค้เก็บเอาคอกมาร้อยกรอง
ไปจากลูกเมื่อวันวาน ก็เพี้ยนผิดพิศการเป็นพวงผล ฝึกวิกลแตกออกมา"¹⁶⁸ นอกจากนี้
นางยังไค้พบกลางต่าง ๆ คือ ท้องฟ้ามีกมัว ขอบฟ้ามีสีแดงเป็นสายเลือด พระเนตรเขม่น

¹⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 261.

¹⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 265.

¹⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 266.

แสรงตกจากพระอังกา ขอเก็บผลไม้หลุกจากพระหัตถ์ เมื่อเก็บผลไม้ได้แล้ว นางก็เดิน
 ทางจะกลับอาวาส เมื่อมาพบสัตรีรายทั้งสามนอนขวางทางอยู่ นางก็ตกใจกลัว "สะคุ้ง
 พระทัยไหวหวัหวัคะหวีดวีนวณะ เข้าข้างทาง พระทรงนางสิ้นระริกัว เต็นคังคิปลา" 169
 แต่ถึงอย่างไรนางก็มีสติกล่าวกับสัตรีรายด้วยดี เจรจาอ่อนน้อมด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อน
 หวานวา

"พระพี่เจ้าของน้องเอ๋ยทั้งสามรา ขอเชิญกลับไปยังรัตนคูหาห้องแก้ว แล้วจะได้
 เชยชมซึ่งลูกรักและเมียขวัญ... จงมีจิตคิดกรุณาสังเวชบ้าง ขอเชิญลงครรรไลให้หนทาง
 พนาวันอันสัญจร แก่น้องที่วังวอนอยู่นี้เถิด" 170

สัตรีรายทั้งสามแสดงอาการสงบ ไม่เกรี้ยวกราดเหมือนกับสัตรีรายโดยทั่วไป เมื่อ
 ถึงเวลาอันสมควรแล้วก็เปิดทางให้นางมัทรีผ่านไป นางมัทรีก็รีบกลับอาวาส เมื่อไปถึงก็
 สงสัยด้วยไม่เห็นลูกวิ่งมาต้อนรับ ด้วยความวิตกกังวลก็กล่าวคำรำพันถึงสิ่งที่ลูกเคยปฏิบัติทุก
 วัน "แต่ก่อนแต่ไรสีพร้อมเพรียง เจ้าเคยวิ่งระริวเรียงเคียงแขนงมาคอยรับพระมารดา" 171
 นางก็พรรณนาถึงความรักของนางที่มีต่อลูกและสามี ยิงได้เห็นของเล่นของลูก รอยเท้าของ
 ลูก ก็ยิ่งระทมใจ อีกทั้งมีอาเพศบางอย่าง คือ พระอาศรมที่เคยสูกใส่ก็คุมองศรี เสียงสัตรี
 ทิ้งองระงมก็เจียบหายไป เมื่อไม่เห็นลูก นางก็ปฏิบัติเหมือนกับหญิงผู้เป็นแม่โดยทั่วไป คือไป
 ถามหาลูกกับพ่อ เมื่อพระเวสสันดรไม่ตอบ นางก็ยิ่งระทมทุกข์และพร่ำรำพันต่อไป คำรำพัน
 ของนางตอนนี้เป็นกลศิลป์ที่ให้เห็นความผูกพันของแม่ที่มีต่อลูก ก็คือองไขความรูสึกสูงให้
 ผู้อ่านมองเห็นธรรมชาติและความรูสึกของแม่ที่มีต่อลูก

นางมัทรีออกติดตามหาลูกในป่า เมื่อไม่พบก็กลับไปหาพระเวสสันดร พระเวสสันดร
 ก็สร้างทำเป็นโกรธ ตรัสกล่าวหาว่า นางมีวเพลิดเพลิดกับนักสิทธิ์ คนธรรพ์ วิยาช
 เทพารักษ์ และธรรมชาติในป่า จึงกลับมาบรรณศาลามีค้ำ แล้วแก่งคร่ำครวญถึงลูก

169 เรื่องเดียวกัน, หน้า 266 - 7.

170 เรื่องเดียวกัน, หน้า 267 - 8.

171 เรื่องเดียวกัน, หน้า 271.

ที่พระเวสสันดรครีตเช่นนี้เพราะต้องการให้นางมัทรีโกรธ เมื่อนางโกรธแล้วจะได้ลืมความเสียใจชั่วขณะ การดำเนินเรื่องเช่นนี้สอดคล้องกับจิตวิทยาของมนุษย์ เมื่อนางมัทรีโกรธความโศกเศร้าคิดถึงลูกก็ระงับไปชั่วคราว ด้วยความเจ็บใจที่ถูกกล่าวร้าย สามารถใช้ความคิดแก้ค่ากล่าวหา อีกทั้งประชดพระเวสสันดรด้วยว่า พระเวสสันดรนั้นมีบาทบริจาริกามากแถมมีนางคนเคี้ยวเท่านั้นที่เสด็จมาร่วมทุกขกับพระเวสสันดร แล้วกล่าวว่าพ้นถึงความยากลำบากของนาง แต่ถึงจะยากลำบากเพียงไคนางก็ปฏิบัติได้ทุกอย่าง ด้วยความภักดีต่อพระเวสสันดร

เมื่อพระเวสสันดรครีตกล่าวว่านางมัทรีแล้วก็มีโคตรีสอนใจอีกเลย ถึงแม้นางมัทรีจะครีตด้วยเท่าไร ๆ นางมัทรีจึงเที่ยวเดินตามหา कुमार ทั้งสองต่อไป กวีใช้โวหารพรรณานางมัทรีครีตกับธรรมชาติ ประคองว่า ต้นไม้ น้ำ ลม ปลา นก เหล่านี้มีชีวิตจิตใจเป็นลักษณะกลศิลป์ที่เด่นมาก เมื่อโคตรีสรรพเสียงใด ๆ ในป่า นางก็หลงคิดว่าเป็นเสียงลูก ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ร่วมทุกขกับนางมัทรีอย่างจริงใจ เช่น โวหารที่ว่า

"สุดสายนัยนาที่แม่จะตามไปเส็งแล สุดโสตแล้วที่แม่จะซบทราบทั้งสำเนียง สุดสุรเสียงที่แม่จะรำเรียกพิไรร้อง สุดผีเท่าที่แม่จะเยื้องยอกยกย่างลงเหยียบดิน... หรือว่าเจ้าทั้งขวางวางจิตไปเกิดอื่น เหมือนแม่ฝันเมื่อคืนนี้แล้วแล" 172

กวีพรรณานางมัทรีออกติดตามหาโอรสธิดา ทั้งแต่พลบค่ำจนใกล้สว่าง (ยามปัจจุสมัย) โดยมีโคตรียุกักเลย เมื่อตามหาลูกไม่พบแน่แล้ว นางก็กลับมาหาพระเวสสันดร จะทูลถามหาโอรสธิดาเพื่อจะได้ติดตามหาต่อไป แต่เนื่องจากไม่ได้เสวยอาหาร และไม่ได้พักผ่อนนอนหลับเลยตลอดทั้งคืน ทำให้นางถึงแก่วิสามัญภาพ ลงตรงหน้าพระพักตร์พระเวสสันดร พระเวสสันดรนั้นเมื่อเห็นนางมัทรีล้มสลบไป ก็เปลี่ยนบุคลิกภาพจากนักบวชมาเป็นผู้ชายธรรมดาที่มีอารมณ์เหมือนมนุษย์ทั่วไป คือมีความรักและห่วงใยภริยา จิตใจของผู้อ่านตอนนั้นก็ผูกพันอยู่กับความรู้สึกของพระเวสสันดรที่ร้องไห้คร่ำครวญ เพราะคิดว่านางมัทรีสิ้นชีวิตไปแล้ว แต่

172 เรื่องเดียวกัน, หน้า 285.

เมื่อพิจารณาเห็นว่านางมัทรีเพียงแต่สลับไป ก็ปฏิบัติต่อนางมัทรีเหมือนพระवास คือยกเตียงนางมัทรีวางบนคอกแล้วเอาน้ำลูบอก

เมื่อนางมัทรีตื่นแล้วก็ถามหาโอรสธิดา พระเวสสันดรก็บอกว่าได้ยกให้เป็นทานแก่ชุกไปแล้ว ความเสียใจของนางมัทรีไม่ปรากฏมีเลย เพราะนางมีความเข้าใจในความทองการพุทธภูมิของพระเวสสันดร และคิดว่าวามมีธรรมของพระเวสสันดรจะคุ้มครองให้กุมารทั้งสองปลอดภัยและร่วมอนุโมทนาทาน ในตอนจบกัณฑ์ กวีก็ได้กล่าวย้ำความรู้สึกของนางมัทรีว่า มีความยินดีช่วยในการกระทำบุญทานของพระเวสสันดรครั้งนี้ โดยทั่วไปนั้นความรู้สึกของคนจะแสดงออกมาทางสีหน้า กวีได้บรรยายพระพักตร์นางมัทรีว่า "ทรงพระพักตร์ผิวงอกจุกเนื้อทองไม่เทียมสี"¹⁷³ เหล่าเทวดาก็ร่วมสรรเสริญเจริญทานบารมีพระอินทร์ก็ไปรยปรายดอกไม้ทิพย์ พวงแก้ว พวงทอง เป็นการสักการะการที่พระนางมัทรีอนุโมทนาทานพระเวสสันดร

สรุปกลศิลป์ในการดำเนินเรื่อง

1. กลศิลป์ในการปูพื้นความเข้าใจในเนื้อเรื่องของผู้ชาน ค่ายกรรกล่าวสรุปเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในกัณฑ์กุมารอย่างย่อ ๆ เมื่อพระเวสสันดรได้พระราชทานกัณฑ์หาลิให้เป็นทานแก่ชุก¹⁷⁴ การกล่าวย้อนกัณฑ์ก่อนเช่นนี้เป็นสิ่งกวีผู้แต่งรายยาวมหาเวสสันดรชาดกปฏิบัติทั้งแกกัณฑ์สองถึงกัณฑ์สิบสาม เพราะพระธรรมกถึกผู้เทศน์มหาชาติมิได้เทศน์ทุกกัณฑ์และผู้ฟังเทศน์มหาชาติมิได้ฟังเทศน์ทุกกัณฑ์ จึงต้องช่วยโยงคนฟัง กล่าวย้อนเพื่อนเตือนเนื้อเรื่องให้ผู้รับสารอาจจะขาด

¹⁷³เรื่องเดียวกัน, หน้า 292.

¹⁷⁴มหาเวสสันดรชาดก หน้า 244 - 6.

2. กลศิลป์ในการผูกเรื่อง¹⁷⁵ ที่มีลักษณะครบองค์ประกอบของเรื่องอยู่ใน กณฑ์ เริ่มด้วยการวางพื้นฐานของเรื่องซึ่งสืบทอดมาจากกัณฑ์กุมาร คือเมื่อชุกได้รับพระราชทานกัณฑ์หาชาติแล้ว ก็กระทำการอันโหดร้ายต่อกุมารทั้งสอง ทำให้เหล่าเทวดาสงสาร แล้วก็ขอปมว่า ถ้านางมัทรีกลับมาทันพบเหตุการณ์จะต้องออกติดตามหาลูกทันที กวีก็คลี่คลายปมด้วยการให้เทวดาสามองค์แปลงกายเป็นสัตว์ร้ายมาขวางทาง แล้วก็ขอปมต่อไปว่า เมื่อนางมัทรีมาพบสัตว์ทั้งสามแล้วจะทำอย่างไร เมื่อนางมัทรีกลับมาถึงบรรณศาลาไม่พบลูกก็เศร้าโศกเสียใจมาก นี่ก็เป็นปมของเรื่องอีกปมหนึ่งว่า พระเวสสันดรจะจับความเศร้าโศกของนางมัทรีอย่างไร และจะมีวิธีบอกให้นางทราบเรื่องยกลูกให้เป็นทานแล้วด้วยวิธีใด กวีก็คลี่คลายปมที่สุดของเรื่องเมื่อนางมัทรีถึงแกวีสัญญาภาพ เมื่อพระเวสสันดรช่วยเหลือไ้ตามทันแล้ว ก็บอกความจริงให้ฟัง ปมทั้งหมดก็คลี่คลายด้วยการที่นางมัทรีกล่าวอนุโมทนาการทำทานของพระเวสสันดร

กลศิลป์ในการเสนอเรื่อง เช่นนี้ เป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านสนใจและใคร่ที่จะติดตามเรื่องอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งมีความเพลิดเพลินในการขบคิดปมที่กวีเสนอในแต่ละตอนด้วย

3. กลศิลป์ในการดำเนินเรื่องที่แปลกและน่าสนใจ คือการที่ทำให้คนมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติถึงกับเห็นธรรมชาติมีความเปลี่ยนแปลงไปในทางเดียวกับความรู้สึกของตัวละครในเรื่อง อีกทั้งสร้างให้ตัวละครกล่าวกับธรรมชาติอีกด้วย การที่กวีรจนาเช่นนี้อาจวินิจฉัยได้ว่า

1. คนที่แต่งหนังสือในสมัยเก่า เชื่อว่าธรรมชาติมีความสัมพันธ์กับมนุษย์อย่างใกล้ชิด จนแสดงออกให้มนุษย์เห็นได้
2. คนสมัยใหม่อาจจะเข้าใจว่า นางมัทรีมีความวิตกกังวลสูง ทำให้มองเห็นคนไม่เพียงเฉพาะไม่คงงาม ทั้งที่แท้จริงมิได้เป็นเช่นนั้นเลย คนเรานั้นอาจมีความรู้สึกไป

¹⁷⁵ การผูกปมของเรื่องนั้น กวีไทยมิได้ผูกขึ้น เพราะมีอยู่แล้วในฉบับคาถาพื้น กวีไทยเพียงแต่คัดเกลาต่อเติมให้คงงามขึ้น (ดูเทียบคาถาพื้นกับรายยาวมหาเวสสันดรชาดกในภาคผนวก) ในที่นี้ได้นำมาแสดงเพื่อให้เห็นกลศิลป์เด่นชัดขึ้น.

ยังเหตุการณ์ในอนาคตได้

เรื่องราวทำนองนี้ มีปรากฏในวรรณกรรมต่างประเทศบ่อย ๆ นักประพันธ์ได้แสดงความคิดเห็นไว้มากในบทประพันธ์ของเขา ภาวะจิตใจของนางมัทรีจึงมีผลกระทบกระเทือนต่อชนรรมชาติ

ความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับชนรรมชาติที่ปรากฏในภาพพจน์ของความซบเซา เจ็บทงออยู่ของสัตว์ พืช และสิ่งแวดลอม ก็อาจจัดเป็นสัญลักษณ์ชนสากลโลกเช่นเดียวกัน นิยายปรัมปราในเรื่องสัตว์และคนไมโรภาษามนุษย์ นางสีบสองในเรื่องพระรถ-เมรี เมื่อเห็นนางยักษ์จวนตัวก็ขอโทษคนไมใหญ่แยกตัวเป็นโพรงให้เขาไปซ่อนอยู่และปิดสนิทตามเดิม พระรถ ก็คือ พระสุชน ก็คือ มีมา พุทธานะประจำตัวคอยช่วยเหลือ พระสุวรรณสามกัมมีสัตว์ป่าแวดลอมอยู่จนอาจจรรย แม่แต่เรื่อง อลิซในแดนมหัศจรรย์ (Alice in Wonder Land) อลิซยังพบกับสัตว์หลายชนิด ในเรื่องศกุนตลา ของ กาลิทาส เมื่อศกุนตลาอำลาอาศรมที่เคยอยู่มาแต่เด็กแต่น้อย กาลิทาสได้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างศกุนตลากับชนรรมชาติแวดลอม โดยคำพูดของ ปริยัมทวา พิเลียง ดังนี้

...เมื่อไกลเวลาจากเขามา , ป่าทั้งปาก็ดูเหมือนรวมทุกข
เศราสร้อยที่สูญเสียดา , ผุงกว้าง (จึง)
ลิมกินหญ้า , นกยูงในสนาม
หุยคร่าพอน ; มวลไมแวดลอมเรา
ทั้งใบสีที่หมอง , กุจนาคา , ลงสูติน " 176

4. กลศิลป์ในการดำเนินเรื่องให้เกิดความสมรูปและสมจริง

ความสมรูป คือ กวีกล่าวตลอดกันว่า นางมัทรีเป็นผู้หญิงที่มีใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระเวสสันดร เข้าใจกันทุกอย่าง เข้าถึงความรู้สึกนึกคิดจิตใจของ

¹⁷⁶ทองม่น ปรีปณะ, "ความงามในทวาทศมาส" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2516) (อัครสาเนา), หน้า 142.

สามี่ทุกทาง เมื่อพระเวสสันดรบอกว่าโคอุทิสฺสูกให้เป็นทานแล้ว ก็ยอมรับด้วยการอนุโมทนา
ทาน¹⁷⁷

ความจริง คือการที่กวีกำเนินเรื่องให้นางมัทรีมีความทุกข์แสนสาหัส
เมื่อกลับมาจากป่าแล้วไม่พบลูก เมื่้อออกติดตามหาลูกก็ไม่พบอีก ความทุกข์กลุ่มุ่่มทำให้นาง
ถึงแก่วิสัญญิตภาพ และเมื่อพระเวสสันดรเห็นนางมัทรีถึงแก่วิสัญญิตภาพ ก็ลืมนุ่เบกษาแก่ไขนาง
ให้สิ้น

อนึ่ง ทุกขเวทนาหรือความทุกข์ใจของคนนั้นมีขีดจำกัด ถ้าทุกข์หนึ่งแล้ว
ต่อให้มีเหตุการณร้ายแรงเกิดขึ้นใหม่อีก ก็จะทุกข์ต่อไปอีกไม่ได้ เพราะฉะนั้นการที่พระเวส-
สันดรแสดงอาการทึง พอให้นางมัทรีเกิดความน้อยใจ ก็เพื่อจะให้นางไปทุกข์ในเรื่องอื่นเสีย
เมื่อมีทุกข์จากความน้อยใจถึงที่สุดแล้ว เมื่อรู้ถึงความสูญเสียลูกก็จะรับได้

กลศิลป์ในการสร้างบทบาทตัวละคร

ก่อนที่จะกล่าวสรุปกลศิลป์ในการสร้างบทบาทตัวละครของกันดั้มทรี จะกล่าวถึง
บทบาทของตัวละครแต่ละตัวอย่างสั้น ๆ ก่อนดังนี้

นางมัทรี

จะสังเกตได้ว่าในกันดั้มทรีนี้ กวีได้ทำให้แลเห็นว่า นางมัทรีเป็นหญิง
ที่มีลักษณะอย่างไรบ้าง นางเป็นหญิงที่ทำหน้าที่ปรนนิบัติพระเวสสันดรอย่างมั่นคงสม่ำเสมอ
เมื่อถึงเวลา ก็ออกไปหาอาหาร ทั้งที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับฝันร้าย

นางมัทรีเป็นคนที่มีสติ เมื่อถูกสัตว์ร้ายมาขวางหน้า แทนที่จะวิ่งหนี
เหมือนคนทั้งหลาย กลับมีสติอยู่กับที่ เจรจาควยวาจาอ่อนหวาน เมื่อสัตว์ทั้งสามหลีกทางไป
ก็รีบกลับมาอวาส เมื่อไม่พบลูกก็มีความพากเพียรเที่ยวเค้นหาอยู่ตลอดเวลา กลับมาถาม
พระเวสสันดรแล้วไม่ได้คำตอบก็กลับไปหาลูกใหม่ เมื่อมีความเจ็บใจก็แสดงบทบาทว่าเป็น

177 เหตุการณ์ก่อนนี้มีความสมรูป แต่ไม่สมจริง เพราะว่าคนธรรมดาทำไม่ได้

หญิงที่มึนการมสอดคดองกับที่ไค่สคงไว้ไนทานกัษ¹⁷⁸

ไนที่สุกัก็แสดงบทยาตถึงผู้ที่มีควมเข้าใจเข้าถึงควมปรารณพฤษภูมิ
ของสามเีโคยอนุโมทนาบุตรทานไค่ไนที่สุด

พระเวสสันดร

ไนกัณทัพระเวสสันดรไค่แสดงบทยาตสมกับที่เป็นพระโพธิสัตว ที่คังใจจะ
บ่าเพ็ญบารมี เพ็ญบรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ แก้ไค่แสดงอากำกริยาที่ทาให้เห็นว่ามี
ควมรูสึกอย่างมณษย์ธรรมคาคนหนึ่งไนการที่ทาเป็นหังและเสียกเสีใจเมื่อนางมัทรีสลบ

เทวคา

มีบทยาตเหมือนอย่างที่มีมาคดอเรื่องเวสสันดร คีอช่วยให้เหตุการณที่ควร
จะเกิเกิดขึ้น ไค่เกิเร็วขึ้น

สรูปกลศิลป์ไนการสร้างบทยาตตัวละคร

1. กลศิลป์ไนการแสดงบทยาตตัวละครอย่างชัดเจน มีควมสมรูป และสมจริง

1.1 ความชัดเจน เห็นไค่ไบบทยาตของนางมัทรีที่มีควมรักและห่วงใย
ลุดอย่างมาก และอีกบทยาตหนึ่ง คีอบทยาตของพระเวสสันดรที่สร้างทาเป็นหังหวงและโกรธ
เคืองนางมัทรี เช่น ครัสคัยโวหารอุปมาว่า "อุปมาเสมอนหนึ่งภุมรินบินระวอน เทียชับ
ชามเอาเกสรสุคนธมาเลศ พบคอกไม้อันวิเศษคองประสงค้หลงเคล้าคสังรสจนลิมรัง"¹⁷⁹

1.2 ความสมรูป แสดงให้เห็นที่กริสร้างบทยาตตัวละครให้เป็นคัวหนึ่ง
มีควมคิกงเคิม คีอบทยาตของนางมัทรีที่มีควมคิกเป็นอันหนึ่งอันเคียวกันกับพระเวสสันดร
ไนเรื่องการบ่าเพ็ญบารมี เข้าใจไนควมคิกของพระเวสสันดรทุกอย่าง คังนั้นเมื่อนาง
ทราบว่ พระเวสสันดรไค่พระราชทานกัณหาชาติให้เป็นทานแกชุกแล้ว นางก็รวมอนุโมทนา
ไบบุทรทานกรังนั้นควย

¹⁷⁸ เมื่อครัสไค่คอบพระเจ้ากรุงสมุชชัยเพ็ญขอคิกคามาพระเวสสันดรไปเชาวงกค ทอน
หนึ่ง และเมื่อขอเอากัณหาชาติไปเชาวงกคควย อีกคองหนึ่ง

¹⁷⁹ กรมศึกษาธิการ, เรื่องเคิม, หน้า 277.

1.3 ความสมจริง แสดงให้เห็นในบทบาทการแสดงความรักของนางมัทรี ตลอดทั้งสอง บทบาทการแสดงอาการหึงหวงของพระเวสสันดรท่อนางมัทรี และแสดงความเศร้าโศกเสียใจเมื่อนางมัทรีสลับ

2. กลศิลป์ในการแสดงอารมณ์และความรู้สึกของตัวละครที่ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจและมีความรู้สึกคล้อยตามตัวละครไปควย ไม่ว่าจะเป็นความพรรณนาความเศร้าโศกของนางมัทรี ความรู้สึกโกรธเกรี้ยวหึงหวงที่พระเวสสันดรสร้างท่า และคำสั่งสารกัณฑ์หาชาติของเหล่าเทวดา เช่น ความพรรณนาความเศร้าโศกของนางมัทรีที่ว่า

"เสียงเนืองนิตย์ว่าร้องสรวลารายิ่งเรียกคฤชยับยั้ง ทั้งจักจั่นพรรณดองในเรไรร้องอยู่ หวัง ๆ ระเร้อยโรย โหยสำเนียงกึ่งเสียงสังคีตขับประโคมไพเราะ โอเหตุไฉนเหงาเงียบ เมื่อยามนี้ ทั้งอาศรมก็หมองศรีเสมือนหนึ่งว่าจะเศร้าโศก เออ ชะรอยว่าพระเจ้าลูกจะวิโยคพลัดพรากไปจากอกพระมารดาเสียจริงแล้วกระมังในครั้งนี้" 180

3. กลศิลป์ในการแสดงอุปนิสัยของตัวละคร ด้วยการแสดงให้เห็นในพฤติกรรมต่าง ๆ ของตัวละคร และเป็นอุปนิสัยที่มีความคงตัว คือเมื่อแรกเป็นอย่างไร ต่อมาก็เป็นอย่างนั้น (ดูวิเคราะห์ตัวละครหน้า 160)

กลศิลป์ในการสอดแทรกความคิดเห็นของผู้แต่งและข้อความรูปร่างประการที่ผู้อ่านอาจได้รับ

ในกัณฑ์มัทรีนี้ กวีได้สอดแทรกความคิดเห็นและข้อความรูปร่างประการไว้ในบทบาทและพฤติกรรมของตัวละคร ดังนั้น ในการที่ผู้อ่านผู้ฟังจะได้รับความคิดเห็นและข้อความรูปร่างของกวีเพียงใดจะขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ความสามารถ และวิจารณญาณของผู้อ่านหรือผู้ฟังแต่ละคน จะประมวลความคิดและความรู้เหล่านั้นไว้ ดังนี้

1. ความคิดในเรื่องการทำความดีถึงขั้นสูงสุด โดยเสียสละได้แม้กระทั่งลูก และการร่วมมือ ยกย่องเมื่อผู้อื่นทำความดี โดยให้บทบาทของพระเวสสันดรและนางมัทรี

2. ความคิดเรื่องความรักของแม่ที่มีต่อลูก ว่าเป็นความรักที่บริสุทธิ์ และสูงส่ง เมื่อลูกจากไปแม่จะมีความทุกข์มาก โดยเฉพาะการจากที่ไม่ทราบว่าลูกจากไป อยู่ ณ แห่งไหนตาบอดใจ คังคำรำพันของนางมัทรีที่ว่า "ทั้งลูกรักคังแก้วตาภัยไป ออกเอย จะอยู่ไปไหนไหนเวทนา อุปมาเสมือนหนึ่งพฤษชาติควัดยยอมจะอาศัยมูลงเพราะลูกเป็นแท้ เทียง" 181

3. ความคิดเรื่องการศรัทธาของมนุษย์ ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า เมื่อต้องการให้เขาสิ้นความรู้สึกที่กำลังเป็นอยู่ ต้องทำให้เขาเกิดความรู้สึกใหม่ขึ้นมาทดแทน คังบทบาทของพระเวสสันดรเมื่อเห็นนางมัทรีเศร้าโศกอย่างมากเพราะลูกหายไป อาจจะทำให้ถึงแก่ชีวิตได้ จึงตรัสควยวาจาที่แสดงความหึงหวงและโกรธแค้น ทำให้นางมัทรีสิ้นความเศร้าโศกไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง โดยที่ทุกขเวทนาของมนุษย์นั้นจะมีที่สุดถึงขีดหนึ่ง เมื่อประสบกับเหตุการณ์ร้ายแรงอย่างอื่น ๆ อีก ก็เกิดความซาซิม เช่น พระนางมัทรี ซึ่งมีความทุกข์อย่างมากจากถ้อยคำที่พระเวสสันดรตรัสควยความหึงหวง แสดงความไม่ไว้วางใจและโกรธแค้น เมื่อทราบว่าพระเวสสันดรพระราชทานชาติกัณฑ์ทำให้แก่ชชกแล้ว ก็เรียกสคิมมาใช้บัญญัติแทนอารมณ์และไกรวมอนุโมทนาทาน

4. ความคิดเรื่องการมีสติ คือไม่ว่าจะประสบเหตุการณ์ร้ายแรงเพียงใด ก็ให้มีสติอยู่เสมอ แล้วจะสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ คังบทบาทของนางมัทรีเมื่อเผชิญหน้ากับสัตว์ร้ายทั้งสาม

5. ความรู้เรื่องการพระเมรุ จากถ้อยคำรำพันของพระเวสสันดรเมื่อคิดว่านางมัทรีสิ้นชีวิตเสียแล้ว เมื่อนางมาสิ้นชีวิตในป่าขณะทีพระเวสสันดรมีฐานะเพียงนักบวชผู้หนึ่งเท่านั้น ก็ไม่สามารถที่จะประกอบงานพระเมรุให้สมกับฐานะของนางมัทรีได้ ต้องเอาของที่มีอยู่ในป่ามาทดแทน คังคำตรัสของพระเวสสันดร ที่ว่า

"เจ้าจะเอาป่าชันี้หรือมาเป็นป่าชา จะเอาพระบรรณศาลานี้หรือเป็นบริเวณพระเมรุทอง จะเอาแต่เสียงสาธิตาฉันร่ารอนนหรือมาต่างแตรสังข์และพิณพาทย์ จะเอาแต่เมฆ

หมอกในอากาศนั้นหรือมากขึ้นเป็นพอกัน จะเอาแต่ยุ่งยากในป่าพระติมพจนค้ำค่าต่างฉัตรเงิน และฉัตรทอง จะเอาแต่แสงพระจันทร์อันอุดมของมาทางประทับแก่งามโอกาส" 182

กลศิลป์ในการแสดงอารมณ์ของผู้แต่ง

การแสดงอารมณ์ของกวีในกถัมพทรีนั้นเป็นการแสดงอารมณ์ผ่านตัวละครทั้งสี่ อารมณ์ที่เห็นเด่นชัดในกถัมพทรีนี้ คืออารมณ์เศร้าโศกของนางมัทรีเมื่อไม่พบลูก และอารมณ์เศร้าโศกของพระเวสสันดรเมื่อนางมัทรีถึงแก่วิสัญญาภาพ กวีมีกลศิลป์ในการแสดงอารมณ์เหล่านั้นได้อย่างละเอียดและแนบเนียนมาก แสดงว่ากวีเป็นผู้ที่มีพัฒนาการทางอารมณ์สูงมาก จึงได้ถ่ายทอดความรู้สึกเหล่านั้นลงไปในบทบาทของตัวละครได้อย่างเด่นชัดเช่นนี้

ในการแสดงอารมณ์เศร้าโศกของนางมัทรีนั้น กวีได้แสดงอย่างดีเด่นเป็นที่ชมชอบ ไม่ว่าใครได้อ่านได้ฟังแล้ว ย่อมได้รับความสะเทือนใจ การแสดงอารมณ์ก่อนนี้มีหลายลักษณะคือ ความเศร้าโศกเมื่อระลึกถึงจริยวัตรของลูกที่ปฏิบัติตนนาง ความเศร้าโศกเมื่อเห็นสิ่งของของลูก และที่เกิดจากบรรยากาศอันวังเวงในป่ายามค่ำคืน การเลือกเฟ้นถ้อยคำมาใช้ก็ประณีต วาคภาพรรณชาติชัดเจน สอดคล้องไปกับทุกขเวทนาที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดผลงานที่งดงามมาก จะยกตัวอย่างมาประกอบดังนี้ เช่น

"จึงทรีสว่าไอโอะเวลาปานฉะนี้เอ๋ยจะมีดิ๊กคั้น จวนสิ้นคั้นก่อนรุ่งไปเสียแล้วหรือ
กระไรไม่รู้เลย พระพายว่าเพยพัตมารีเรือยอยู่เฉื่อยฉิว ออกแม่น้ำให้ออนทิวสุคละห้อย...
ทั้งนกหกก็จ้วเจียเหงาเจียบทุกรวงรัง แคแม่เตียวเซซังเสาะแสวงทุกแห่งทองหิมเวศ" 183

จะเห็นว่า กวีได้บันทึกอารมณ์ไว้อย่างยากที่ผู้อื่นจะทำได้ทัดเทียม

กลศิลป์ในการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารเพื่อให้เกิดอารมณ์

กลศิลป์ในการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารเพื่อให้เกิดอารมณ์ของกถัมพทรีนี้ มีลักษณะที่เด่น ๆ อยู่หลายวิธีด้วยกัน ดังนี้

182 เรื่องเดียวกัน, หน้า 288.

183 เรื่องเดียวกัน, หน้า 284-5.

1. การวาดภาพธรรมชาติซึ่งเจเนสออกคล่องไปกับอารมณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวละคร เช่น ความบรรยายความประหลาดใจของนางมัทรีเมื่อธรรมชาติในป่าผิดแปลกไปจากทุกวัน

“พลาถพิศคุณฉายลีในกลางไพร ที่นางเคยได้อาศัยทรงสอยอยู่เป็นนิตยนิคสังเกต เหตุไฉนไม่ที่มีผลเป็นพุ่มพวง ก็กลายเป็นดอกดวงเคียงราชอนาถเนตร แดวโน้นก็แก้ว เกศพิศดูแกมกับกาหลง ถัดนั้นก็สายหยุดประยงค์และยมโดย พระพายพัดก็รวงโรยรายคองลงมุนมอง”¹⁸⁴

2. การใช้เครื่องเตือนใจต่าง ๆ เป็นสื่อในการพรรณนาความรู้สึกของตัวละคร ไปกระทบอารมณ์ของผู้อ่านผู้ฟังทำให้เกิดความรู้สึกสะเทือนใจ คือการพรรณนาความรู้สึกของนางมัทรีเมื่อกลับมาถึงอवासแล้วในพบลูก เครื่องเตือนใจที่กวีใช้มีหลายลักษณะดังนี้

2.1 ใช้จริยวัตรของชาติกัณฑ์เป็นเครื่องเตือนใจ

“แกวกัณฑ์พอลชาติของแม่เอ๋ย แม่มมาถึงแล้วเหตุไฉนใยพระลูกแก้วจึงมีมาเลาหลาก แก่ใจ แตกอนแต่ไรสีพร้อมเพรียง เจ้าเคยวิ่งระรี่เรียงเคียงแข่งกันมากอวยรับพระมารดา ทรงพระสรวลสำรวลระรื่นเริงรับรับเอาขอคาน แลวกัณฑ์กรามภรรยาพระชนนี พอลชาติเจ้าเลือกเอาผลไม้ แม่กัณฑ์จะอ่อนหวานไหวว่าจะเสวยนม นมเห็นพระเพลาพลง นอเลาะแมนคาง ๆ ตามประสาทารกเจริญใจ”¹⁸⁵

2.2 ใช้สิ่งของของชาติกัณฑ์เป็นเครื่องเตือนใจ

“นั่นก็รอยเท้าพอลชาติ นีกับทศรีแม่กัณฑ์พระมารดาบังแฉเห็น โปนีกัณฑ์กรวดทราย เจ้ายังรายเลนเป็นกอง ๆ สิ่งของทั้งหลายเป็นเครื่องเตือนยังเห็นอยู่น นิสู่สาร แต่ลูกรัก หิ้งคู่ไปอยู่ไหนไม่เห็นเลย”¹⁸⁶

184 เรื่องเดียวกัน, หน้า 262.

185 เรื่องเดียวกัน, หน้า 271.

186 เรื่องเดียวกัน, หน้า 272.

3. การใช้แนวความคิดทางจิตวิทยาในการพรรณนาความรู้สึกของตัวละคร คือในยามที่จิตใจพะวงอยู่กับสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างมากแล้ว ไม่ว่าพบเห็นสิ่งใด ก็จะพราพางคิดว่าเป็นสิ่งที่เรากำลังต้องการพบอยู่เสมอ ในกัณฑ์ กวีได้แสดงไว้ในบทบาทของนางมัทรี ขณะที่กำลังเดินตามหาลูกอยู่ในป่า ความว่า "ไต่ย่นแต่เสียงคุเหวาละเมอร้องกองพนาเวศ พระกรรณเชอสังเกตวาสองครุณเขาวเรศเจ้ารองชานอยู่แหว ๆ ให้ทวาทว่าสำเนียงเสียงพระลูกแก้วเจ้าขานรับพระมารดา นางเสด็จลีลาเข้าไปหาดู เห็นหมู่มัจจุรย์ทกลากกลุ่มเข้าสู่มนอน นางก็ยิงสะท้อนถอนพระทัยเทวศรวญ เสด็จจวน ๆ คุคุมเกินเมิลมุงละเมาะไม่มองหมอบ แต่ยางเหยียบเกรียบกรอบก็เหลียวหลัง พระโศกพึงให้ทวาทว่าสำเนียงเสียงพระลูกแก้วเจ้าขานอยู่มี ๆ พุ่มไม้ครึ้มเป็นเงา ๆ ชะโงกเงื่อม พระเนตรเชอแล-เหลือบให้ลายเลื่อม เห็นเป็นรูปคนตะคุ่ม ๆ อยู่กลาย ๆ แล้วหายไป"¹⁸⁷

4. การใช้สำนวนโวหารที่แสดงรสวรรณคดีตามหลักอสังการศาสตร์หลายรสด้วยกัน รสที่เด่นที่สุดคือ รุทธรส หมายถึง รสแห่งความโกรธ ความเคียดแค้น กวีได้แสดงไว้ในบทบาทที่พระเวสสันดรสร้างทำเป็นหึงหวง และโกรธแค้นนางมัทรีอย่างมากเพื่อที่จะลบความเศร้าโศกของนางมัทรี ความที่แสดงอารมณ์โกรธสุดขีด คือ

"เจ้าเป็นแค่เพียงเมียควรหรือมาหมิ่นไต่ ถ้ามันพื่ออยู่ในกรุงไกรเหมือนแต่ก่อนเก่า ทากว่าเจ้าทำเช่นนี้ กายของมัทรีก็จะขาดสะบั้นลงทันตา คอยพระกรป้องชวาของอาตมานี้ แลแล้วแล"¹⁸⁸

5. การใช้กลศิลป์ในการซ้ำคำเพื่อเน้นความรู้สึกของตัวละคร คือ ความรู้สึกของนางมัทรีเมื่อตามหาลูกไม่พบ ที่ปรากฏเด่นชัดมีอยู่ 2 ตอนด้วยกัน คือ

5.1 "จึงกรสูว่าน้ำเอ๋ยเคยมาเปี่ยมชอบเป็นไรจึงขอช่นลงช่นหมอง พระพายเจ้าเอ๋ยเคยมาพัดคองกลีบอุบล พากลิ่นสุคนธ์ขจรสมารวยริน เป็นโรจิงเลื่อมหอม

187 เรื่องเดียวกัน, หน้า 284.

188 เรื่องเดียวกัน, หน้า 278.

หายขึ้นไม่ได้อยุ่น้ำ ฝูงปลา เอ๋ย เคย มา ผูก ค้ำ ค้ำ แฉ่ง พอง นอ เจ้า เอ๋ย เคย บิน ลง โล จิก เหยื่อ
 ทุกเวลา วันนี้ แปลก ปลา ตา แม่ แผล ไม่ เห็น พระ ลูก เอ๋ย เจ้า เคย มา เที่ยว เล่น แม่ แผล ไม่ เห็น แล้ว
 โอ้ แผล เห็น แต่ สระ แก้ว อยู่ อย่าง ว่าง วัง แว้ง แว้ง ใจ" 189

5.2 "สุด สาย นัย นา ที่ แม่ จะ คาม ไป เล็ง แผล สุด โสด แล้ว ที่ แม่ จะ ขับ ทราบ
 ทั้ง สำ เนียง สุด สุร เสียง ที่ แม่ จะ รำ เรียก พิ ไร ร้อง สุด มี เท่า ที่ แม่ จะ เยื้อง ย่อง ยก อย่าง ลง เหยียบ
 คิน ก็ สุด สั้น สุด นัย นุ สุด หา สุด คน เห็น สุด ถึก จะ ได้ พาน พบ ประ ส รอย พระ ลูก นอ ย แต่ สัก นิต ไม่
 มี เลย" 190

6. การใช้สำนวนโวหารที่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งมีหลายลักษณะด้วยกัน
 ก็มีสัญลักษณ์แห่งความทุกข์ ความเศร้าสลด สัญลักษณ์แห่งความรักของแม่ สัญลักษณ์แห่ง
 ความทุกข์ และสัญลักษณ์แห่งความชื่นชมยินดี

6.1 สัญลักษณ์แห่งความทุกข์และความเศร้าสลด คือเมื่อชุกได้รับ
 พระรามทานกัณฑ์หาชาติไปแล้ว นางมัทรีก็ยอมที่จะมีแต่ความทุกข์ระทม เพราะเมื่อกลับมา
 จากป่าแล้วจะไม่พบลูกทั้งสอง ก็วิได้แสดงการเฝ้าหน้าโดยบรรยายให้ธรรมชาติในป่า
 ปราศจากความสดชื่น ผิดแยกไปจากทุก ๆ วัน "กลางพิศมณดลในกลางไพร ที่นางเคย
 ใค้อาศัยทรงสอยอยู่เป็นนิตย์ผึ่กสังเกต เหตุไฉนไม้ที่มีผลเป็นพุ่มพวง ก็กลายกลับเป็นคอกดวง
 เคียรภาชอนาอเนตร... ทั้งแปดทิศก็มีคมมีคมวนทุกหนแห่ง ทั้งขอบฟ้าก็คากแดงเป็นสาย
 เลือด ไม่ เว้น วาย หาย เหือก เป็น ลาง ร้าย ไป รอบ ข้าง" 191

6.2 สัญลักษณ์แห่งความรักของแม่ที่มีต่อลูกของนางมัทรี แสดงด้วย
 การใช้คำที่มีความหมายลึกซึ้งกินใจ เรียกโอรสธิดา มีรูปคำต่าง ๆ กันดังนี้

189 เรื่องเดียวกัน, หน้า 283.

190 เรื่องเดียวกัน, หน้า 285.

191 เรื่องเดียวกัน, หน้า 265 - 6.

- 6.2.1 "โอพระจอมขวัญของแม่เอ๋ย" 192
 6.2.2 "จึงทรีว่าโอเจ้าแวนแก้วส่องสว่างออกของแม่เอ๋ย" 193
 6.2.3 "ทั้งดูรักกิ่งแก้วตากี้หายไป" 194
 6.2.4 "จึงทรีว่าเจ้าดวงมณฑาทองทั้งคู่ของแม่เอ๋ย" 195
 6.2.5 "โอเจ้าดวงสุริยันจันทร์ทั้งคู่ของแม่เอ๋ย" 196
 6.3 สัญลักษณ์แห่งความทุกข์ของนางมัทรี กวีได้แสดงไว้ด้วย

โวหาร ดังนี้

"โอ พระอาครมเจ้าเอ๋ยนำอัศจรรย์ใจ แรกก่อนคืนสู่ไสด้วยสีทอง เสียงเนื่อนกนี้รำร้องสำราญริงเรียกคู่ชัชชัน ทั้งจักจั่นพรณลงโนเรไร้องอยู่หึ่ง ๆ ะเรื่อยโรยไทยสำเนียงคังเสียงสังคีตขับประโคมไพโร โอเหตุไฉนเหงาเจียบเมื่อยามนี้ ทั้งอาครมก็หมองศรีเสมือนหนึ่งว่าจะเศร้าโศก เออชะรอยว่าพระเจ้าดูจะวิโยคปลัดพรากไปจากอกพระมารดาเสียจริงแล้วระมั่งในครั้งนี้" 197

6.4 สัญลักษณ์แห่งความชื่นชมยินดี เป็นบทบาทของเทวคาที่ร่วมแสดงความชื่นชมยินดีเมื่อนางมัทรีทรีสนุโมทนาบุตรหลานของพระเวสสันดร

"ฝ่ายผู้อมรเทเวศทุกวิมานมาคมนาเทียรทุกหมู่ไม้ ก็ยิ้มแย้มพระโอษฐ์ตบพระหัตถ์อนุภาคณาร้องสาธุการสรรเชษฐิเจริฐทานบารมี ทั้งสมเด็จจอมรินทร์เจ้าฟ้าสุราลัย อันเป็นใหญ่ในดาวคิงส์สวรรค์ ก็มาไปรยปรายทิพยบุปผากรอง ทั้งพวงแก้วและพวงทองก็โรยร่วงจากกลีบเมฆกระทำสักการบูชา" 198

192 เรื่องเดียวกัน, หน้า 271.

193 เรื่องเดียวกัน, หน้า 273.

194 เรื่องเดียวกัน; หน้า 276.

195 เรื่องเดียวกัน, หน้า 285.

196 เรื่องเดียวกัน, หน้า 286.

197 เรื่องเดียวกัน, หน้า 272.

198 เรื่องเดียวกัน, หน้า 292.

7. การใช้สำนวนที่ประกอบด้วยถ้อยคำที่มีความหมายชัดเจนเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง ถึงจะมีคำศัพท์อยู่บ้าง แต่ผู้อ่านหรือผู้ฟังก็สามารถทำความเข้าใจได้จากบริบท

7.1 ตัวอย่างการใช้ถ้อยคำที่มีความหมายชัดเจนเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง เช่น ความบรรยายชุกชกรกระทำกรอันโหดร้ายต่อชาลิกัณฑา

"พราหมณ์ยิ่งขู่มข่มเข่นเขี้ยวคำรามคึกคองให้ควนเคิน ตามป่ารกระหกระเหินหอบหิวแล้วให้ไทย มีแต่เสียงเธอโอคโอยสะอื้นร้องรำพันสิ่งทุกเส้นหญ้า" 199

7.2 ตัวอย่างสำนวนที่ผู้ใช้คำศัพท์ในภาษาบาลีสันสกฤต แต่ผู้อ่านก็สามารถทราบความหมายได้จากบริบท

7.2.1 "เทพเจ้าก็สังเวยในวิมูญาน ก็พากันอุฎฐาการศลาโคล ไหมรคาแกนางพระยามัทรี" 200

คำศัพท์ในตอนนั้นคือคำ อุฎฐาการ แต่คำบริบทบอกให้ทราบว่า แปลว่า ลูกขึ้น

7.2.2 "นางก็ถึงวิสัยสุสลดลงตรงหน้านาง" 201

คำวิสัยสุ เป็นคำศัพท์ แต่วิกิได้ใช้คำว่า สลด เป็นบริบทบอกความหมาย

7.2.3 "อันสองกุมารนี้ไซ้เป็นแททานพาทริกะ ภายนอกไม่อิมหน้า พี่จะใครให้อัชฌตักทาน อีกนะเจ้ามัทรี ถ้าแม่มีบุคคลผู้ใดปรารถนาเนื้อหนังมังสาใดก็ตวงหทัยนัยเนตรหึงชายชวา พี่ก็จะแหะเผาให้เป็นทานไม่ยอทอดถึงเพียงนี้" 202

ความก่อนนี้มีคำศัพท์สองคำ คือ พาทริกทาน และ อัชฌตักทาน แต่บริบทบอกให้ทราบว่า พาทริกทาน แปลว่าทานภายนอก คือการให้ทานของนอกกาย มีความหมายตรงกันข้ามกับคำอัชฌตักทาน ซึ่งหมายถึงการให้ทานของภายใน

199 เรื่องเดียวกัน, หน้า 262.

200 เรื่องเดียวกัน, หน้า 271.

201 เรื่องเดียวกัน, หน้า 287.

202 เรื่องเดียวกัน, หน้า 291.

ชั้นและวิธีสอน

ตามหลักสูตรที่โคกลาวไวแล้วในหน้า กำหนดให้เรียนรายยาวมหาเวสสันดรชาดก จำนวน 16 ชั่วโมง ดังนั้นครูควรแบ่งชั้นดำเนินการสอนดังนี้

ชั่วโมงแรก ครูควรเร้าความสนใจของนักศึกษาให้เห็นประโยชน์ของการศึกษาวรรณคดี โดยให้แสดงทัศนะเป็นรายบุคคลและร่วมกันอภิปรายเป็นกลุ่ม แล้วครูโยงเข้าสู่แนวการศึกษาทวินพนธ์ว่ามี 3 แนวคือ

1. แนวศิลปะ คือศึกษาว่าแต่งถูกหลักหมจดงคองมไพเราะ สมเหตุผลเหมาะสมที่จะเป็นวัตถุศิลปะหรือไม่

2. แนวหลักฐาน คือศึกษาเพื่อดูการพรรณนาความเป็นไปในสมัยนั้น รวมทั้งตัวบุคคล ความคิดเห็น ความเคลื่อนไหวของสังคม และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม

3. แนวอุดมคติ คือศึกษาในแง่อิทธิพลของกวีที่มีต่อสังคม

ครูเห็นว่าการศึกษารายยาวมหาเวสสันดรชาดกครั้งนี้จะศึกษาในแนวศิลปะ หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการศึกษาในแง่วรรณศิลป์

เนื่องจากครูต้องการเวลาส่วนใหญ่ในชั้นเรียนไว้สำหรับให้นักศึกษาแสดงทัศนะทางวรรณศิลป์จากรายยาวมหาเวสสันดรชาดก จึงต้องการให้นักศึกษาอ่านหนังสือมาก่อนเข้าชั้นเรียนทุกครั้ง ครูจึงวัดอัตราเร็วในการอ่านของนักศึกษาด้วยการให้นักศึกษาอ่านข้อความที่คัดออกมาจากกัณฑ์ใดกัณฑ์หนึ่งของรายยาวมหาเวสสันดรชาดก 1 ตอน (อาจพิมพ์แล้วคัดสำเนา) แล้วจับเวลาว่านักศึกษาแต่ละคนใช้เวลาในการอ่านเท่าไร ต่อจากนั้นให้นักศึกษาทำแบบทดสอบการจับใจความในการอ่าน เมื่อได้เวลาของนักศึกษาทุกคนแล้ว นำไปคำนวณดูว่านักศึกษาที่อ่านได้ช้าที่สุดควรจะใช้เวลาเท่าไรในการอ่านหนังสือทั้งเล่ม ตามหลักการอ่านผู้อ่านจะอ่านได้เร็วขึ้นกว่าการอ่านครั้งแรก โดยปกตินักศึกษาที่มีการบ้านและงานอื่น ๆ ที่ต้องทำด้วย ควรจะอ่านหนังสือทั้งเล่มจบภายใน 2 สัปดาห์

อนึ่ง ครูต้องแนะนำนักศึกษว่าการอ่านหนังสือวรรณคดีที่ดี ต้องอ่านออกเสียง ถ้าอ่านในใจก็ท่องอ่านแบบมีเสียง เพราะรายยาวมหาเวสสันดรชาดกเป็นวรรณคดีที่ทั้งอ่านและฟัง รสของวรรณคดีอยู่ที่เสียงของถ้อยคำ สัมผัส และจังหวะวรรคตอน การอ่านในใจอาจ

ทำให้มองข้ามบางสิ่งบางอย่างที่ซ่อนเร้นอยู่ได้ แล้วครูเปิดแผ่นเสียง หรือแถบบันทึกเสียง²⁰³ ทำนองการอ่านรายให้นักศึกษาฟัง เพื่อจะได้เป็นแบบอย่างในการอ่าน

ชั่วโมงที่สอง เป็นชั่วโมงที่เริ่มเข้าเนื้อหาของบทเรียน ในครึ่งชั่วโมงแรกครูเริ่มด้วยการซักถามและอภิปรายร่วมกับนักศึกษาเรื่องภารกิจและพันธกิจของวรรณคดี เพื่อให้สรุปได้ว่าภารกิจและพันธกิจของวรรณคดีนั้นคือ เพื่อให้ความบันเทิงอารมณ์ หรือจรรโลง หรือยกหรือกวดอารมณ์ ให้ความรู้เชิงภาษาแก่ผู้อ่าน ยิ่งความรื่นเริงให้เกิดเพราะภาษา ยิ่งความโศกเศร้าให้เกิดโดยอาศัยถ้อยคำที่ไพเราะ และโดยกลศิลป์ต่าง ๆ

ครึ่งชั่วโมงหลัง ครูและนักศึกษาร่วมกันอภิปรายถึงหลักใหญ่ที่ใช้ในการวิจารณ์วรรณคดี ว่าประกอบด้วย

1. วิเคราะห์ เพื่อจะดูว่าเนื้อเรื่องเป็นอย่างไร ลักษณะนิสัยของตัวละครแต่ละตัวเป็นอย่างไร วิชับรรยายเรื่องอาศัยแบบฉบับใด ฉันทลักษณ์ที่ไพเราะหรือไม่ ที่ว่าดีหรือไม่ดี เพราะเหตุใด และมีอะไรอื่นที่ประทับใจอีกหรือไม่ เป็นต้น

2. วินิจฉัยสารหรือวินิจฉัยสาร คือต้องตีความว่า ผู้เขียนจงใจส่งสารอะไรมายังผู้อ่านบ้าง ซึ่งการที่จะรับสารได้เพียงใดนั้น จะขึ้นอยู่กับ ความรู้ วัย ประสบการณ์ และจินตนาการของผู้อ่านด้วย

3. วิจารณ์และวิพากษ์ คือการพิจารณาถ้อยคำของผู้แต่ง และทัศนคติของวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ โดยอาศัยข้อเท็จจริงและเหตุผลวินิจฉัยหลายด้านหลายมุม เมื่อตัดสินว่าชอบหรือไม่ชอบ ดีหรือชั่วแล้ว สามารถชี้แจงเหตุผลประกอบการวินิจฉัยได้ด้วย

หมายเหตุ ที่เอาการวิจารณ์มารวมกับการวิพากษ์ เพราะว่าโดยทั่วไปการวิจารณ์กับการวิพากษ์จะแยกออกจากกันยาก.

²⁰³ องค์การ คาคูสุสมา มีแผ่นเสียงทำนองการอ่านรายยาวจำหน่าย.

ชั่วโมงที่สาม ครูให้นักศึกษาแสดงทรรศนะเรื่องความหมายของวรรณศิลป์ ครู
แนะนำทางในการคิดให้นักศึกษาด้วยการให้ออกสารรวบรวมความคิดเกี่ยวกับวรรณศิลป์ของ
บุคคลต่าง ๆ เช่น

1. พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
2. พระยาอนุমানราชชน
3. พระวรวงศ์เธอวิไลสุ
4. ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ
5. ดร. วิทย์ ศิวะศรียานนท์
6. ดร. เจตนา นาควัชระ
7. ดร. สิทธา พินิจภูวดล เป็นต้น

เมื่อให้เวลานักศึกษาอ่านเอกสารประกอบพอสมควรแล้ว ก็ให้ร่วมกันสรุปความหมาย
ของวรรณศิลป์ โดยมีครูเป็นผู้ช่วยเรียบเรียงให้ถูกต้องและเหมาะสม

หลังจากที่เข้าใจความหมายของวรรณศิลป์ดีแล้ว ครูก็ให้นักศึกษาแสดงทัศนะ และ
ร่วมกันอภิปรายกลศิลปะต่าง ๆ ที่ทำให้วรรณคดีมีลักษณะเป็นวรรณศิลป์ โดยครูมีหน้าที่ช่วยต่อ
เติมและเสริมแต่งให้อยู่ในขอบเขตดังนี้

1. กลศิลป์ในการผูกเรื่องและดำเนินเรื่อง
2. กลศิลป์ในการสร้างบทบาทตัวละคร
3. กลศิลป์ในการแสดงอารมณ์ของผู้แต่ง
4. กลศิลป์ในการสอดแทรกความคิดเห็นของผู้แต่งและขอความรูปร่างประการที่ผู้อ่าน
อาจได้รับ
5. กลศิลป์ในการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารเพื่อให้เกิดอารมณ์

หมายเหตุ ครูควรดำเนินงานต่อเนื่อง ดังนี้

1. ให้นักศึกษาแบ่งชั้นออกเป็นกลุ่มย่อย 5 กลุ่ม ให้แต่ละกลุ่มเลือกศึกษากลศิลปะใด
กลศิลปะหนึ่งอย่างละเอียด พร้อมทั้งหาตัวอย่างมาประกอบด้วย แล้วให้เสนอผลงานต่อชั้นใน
ชั่วโมงต่อไป

2. ครูรวบรวมกฎเกณฑ์ทั้งหมดของวรรณศิลป์จากการอภิปรายของนักศึกษามาตรวจสอบความถูกต้อง และเสริมแต่งให้เหมาะสม พร้อมทั้งหาตัวอย่างมาประกอบให้นักศึกษาได้แลเห็นกลศิลป์เหล่านั้นอย่างชัดเจน แล้วนำมาเรียบเรียงจัดทำเป็นเอกสารประกอบการเรียนการสอน

ชั่วโมงที่สี่ ให้นักศึกษาทั้งห้ากลุ่ม ส่งตัวแทนมารายงาน รายละเอียดของแต่ละกลศิลป์ที่ได้ไปศึกษาเพิ่มเติมมา โดยใช้เวลากลุ่มละประมาณ 7 - 8 นาที ครูแนะนำให้นักศึกษาที่เหลือฟังอย่างตั้งใจ และให้รวมแสดงความคิดเห็นเมื่อรายงานเสร็จแต่ละกลุ่มย่อย ครูมีหน้าที่แก้ไขและเพิ่มเติม สิ่งที่นักศึกษายังเข้าใจไม่ถูกต้อง และไม่ชัดเจน และกล่าวสรุปลักษณะสำคัญของวรรณศิลป์อีกครั้งหนึ่ง เมื่อนักศึกษารายงานหมดทุกกลุ่ม

ช่วงเวลาที่เหลือจากการรายงาน ครูอธิบายให้นักศึกษาทราบว่า การอ่านหนังสือที่สั้น ผู้อ่านต้องเรียนรู้ทุกอย่างที่กล่าวไว้ในหนังสือโดยตลอด เรียนรูประวัติของหนังสือ ประวัติของผู้แต่งแต่ละคน เทาที่จะเรียนรู้และหาได้ รู้ถึงประวัติศาสตร์ทางสังคมและการเมืองที่เกี่ยวข้องกับหนังสือ ดังนั้นนักศึกษาจึงควรศึกษารายยาวมหาเวสสันดรชาดกในหัวข้อต่อไปนี้

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับหนังสือประเภทชาดก
2. ประวัติการแต่งรายยาวมหาเวสสันดรชาดก รวมทั้งประวัติผู้แต่งด้วย
3. วัตถุประสงค์ในการแต่งรายยาวมหาเวสสันดรชาดก
4. ประเพณีการเทศน์มหาชาติ
5. ลักษณะทั่วไปของรายยาวมหาเวสสันดรชาดก ในแง่วิธีการแต่ง วิธีการดำเนิน

เรื่อง ฉันทลักษณ์ที่เลือกมาใช้

ครูแนะนำให้นักศึกษาอ่านหนังสือเหล่านี้ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องดังกล่าว

1. อักษรสาร หน้า 30 - 39 เรื่อง "ความรู้เรื่องชาดก" ของ ฐานิสร์ ชاکรัตพงศ์
2. วารสารภาษาและหนังสือ ฉบับวันที่ 30 กันยายน 2517 หน้า 20 - 23 เรื่อง "ความเชื่อเรื่องชาดก" ของ สมชาย พุ่มสะอาด
3. วารวรรณกรรม (จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการจัดงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ พุทธศักราช 2517) หน้า 1 - 13 เรื่อง "พระราชวิจารณ์ว่าด้วยนิทานชาดก" พระราช-
นิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

4. ประเพณีทำบุญเนื่องในพระพุทธศาสนา ของ เกษม บุญศรี หน้า 262 - 271

5. ประวัติและวรรณคดีลานนาไทย ของ มณี พนมยงค์ หน้า 20 - 27,

75 - 78, 105.

6. วารสารดวงประทีป ฉบับปีที่ 6 วันที่ 6 มีนาคม 2512 (วารสารฉบับนี้ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเวสสันดรชาดก ทั้งฉบับ)

7. วารสารโบราณคดี ฉบับที่ 1 มิถุนายน 2518 หน้า 88 - 111 เรื่อง "วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้" ของ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์

ชั่วโมงที่ห้า ครูให้นักศึกษาช่วยกันแสดงความรู้เกี่ยวกับรายยาวมหาเวสสันดรชาดก ตามหัวข้อที่ได้กำหนดให้ไปศึกษามา ให้ได้แลกเปลี่ยนทัศนะซึ่งกันและกัน โดยครูเป็นผู้ปรับปรุงและเสริมแต่งความรู้เหล่านั้นให้เหมาะสม

เมื่อนักศึกษาอภิปรายเรื่องในสังเขปข้อทั้งห้าแล้ว ครูก็นำให้นักศึกษาร่วมกันกล่าวถึงความสำคัญในการศึกษารายยาวมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้หลักสูตรการศึกษาลดรายระดับ กำหนดให้เรียนวรรณคดีเรื่องนี้

เมื่อนักศึกษามีความรู้พื้นฐานพร้อมที่จะเรียนเนื้อเรื่อง ของรายยาวมหาเวสสันดรชาดกได้แล้ว ครูก็ให้นักศึกษาช่วยกันเล่าเรื่องย่อ ตั้งแต่สาเหตุที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเรื่องนี้ จนจบเรื่องเวสสันดรชาดก หลังจากนั้นครูก็สั่งให้นักศึกษาไปอ่านและศึกษารายยาวมหาเวสสันดรชาดกทุกกัณฑ์ โดยให้ยึดแนวการศึกษาตามที่ได้เรียนมาแล้วในชั่วโมงที่ 1 - 2 - 3 โดยเฉพาะแนววรรณศิลป์ แล้วครูกำหนดเวลาที่จะให้นักศึกษาอภิปรายเป็นแต่ละกัณฑ์ไป เมื่ออภิปรายจบแต่ละกัณฑ์แล้ว ควรมีการวัดและประเมินผลทุกครั้ง แล้ววัดและประเมินผลอีกครั้งหนึ่งเมื่อได้ศึกษาหมดทั้งเล่ม การวัดและประเมินนั้นทำไคสองวิธีคือ คุยขอเขียน โดยให้นักศึกษาทำแบบทดสอบของครู และคุยปากเปล่า

เมื่อสั่งให้นักศึกษาอ่านรายยาวมหาเวสสันดรชาดกตลอดเล่มนั้น ครูควรแนะนำวิธีอ่านแก่นักศึกษาดังนี้

1. ในการอ่านบทประพันธ์ต้องอ่านทั้งวรรคแล้วเอาความหมายของศัพท์มาประสมกันเข้า ขณะที่อ่านนั้นอาจจะเอาความหมายได้ แต่ถาคิดศัพท์คำใด ให้เปิดดูในอภิธานศัพท์

เฉพาะกัณฑ์ที่ครูทำไว้ให้²⁰⁴

2. ครูบอกนักเรียนว่าไม่ต้องเปิดอภิธานศัพท์ทุกคำ ถ้าตอนต้นอ่านแล้วรู้เรื่องก็ไม่
ต้องเอาใจใส่กับรูปศัพท์ เมื่ออ่านรู้เรื่องแล้ว เขาถึงรสรพรรณคดีดีแล้ว ในฐานะที่เป็นนัก
ศึกษาวิชาครู ก็ต้องกลับมาพิจารณาการรูปศัพท์ และส่วนประกอบต่าง ๆ ของศัพท์

3. ครูอธิบายให้นักศึกษาเข้าใจว่า ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกนั้นมีวิชิไชศัพท์บาลี
สันสกฤต และศัพท์ไทยสลักันไป โดยมุ่งหมายให้เกิดความไพเราะยิ่งกว่าอื่น เช่น "หนึ่งคือ
พระมิ่งวิมลมาลย์มหิตติยมหินีสุนทรสาวรสวัสดิเทพนารี"²⁰⁵ ที่กวีมุ่งเน้นความไพเราะนั้น
เพราะว่า ในการเทศน์มหาชาติ คนฟังเทศน์รู้เรื่องแล้วโดยมาก จึงไปฟังเสียงเพราะ ๆ
แต่กวีก็ระมัดระวังที่จะไม่ใช้ศัพท์ผิดหลักเกณฑ์ที่นิยมกันในสมัยนั้น เช่น ไชศัพท์บาลี สันสกฤต
เขมร ไทย ปันกันเพราะว่าเขาไม่ถนัด²⁰⁶ เป็นต้น อีกประการหนึ่งศัพท์บาลี สันสกฤตที่กวี
ใช้ในวรรณคดีเรื่องนี้ กวีได้เอามาดัดแปลงเป็นศัพท์ไทย ๆ จะสังเกตเห็นได้จากคำสมาส
และคำสนธิ ซึ่งไม่ตรงกับในภาษาบาลี

อนึ่ง ครูต้องเข้าใจว่า นักเรียนมีความสามารถไม่เท่าเทียมกัน ศัพท์บางคำจะยาก
สำหรับนักเรียนบางคน แต่ไม่ยากสำหรับนักเรียนบางคน จะไม่เหมือนกันทุกคน บางคนเอาจ
ความหมายของศัพท์ได้ แต่บางคนเอาจความหมายของศัพท์ไม่ได้ ครูต้องแนะนำนักศึกษาให้ใช้
อภิธานศัพท์ทายบทเรียน และแนะนำให้ใช้หนังสือต่อไปนี้เมื่อต้องการศึกษาศัพท์ให้ยิ่งชั้นกว่าที่
ครูเขียนไว้ในอภิธานศัพท์

1. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493

2. พจน-สารานุกรม ฉบับทันสมัย ของ นายเปลื้อง ณ นคร สำนักพิมพ์ไทยวัฒนา
พานิช จัดพิมพ์ พ.ศ. 2516

²⁰⁴ ดูตัวอย่างอภิธานศัพท์ ทายบทเรียน.

²⁰⁵ กรมศึกษาธิการ, เรื่องเดิม, หน้า 125.

²⁰⁶ เช่นเดียวกับในสมัยนี้เอาภาษาอังกฤษปนกับภาษาไทย.

3. สีสกฤต ไทย อังกฤช อภิธาน ของ นายรอยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย) กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ จัดพิมพ์ พ.ศ. 2507.

4. พจนานุกรม บาลี-ไทย ของ นายแปลก สนธิรักษ์ ป.9 สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จัดพิมพ์ พ.ศ. 2506

วิธีสอนที่จะให้โคลมโนทัศน์และหลักเกณฑ์

สิ่งสำคัญที่ครูควรตระหนักในการสอนวรรณคดีเพื่อให้โคลมโนทัศน์และหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์คือ ครูต้องสอนให้นักศึกษาไม่รังเกียจที่จะเรียนวรรณคดี โดยชี้แจงให้เห็นว่าวรรณคดีเป็นบันทึกของชีวิตมนุษย์หลายด้าน ทำให้เราเห็นความจริงบางอย่างซึ่งไม่อาจจะทราบได้จากหนังสือชนิดอื่น ตามปกติแล้วผู้ที่เป็นักวิพากษ์จะเป็นผู้ที่สังเกตเห็นค่านิยมของชีวิตที่ประณีตและลึกซึ้งกว่าคนธรรมดาสามัญ และมีสมรรถภาพเหนือคนธรรมดาสามัญในการที่จะใช้ศิลปะระลอกกรองหรือเรียบเรียง ความคิดนึกและอารมณ์ออกมาเป็นงานประพันธ์ที่มีความงดงาม (สุนทรียภาพ) ถึงขั้นที่เรายกย่องว่าเป็นวรรณคดี

ผู้ทำวิทยานิพนธ์ได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า วรรณคดีคืองานเขียนที่มีวรรณศิลป์ระดับสูง ซึ่งประกอบด้วยหลักใหญ่ ๆ ดังต่อไปนี้

1. กลศิลป์ในการผูกเรื่องและดำเนินเรื่อง
2. กลศิลป์ในการสร้างบทบาทตัวละคร
3. กลศิลป์ในการแสดงอารมณ์ของผู้แต่ง
4. กลศิลป์ในการสอดแทรกความคิดเห็นของผู้แต่งและชลความรูปร่างประการที่

ผู้อ่านอาจได้รับ

5. กลศิลป์ในการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารเพื่อให้เกิดอารมณ์

ในการสอนเพื่อให้นักศึกษาโคลมโนทัศน์และหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์ จากรายยาวมหาเวสสันดรชาดกนี้ ครูควรสอนให้นักศึกษาโคลมโนทัศน์และหลักเกณฑ์ของแต่ละกลศิลป์ก่อน แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องให้โคลมโนทัศน์และหลักเกณฑ์ของกลศิลป์โลกก่อนหลัง และไม่จำเป็นว่านักศึกษาจะต้องใคร่เหมือนและเท่ากันหมดทุกคน แล้วแต่ศักยภาพของแต่ละบุคคล และควรสอน

หมดทั้ง 13 กัณฑ์ โดยมีท้องพิจารณาละเอียดทุกกัณฑ์ไป แล้วสรุปวรรณศิลป์ของทั้งเล่มภายหลัง ซึ่งอาจจะหยิบยกบางสิ่งบางอย่างที่เกี่ยวกับกลศิลป์มาพิจารณาแล้วจึงเลือกกัณฑ์หนึ่งหรือสองกัณฑ์ขึ้นมาพิจารณาถกศิลป์ต่าง ๆ ให้ละเอียดขึ้น

ก่อนที่จะเริ่มดำเนินการสอน ครูควรจะทดสอบนักศึกษาก่อนว่า มีมโนทัศน์และหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์อะไรบ้าง เป็นที่น่าว่าจากหนังสือหรือนิยายที่นักศึกษาศึกษาเคยอ่านแล้ว เช่น จากนวนิยายเรื่อง ผู้ดี ของ ดอกไม้สด แผ่นดินของเรา ของ แม่ออนงค์ สีแผ่นดิน ของ คึกฤทธิ์ ปราโมช ฯลฯ นักศึกษาเข้าใจนวนิยายเป็นอย่างไร เข้าใจองค์ประกอบต่าง ๆ ของนิยายอย่างไร องค์ประกอบเหล่านั้นคือ โครงเรื่อง เนื้อเรื่อง ตัวละคร บทบาทตัวละคร ลักษณะนิสัยของตัวละคร และทดสอบว่านักศึกษามีความเข้าใจส่วนนวนิยายที่ดีและไม่ดีว่าต่างกันอย่างไร ต่อไปนี้จะเสนอแนะวิธีสอนเพื่อให้นักศึกษาได้มโนทัศน์และหลักเกณฑ์ของกลศิลป์ทั้งห้า

1. การสอนเพื่อให้ได้มโนทัศน์และหลักเกณฑ์ของกลศิลป์ในการผูกเรื่องและดำเนินเรื่อง

การที่นักศึกษารู้จักมโนทัศน์และหลักเกณฑ์ในเรื่องนี้ นักศึกษาจะต้องได้อ่าน²⁰⁷ และเข้าใจเนื้อเรื่องของวรรณคดีเรื่องนี้เป็นอย่างลึกซึ้ง รูปประวัติของหนังสือพอสมควร วัตถุประสงค์ในการแต่ง และการใช้หนังสือเรื่องนี้ พยายามที่จะตีความหรือรับสารที่กวีต้องการจะส่งให้แก่อ่าน เมื่อจะสอนให้ได้อรรถาธิบายและหลักเกณฑ์จากแต่ละกัณฑ์ นักศึกษาต้องอ่านและเข้าใจเนื้อเรื่องในกัณฑ์นั้น ๆ และข้อความต่าง ๆ โดยแยกข้อคิดเห็นของกวี ข้อคิดเห็นของตัวละคร และอารมณ์ที่กวีพยายามจะถ่ายทอดส่งมายังคนอ่านให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ก่อนที่จะได้พบกับครูในชั่วโมงเรียน การดำเนินการสอนวิธีหนึ่งที่ครูอาจจะนำไปใช้ มีวิธีการลำดับขั้นดังนี้

²⁰⁷ครูต้องอธิบายให้นักศึกษาเข้าใจว่า หนังสืออย่างรายยาวมหาเวสสันดรชาดก มีใช้หนังสือสำหรับอ่านคนเดียวพอใหญ่เรื่อง เพราะหนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่มีกลศิลป์ระดับสูงเหมือนศิลปกรรมที่วิจิตร เช่น พระพุทธปฏิมาที่งามตองดูหลายหน ในทำนองเดียวกัน การอ่านหนังสือเล่มนี้จึงต้องอ่านซ้ำหลายครั้ง.

1.1 ครูให้นักศึกษาช่วยกันเล่าเรื่องเป็นตอน ๆ ช่วยกันซักถาม และเติมส่วนที่ขาดหายไปในแต่ละกัณฑ์ที่จะสอนในครั้งนั้น ๆ ในกรณีที่มิใช่กัณฑ์พิเศษ ซึ่งเป็นกัณฑ์แรก ครูควรถามย้อนถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในกัณฑ์ก่อน ๆ ด้วย

วิธีการกระตุ้นให้นักศึกษาเล่าเรื่องวิธีหนึ่งคือ การใช้ภาพประกอบ เช่น ใ้ภาพชุดตอนพบเจตบุตร²⁰⁸ ภาพพระเวสสันดรทรงช้างปัจจัยนาเคนทร์²⁰⁹ เป็นต้น

เมื่อนักศึกษาเล่าเรื่องได้แล้ว ครูควรจะถามนักศึกษาว่า ได้ประสบปัญหาอะไรในการอ่านบ้าง เพื่อที่ครูและเพื่อน ๆ ในชั้นจะได้ช่วยกันศึกษาปัญหาและหาวิธีแก้ปัญหาเหล่านั้น

1.2 ครูอธิบายให้นักศึกษาฟังว่า มีมโนทัศน์และหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์อะไรบ้าง เช่น วิธีการขอขมา คลายปม ซึ่งเป็นกลศิลป์ในการผูกเรื่องของกวี ครูอธิบายวิธีการขอขมา และคลายปมจากนิยายหรือนวนิยายเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่วิทยาลัยเคยกำหนดให้นักศึกษาได้อ่านในวิชาอื่น ๆ ที่ได้เรียนมาแล้ว เมื่อนักศึกษาเข้าใจกลวิธีนี้ดีแล้ว ก็ให้ช่วยกันวิเคราะห์หลักที่กำลังเรียนอยู่นั้น (ครูดูตัวอย่างสรุปกลศิลป์ในการดำเนินเรื่องข้อ 2 ของกัณฑ์มัทรี หน้า 158) เมื่อนักศึกษามองเห็นปมต่าง ๆ ที่กวีขอขมา และเห็นวิธีการคลี่คลายปมของกวีแล้ว ก็ให้นักศึกษาแสดงทัศนะว่าวิธีการเช่นนั้นดีหรือไม่คืออย่างไร เพราะเหตุใด

1.3 ครูให้นักศึกษาร่วมกันแสดงทัศนะ เรื่องความสมบูรณ์และสมจริงว่ามีลักษณะอย่างไร สองอย่างนี้เหมือนหรือแตกต่างกันที่ใด ครูอาจอธิบายเพิ่มเติมด้วยการยกตัวอย่างประกอบ (ดูตัวอย่างการกลศิลป์ในการดำเนินเรื่องข้อ 4 ของกัณฑ์มัทรี) เมื่อเห็นว่านักศึกษามีความเข้าใจดีแล้ว ครูก็ให้นักศึกษาร่วมกันแสดงทัศนะเรื่องความสมบูรณ์และความสมจริงที่มีปรากฏอยู่ในกัณฑ์นั้น ๆ ให้แสดงความคิดเห็นคัดค้านหรือสนับสนุนกัน ครูช่วยพิจารณาตัดสินและบอกความคิดเห็นที่ถูกต้องให้

ในเรื่องความสมรภูม้นั้น ครูอาจจะสอนแจกแจงให้ละเอียด เพื่อเน้นให้เห็นว่า การใช้รายยาวเป็นเครื่องมือในการแสดงเรื่องเวสสันดรชาดก มีความเหมาะสมมาก เพราะ แต่งง่าย ฟังง่าย ใช้คำอย่างไรก็ได้ ในทางตรงกันข้ามถ้าแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทฉันท ซึ่งมีลักษณะบังคับมาก ชาวบ้านฟังไม่ได้ เพราะคนที่อ่านฉันทใดก็ต้องมีความรู้ ต้องอ่านจึงจะรู้เรื่อง ผิดกับรายยาว ซึ่งเพียงแต่ฟังก็เข้าใจได้ ไม่จำเป็นต้องใช้ศัพท์สูง ครูอาจจะยก ตัวอย่างสมุทโฆษคำฉันท มาเปรียบเทียบให้นักศึกษาเห็นจริงก็ได้

1.4 ครูอาจจะให้นักศึกษาแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อจะได้ปรึกษารื้อและร่วมกันพิจารณา กลวิธีในการดำเนินเรื่องด้านอื่น ๆ เช่น ความชัดเจน ความน่าสนใจติดตามอ่าน ความดึงดูดใจให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ร่วมไปกับท้องเรื่อง การดำเนินเรื่องให้เกิดมโนภาพ เป็นต้น (ครูไม่จำเป็นต้องบอกหัวข้อเหล่านี้แก่นักศึกษา เมื่อเขาเกิดความวิจิกษ์แล้วก็จะแสดงออกมาเอง) เมื่อให้เวลานักศึกษาประชุมกลุ่มย่อยพอสมควรแล้ว ก็ให้มาแสดงที่หน้าชั้นร่วมกันทั้งชั้น ให้นักศึกษาในชั้นได้ร่วมแสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ความคิดเห็นของเพื่อนตามสมควร ครูมีหน้าที่ชี้แจงความคิดที่ถูกต้อง และให้กำลังใจแก่นักศึกษา เพื่อให้เขาเกิดแรงบันดาลใจ อยากเรียนควยวิธีการ เช่นนี้ และภูมิใจในความสามารถของตน

1.5 ครูแนะนำให้นักศึกษาช่วยกันอภิปรายสรุปกลวิธีในการผูกเรื่องและการดำเนินเรื่องของกัณฑ์นั้น ๆ ในตอนสรุปนี้ครูอาจบันทึกเสียงไว้แล้วถอดออกเป็นตัวอักษรและปรับปรุงให้ดีขึ้น เพื่อใช้เป็นเอกสารประกอบการเรียนต่อไป

2. การสอนเพื่อให้ได้มโนทัศน์และหลักเกณฑ์ของกลวิธีในการสร้างบทบาทตัวละคร

ก่อนที่ครูจะสอนให้นักศึกษาได้มโนทัศน์และหลักเกณฑ์ของการสร้างบทบาทตัวละครเฉพาะแต่ละกัณฑ์นั้น ครูควรให้นักศึกษาได้ร่วมกันรวบรวมตัวละครทั้งหมดในวรรณคดีเรื่องนี้ แล้วให้ช่วยกันสรุปกำเนิด รูปลักษณ์ และบทบาทของตัวละครเหล่านั้นอย่างสั้น ๆ เพื่อจะได้เป็นความรู้พื้นฐานในการศึกษาบทบาทของตัวละครเหล่านั้นแต่ละตัวในแต่ละกัณฑ์ต่อไป ชั้นวิธีการสอนเพื่อให้ได้มโนทัศน์และหลักเกณฑ์ มีดังนี้

2.1 ครูให้นักศึกษารวบรวมตัวละครที่ปรากฏอยู่ในแต่ละกัณฑ์นั้น ๆ เช่น กัณฑ์มัทรี ก็มี พระเวสสันดร นางมัทรี และเทวดา เป็นต้น แล้วให้นักศึกษาช่วยกันเลาบทบาทของ

ตัวละครเหล่านั้น ว่าตัวละครแต่ละตัวมีพฤติกรรมอย่างไร และให้นักศึกษาแสดงเหตุผลด้วย ว่า เหตุใดจึงมีพฤติกรรมเช่นนั้น และจะมีอิทธิพลให้เรื่องดำเนินต่อไปเช่นไร เหมาะหรือไม่ เหมาะประการใด

2.2 ครูแนะให้นักศึกษารวบรวมลักษณะนิสัยของตัวละครแต่ละตัวในกัณฑ์นั้น ๆ ด้วยการสังเกตวิธีการที่กวีบรรยาย หรือพรรณนา หรือให้ลักษณะตัวละครด้วยกลศิลป์ดังนี้

2.2.1 ดวยการบรรยายของกวีโดยตรง

2.2.2 ดวยการสังเกตจากพฤติกรรมของตัวละคร

2.2.3 ดวยการสังเกตจากบทสนทนาของตัวละคร

ครูอาจจะให้นักศึกษาแบ่งกลุ่มย่อย เพื่อให้แยกกันรวบรวมลักษณะนิสัยของตัวละครแต่ละตัว แลวนำมาเล่าแลกเปลี่ยนกันฟัง

2.3 ครูอธิบายนำให้นักศึกษาเข้าใจว่า ตัวละครคล้ายกับมนุษย์ กวีจะมีกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านเชื่อว่าตัวละครเหล่านั้นคือมนุษย์แท้ ๆ เพราะตัวละครเหล่านั้นต้องแสดงบทบาทไปตามครรลองของเรื่อง ดังนั้นในการพิจารณา การสร้างบทบาทตัวละครของวรรณคดีเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ควรพิจารณาทั้งในแง่ ความชัดเจน ความสมบูรณ์ และความสมจริง

เพื่อที่จะให้นักศึกษาได้เห็นตัวอย่างการสร้างบทบาทตัวละคร ที่มีความชัดเจน มีลักษณะสมบูรณ์และสมจริง ครูอาจจะยกตัวอย่างจากนวนิยายเรื่องเดิมที่ได้นำมาเป็นตัวอย่างประกอบการสอนกลศิลป์ในการผูกเรื่องและดำเนินเรื่องคือ เรื่องผู้ดี แผ่นดินของเรา และสี่แผ่นดิน

เมื่อนักศึกษามีความเข้าใจดีแล้ว ครูก็ให้นักศึกษาแสดงทัศนะส่วนบุคคลว่า แต่ละคนมีความคิดว่าการสร้างบทบาทตัวละครในกัณฑ์นั้น ๆ มีความชัดเจน ความสมบูรณ์ และความสมจริงอย่างไร ให้ทุก ๆ คนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นหรือคัดค้านอย่างเต็มที่ในการอธิบายให้ยกตัวอย่างจากชีวิตจริงเทียบให้มาก โดยครูเป็นผู้ช่วยให้นักศึกษาเข้าใจดียิ่งขึ้น เพราะครูมีประสบการณ์มากกว่านักศึกษา มีความเข้าใจชีวิตมากกว่า การสอนวรรณคดีที่ทำให้ นักศึกษาเข้าใจจิตใจมนุษย์มากขึ้น จัดเป็นการสอนที่เกิดผลสัมฤทธิ์

2.4 ครูให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีว่า ในแต่ละกัณฑ์นั้น ๆ กวีได้แสดงกลศิลป์อันใดอีกบ้างในการสร้างบทบาทตัวละคร เช่น กลศิลป์ในการแสดงความรู้สึกของตัว

ละครที่ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์คล้อยตาม หรือกลศศิลป์ในการใช้บทบาทตัวละคร เป็นกลวิธีใน
ในการดำเนินเรื่อง เป็นต้น

2.5 ครูและนักศึกษาช่วยกันอภิปรายสรุปกลศศิลป์ในการแสดงบทบาทตัวละครของ
กันชน ๆ และในทำนองเดียวกันครูอาจจะบันทึกเสียงไว้เอาไปทำเป็นเอกสารประกอบการ
เรียนด้วย

3. การสอนเพื่อให้ไคโมนัทสน์และหลักเกณฑ์ของกลศศิลป์ในการแสดงอารมณ์ของผู้แต่ง

การอ่านวรรณคดีแล้วสามารถรับอารมณ์ของผู้แต่งได้ เป็นสิ่งที่ทำได้ยากอยู่ เพราะ
การที่ผู้อ่านจะรับอารมณ์ที่กวีแสดงไว้ได้ ทั้งคู่ต้องมีพัฒนาการทางอารมณ์ใกล้เคียงกัน มี
ความเข้าใจชีวิตพอสมควร ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ ของชีวิตมามาก ดังนั้นในการที่จะให้
นักศึกษาไคโมนัทสน์และหลักเกณฑ์ของกลศศิลป์ในการแสดงอารมณ์ของผู้แต่งนี้ ครูควรหวัง
ให้นักศึกษาได้รับแต่เพียงเท่าที่วัยและประสบการณ์ของเขาจะรับไว้ได้ และครูควรดำเนิน
ขั้นการสอนดังนี้

3.1 ครูให้นักศึกษาทบทวนเนื้อเรื่องอีกครั้งหนึ่งว่า เมื่ออ่านกันชน ๆ แล้วเกิด
อารมณ์อะไรบ้าง เกิดอารมณ์เช่นนั้นจากเหตุการณ์ตอนใดในเนื้อเรื่อง เช่น อ่านกันชัฏชก
แล้วเกิดอารมณ์ขัน จากเหตุการณ์ตอนที่ชกทาศักกับชาวเมืองสีวิราษฎร์ และยังเกิดอารมณ์
เช่นนี้ จากเหตุการณ์ตอนอื่นอีกคือ ตอนชกหลงอกเจตบุตรให้ไหว้กลักริกกลักงา จึงกล่าว
สรุปได้ว่ากวีได้สอดแทรกอารมณ์ขันไว้ในกันชนี่ และเป็นการสอดแทรกผ่านบทบาทตัวละคร
อีกด้วย

3.2 ครูให้นักศึกษาพิจารณาบทบาทและพฤติกรรมของตัวละครแต่ละตัวในกันชนี่ ๆ
ว่า ตัวละครแต่ละตัวได้แสดงอารมณ์อย่างไรบ้าง เมื่อประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ แล้วให้นัก
ศึกษาแสดงความคิดเห็นว่า กวีได้แสดงอารมณ์ของตัวละครเหล่านั้นดีแค่ไหน และแนบเนียนเพียงใด
ในการสอนเรื่องนี้ มีกลวิธีหลายอย่างที่ครูอาจนำมาใช้ได้ เช่น

3.2.1 ครูให้นักศึกษาค้นใคร่คนหนึ่งสมมติตัวเองเป็นตัวละครในกันชนี่ ๆ
แล้วให้แสดงความคิดเห็นว่า ถ้าเขาประสบเหตุการณ์ดังที่ตัวละครในเรื่องพบแล้ว จะมีความรู้สึก
อย่างไร จะแสดงอาการปฏิกิริยาอย่างไร และจะพูดอย่างไร แล้วอาจจะให้เพื่อน ๆ แสดง

ความคิดว่าเห็นด้วยหรือไม่ ถ้าเป็นเขาจะทำอย่างไร เช่นนี้เป็นต้น

3.2.2 ถ้านักศึกษาไม่สามารถแยกการแสดงอารมณ์ของผู้แต่งโดยตรงกับการแสดงอารมณ์แบบพหุทัศนะหรือออกจากกันได้ ครูก็ยกตัวอย่างจากวรรณคดีเล่มอื่นให้นักศึกษาได้เห็นตัวอย่างที่ชัดเจน เช่น จากพระราชนิพนธ์ขอเอนา และลิลิตตะเลงพ่าย²¹⁰

4. การสอนเพื่อให้ได้มโนทัศน์และหลักเกณฑ์ของกลวิธีในการสอดแทรกความคิดเห็นของผู้แต่ง รวมทั้งข้อความรูปร่างประการที่ผู้อ่านอาจได้รับ

การที่นักศึกษารับวรรณคดีแล้วได้เกิดมโนทัศน์และเข้าใจหลักเกณฑ์ว่ากลวิธีมีกลวิธีใดในการสอดแทรกความคิดเห็นอะไร และข้อความรูใดลงในวรรณคดีเล่มนั้น แสดงว่านักศึกษามีความสำเร็จในการศึกษาวรรณคดี นักศึกษาจะได้รับแรงคิดของกวีว่ากวีได้แสดงปรัชญาชีวิตอะไรเอาไว้บ้าง โลกทรรศน์ของกวีที่มีต่อโลกเป็นอย่างไร ทั้งนี้ เพราะวรรณคดีคือบันทึกของชีวิตมนุษย์ บันทึกความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ อีกทั้งวรรณคดีของแต่ละสมัยย่อมแสดงความคิดของสมัยนั้น ๆ เพราะมีสภาพการเมือง สังคมและเศรษฐกิจต่างกัน ผู้ศึกษาวรรณคดีจึงต้องศึกษาให้รู้ว่าเราได้สืบอะไรมาจากบรรพบุรุษบ้าง เมื่อใคร่รู้อดีตแล้วจะใคร่รู้ปัจจุบันดีขึ้น

ก่อนที่นักศึกษาก็เกิดมโนทัศน์และหลักเกณฑ์ว่ากวีได้สอดแทรกความรู้และความคิดเห็นอะไรไว้อย่างไรในวรรณคดีเล่มนั้น ๆ นักศึกษาจะต้องวินิจฉัยสารหรือตีความใจก่อน การอ่านแล้วตีความได้นี้ เป็นสมรรถภาพการอ่านขั้นสูง²¹¹ ขั้นของการอ่านนั้นมีอยู่ 5 ขั้นคือ

1. อ่านออก
2. อ่านคคง
3. อ่านเข้าใจเรื่อง
4. อ่านแล้วแยกแยะข้อความชนิดต่าง ๆ ได้ เช่น ข้อเท็จจริง ความคิดเห็น

และอารมณ์ที่อยู่ในสิ่งที่ได้อ่าน

²¹⁰ คุปต์ที่ 2 ความรู้เบื้องต้นในการพิจารณาวรรณคดี, หน้า 25.

²¹¹ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, "การสอนภาษาไทยกับคำนิยามในปัจจุบัน," วิทยาสาร, 2(มกราคม, 2518), หน้า 34.

5. อ่านแล้วตีความหรือวินิจฉัยได้ เช่น สารที่อยู่เขียนส่งมายังผู้อ่าน เพื่อให้ความรู้โดยการยั่วให้สังเกต²¹²

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการสอนให้นักศึกษาได้รับมโนทัศน์และหลักเกณฑ์ในเรื่องนี้เป็นสิ่งสำคัญและสอนได้ยาก ในที่นี้จะเสนอแนะขั้นตอนวิธีการสอนดังนี้

4.1 ก่อนที่นักศึกษาจะมาพบครู เพื่อที่จะได้ร่วมกันศึกษามโนทัศน์และหลักเกณฑ์ในเรื่องนี้ ครูควรสั่งให้นักศึกษาอ่านบทวนเนื้อเรื่องในกัณฑ์ที่กำลังเรียนอยู่ เพื่อให้จับใจความตอนใดที่มีลักษณะเป็นข้อเท็จจริง ตอนใดเป็นข้อคิดเห็นของกวี แล้วให้ศึกษาคูควยว่ากวีได้สอดแทรกข้อความรูอะไรเอาไว้บ้าง ในคำอธิบายสั่งงานแก่นักศึกษาครั้งนี้ เพื่อที่จะให้นักศึกษาทำงานตรงตามเป้าหมายที่ครูสั่ง ครูอาจจะยกตัวอย่างจากนิยายหรือนวนิยายที่โด่งดังมาไว้แล้วในการสอนกลศัลปนอื่น ๆ ประกอบคำอธิบายด้วยก็ได้

4.2 ในช่วงที่ดำเนินการสอน ครูควรเริ่มต้นด้วยการให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็นของแต่ละคนว่า ในกัณฑ์นั้น ๆ มีข้อความตอนใดบ้างที่เป็นข้อเท็จจริง และข้อความตอนใดที่เป็นความคิดของกวี อนึ่ง ครูควรตระหนักด้วยว่า เรื่องเวสสันดรชาดกนี้ กวีมิได้แสดงส่วนที่เป็นความคิดไว้อย่างแจ่มชัด ความคิดของกวีจะสอดแทรกอยู่ในการบรรยายหรือพรรณนาเรื่องบ้าง ในบทบาทตัวละครบ้าง ในคำพูดหรือบทสนทนาของตัวละครบ้าง มีน้อยมากที่เป็นความคิดของกวีโดยตรง²¹³ ดังนั้นความคิดของนักศึกษาที่แสดงออกมาก็จะแตกต่างกันบ้างเหมือนกันบ้าง ขึ้นอยู่กับพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ของนักศึกษาแต่ละคน

4.3 เมื่อนักศึกษาได้แสดงแล้วว เขาได้รับความคิดเห็นอะไรจากกวีบ้างแล้ว ครูก็ให้นักศึกษาร่วมกันพิจารณาว่า ความคิดอันใดที่สมควรยอมรับว่าเป็นกลศัลปน ครูช่วยพิจารณาตัดสินด้วย ต่อจากนั้นครูก็ให้นักศึกษาพิจารณาแยกกลวิธีการแสดงความคิดที่ต่างกัน เช่น การแสดงความคิดโดยตรงของกวี การแสดงความคิดผ่านบทบาทตัวละคร เป็นต้น

²¹² เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

²¹³ กวีเพราะกลศัลปนในการสอดแทรกความคิดเห็นของกวี ในกัณฑ์ชูชก หน้า 132.

อนึ่ง จะมีกลวิธีการแสดงความคิดบางอย่างที่นักศึกษาอาจจะเข้าใจไม่ถึง หรือ เข้าใจผิดได้ในกรณีเช่นนี้ ครูต้องช่วยอธิบายให้นักศึกษาเข้าใจด้วย เป็นต้นว่า

4.3.1 การที่พระเวสสันดรสละลูกและเมียให้เป็นทานนั้น แสดงความคิดที่เป็นอุดมคติสูงสุดของพระพุทธศาสนาที่ยอมสละทุกอย่างให้เป็นทานโดยไม่มีขีดจำกัด แม้กระทั่ง เลือด เนื้อ ชีวิต และจิตใจ เพื่อที่จะได้พุทธภูมิคือเป็นพระพุทธเจ้า ชนิดที่มีความสามารถที่จะสอนเวไนยสัตว์ให้บรรลุถึงนิพพานได้ ซึ่งผิดจากพระปัจเจกพระพุทธเจ้า ซึ่งตรัสรู้ธรรมแต่ ไม่มีความสามารถที่จะสอน กวีจึงได้อเอาอุดมคติอันสูงส่งนี้มาแสดงออกเป็นรูปธรรม เป็น วิธีการสอนอย่างหนึ่งของพุทธศาสนา

4.3.2 การที่กวีดำเนินเรื่องให้มีฝนโบกขรพรรษตกลงมา และลักษณะของ ฝนโบกขรพรรษที่ว่า ใครอยากให้เป็นก็เปียก ใครไม่อยากให้เป็นก็ไม่เปียก เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงว่าของที่เป็นน้ำไม่จำเป็นที่ตองทำให้เปียกเสมอไป แสดงว่าไม่ยึดมั่นในสิ่งหนึ่ง สิ่งใด เพราะว่าของทุกอย่างเป็นมายา

4.3.3 การที่กวีกำหนดคุณลักษณะของชูชกให้มีลักษณะเป็นบุรุษโท ครอบคลุม ลักษณะที่น่าเกลียดน่ากลัวถึง 18 ประการ เพราะกวีต้องการแสดงให้ผู้อ่านเห็นว่า แม้แต่ คนที่น่ารังเกียจ พระเวสสันดรก็ยังพระราชทานโอรสธิดาให้ได้

4.4 ครูให้นักศึกษาช่วยกันแสดงความรู้ว่าในกัณฑ์ที่ได้ไปอ่านมานั้น กวีได้สอดแทรก ขอบความรู้อะไรเอาไว้บ้าง อาจเป็นความรู้เรื่องการค้ารงชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ต่าง ๆ แต่ครูต้องกำชับให้นักศึกษาเข้าใจว่าความรู้ที่บรรจุในหนังสือวรรณคดีนั้นไม่เหมือนกับ ความรู้ที่บรรจุในหนังสือประวัติศาสตร์ ความรู้ในวรรณคดีนั้น กวีอาจพลิกแพลงผิดจาก ความจริงไปบ้าง เพื่อให้เข้ากับเรื่องในวรรณคดีนั้น ๆ อาจจะคงงามไปกว่าที่เป็นจริง หรือ ผิดแผกในด้านอื่น ๆ

5. การสอนเพื่อให้ได้มโนทัศน์และหลักเกณฑ์ของกลศิลป์ในการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารเพื่อ ให้เกิดอารมณ์

การที่นักศึกษาเกิดมโนทัศน์และหลักเกณฑ์ของกลศิลป์ในการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหาร นั้น แสดงว่านักศึกษาเกิดความคิดที่จะติและชม หรือเรียกว่าเกิดความคิดเชิงวิจารณ์ ซึ่งเป็น

ความมุ่งหมายสำคัญของการเรียนศิลปะทุกชนิด และก่อนที่นักศึกษาจะเกิดความคิดที่จะติชมได้นั้น นักศึกษากองรูจักกลศิลปะต่าง ๆ ในการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารของหนังสือที่มีลักษณะเป็นวรรณศิลป์เสียก่อน ในเรื่องนี้ผู้ทำวิทยานิพนธ์ได้แนะนำให้ครูสอนไว้แล้วในชั้นก่อน แต่เพื่อที่จะให้ทราบว่านักศึกษามีความรู้ในเรื่องนี้เพียงใด ครูควรทำแบบทดสอบเพื่อวัดความรู้และความเข้าใจของนักศึกษา ในเรื่องต่อไปนี้

5.1 เรื่องการใช้ถ้อยคำ ประกอบด้วย

- 5.1.1 การเลือกใช้ถ้อยคำที่มีเสียงเหมาะกับบรรยากาศต่าง ๆ
- 5.1.2 การเลือกใช้ถ้อยคำที่มีความหมายชัดเจนเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง
- 5.1.3 การเลือกใช้คำที่มีเสียง สูง ต่ำ สั้น ยาวหนักเบา ทำให้เกิดความรู้สึกสะท้อนอารมณ์
- 5.1.4 การเลือกใช้ถ้อยคำที่มีเสียงสัมผัส มีจังหวะ เล่นเสียง เล่นอักษรซ้ำเสียง ซ้ำอักษร

5.2 เรื่องการใช้สำนวนโวหาร ประกอบด้วย

- 5.2.1 รสทั้งเก้าของวรรณคดีตามหลักถือถึงการศาสตร์
- 5.2.2 สำนวนอุปมาอุปไมย
- 5.2.3 จินตนาการ
- 5.2.4 สัตยลักษณ์
- 5.2.5 มโนภาพ
- 5.2.6 บรรยายโวหาร
- 5.2.7 พรรณนาโวหาร

ครูอาจจะสร้างแบบทดสอบ ด้วยการเลือกข้อความจากหนังสือต่าง ๆ มาให้พอเหมาะที่จะให้นักศึกษาอ่านและพิจารณาภายในเวลาอันจำกัด ข้อความเหล่านั้นจะประกอบด้วยกลศิลปะที่แตกต่างกันไป ทั้งกลศิลปะในการใช้ถ้อยคำและการใช้สำนวนโวหาร ครูให้นักศึกษาเขียนแสดงความคิดว่ากลศิลปะของแต่ละข้อความนั้น ๆ เป็นอย่างไร เมื่อนักศึกษาทำแบบทดสอบเสร็จแล้ว ครูตรวจและศึกษาว่า นักศึกษายังไม่เข้าใจในเรื่องใดอยู่ เพื่อที่จะได้สอนและ

อธิบายเพิ่มเติม โดยให้นักศึกษาได้เห็นตัวอย่างให้มาก แล้วสั่งให้นักศึกษาอ่านและพิจารณากลศิลป์ในเรื่องนี้จากกัณฑ์ที่กำลังจะศึกษาคำด้วยกัน เมื่อถึงชั่วโมงที่นักศึกษามาพบกับครู ครูอาจจะลำดับชั้นคำ เน้นการสอนดังนี้

1. ครูให้นักศึกษาแสดงทัศนะว่า เห็นด้วยหรือไม่ ถ้าจะกล่าววาทะยาวมหาเวสสันดรชาดก เป็นวรรณคดีที่มีความประณีตงดงามในการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารมาก ให้อธิบายด้วยว่า เหตุใดจึงเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย การที่ผู้ทำวิทยานิพนธ์ได้แนะนำเช่นนี้เพราะต้องการให้ครูได้ทดสอบความเข้าใจของนักศึกษาในเรื่องวัตถุประสงค์การแต่งรายยาวมหาเวสสันดรชาดก และจะโคกกล่าววาทะวรรณคดีเรื่องนี้ มีไว้สำหรับให้พระเทศน์ให้อุมาสูภยาสิกาฟังในเทศกาลเทศน์มหาชาติ จึงเน้นความสำคัญที่เสียงของถ้อยคำ คือให้ได้ฟังเสียงที่ไพเราะจับใจ และเมื่อฟังแล้วก็เข้าใจคือรู้เรื่อง ทั้งนี้ ก็ขึ้นอยู่กับกลศิลป์ในการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารอีกนั่นเอง

2. ในการที่จะให้นักศึกษาได้วิเคราะห์กลศิลป์ต่าง ๆ ร่วมกัน ครูควรแบ่งออกเป็น 2 ตอน ตอนแรกให้วิเคราะห์กลศิลป์ในการใช้ถ้อยคำก่อน ตอนที่สองให้วิเคราะห์กลศิลป์ในการใช้สำนวนโวหาร โดยให้แบ่งกลุ่มย่อยแยกกันศึกษา แล้วนำมาอภิปรายให้กลุ่มใหญ่ฟัง เชื่อที่จะได้แสดงความคิดเห็นสนับสนุนหรือคัดค้านแล้วแต่กรณี ครูมีหน้าที่ปรับปรุงเสริมแต่ง เพื่อให้นักศึกษาจะได้รับความรู้ที่ถูกต้องและสมบูรณ์

3. ในกรณีที่นักศึกษาไม่สามารถที่จะหยิบยกกลศิลป์บางอย่างมาแสดงได้ ครูต้องช่วยแนะแนวทางให้โดยหยิบยกบางส่วนออกมาชี้แจง อธิบายเพิ่มเติม เช่น เรื่องการใช้สำนวนโวหารที่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ของกัณฑ์มัทรี ครูอาจจะกล่าวว่าการที่กวีพรรณนาให้ธรรมชาติในป่าวิปริตไปจากทุกวัน ไบเหี่ยวเฉา ดอกร่วงหล่น ลักษณะเช่นนี้เป็นสัญลักษณ์ของความโศกเศร้า แล้วบอกให้นักศึกษาหาโวหารทำนองนี้อีกว่ามีหรือไม่ มีที่ใด ดังนี้ เป็นต้น

สรุปและขอเสนอแนะ

การสอนเพื่อให้ได้มโนทัศน์และหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์จากรายยาวมหาเวสสันดรชาดกนี้ ครูไม่จำเป็นต้องสอนด้วยวิธีเดียวกันทั้ง 13 กัณฑ์ วิธีสอนที่ได้เสนอแนะมานี้มุ่ง

ให้ครูนำไปใช้เมื่อเริ่มสอน จึงได้แนะนำวิธีสอนไว้ค่อนข้างละเอียด และได้ยกตัวอย่าง เฉพาะจากกัณฑ์ชุกและกัณฑ์มัทรีประกอบคำอธิบาย เพราะผู้ทำวิทยานิพนธ์ได้วิเคราะห์ กลศิลป์ไว้แล้ว เมื่อสอนกัณฑ์อื่น ๆ ไม่จำเป็นต้องสอนให้เหมือนกับที่ได้เสนอแนะมานี้ทั้งหมด เพราะลักษณะเนื้อหาและศิลปะการประพันธ์ของแต่ละกัณฑ์จะแตกต่างกันออกไป เพราะต่าง ผู้รจนากัน อีกทั้งนักศึกษามีความสามารถในการวิเคราะห์วรรณศิลป์เพิ่มขึ้น ครูอาจจะปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ตัดทอนบางสิ่งบางอย่างตามความเหมาะสม

อนึ่ง เมื่อนักศึกษาเกิดมโนทัศน์และเข้าใจหลักเกณฑ์ของวรรณศิลป์จากการสังเกต แต่ละกัณฑ์แล้ว ควรจะให้นักศึกษาได้เปรียบเทียบกลศิลป์ระหว่างกัณฑ์ที่กวีต่างคนกันรจนา เช่น

1. เปรียบเทียบกลศิลป์ของกัณฑ์จุลพน พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว กับกัณฑ์มหาพน ของพระเทพโมลี (กลัน)
2. เปรียบเทียบกลศิลป์ของกัณฑ์ทานกัณฑ์ ของสำนักวัดถนน กับกัณฑ์มัทรี ของเจ้า พระยาพระคลัง (หน)

- หมายเหตุ
1. ครูยังไม่ควรให้นักศึกษาเปรียบเทียบกลศิลป์ระหว่างกัณฑ์ที่ผู้นิพนธ์เป็นกวีเอก หรือเป็นกวีคนเดียวกัน เช่นเปรียบเทียบกลศิลป์ระหว่างกัณฑ์กุมารกับกัณฑ์มัทรี ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เพราะอาจยากเกินไปสำหรับนักศึกษาใน ระดับนี้
 2. การให้นักศึกษาอภิปรายแสดงความคิดเห็นของตน ครูจะต้องมีความอดกลั้น ไม่รีบบอกความคิดเห็นของครูเร็วเกินไป ควรให้เวลานักศึกษาช่วยกันคิด ในบางครั้งนักศึกษาอาจออกความคิดเห็นผิดพลาดไปบ้าง เมื่อเป็นเช่นนี้ ครูควร ให้นักศึกษาได้อภิปรายกัน ไม่ควรกล่าวแก่ความคิดเห็นนั้นทันที เมื่อเห็นว่า นักศึกษาสมควรที่จะต้องฟังคำอธิบายแล้ว จึงชี้แจงว่าความคิดเห็นใดถูกหรือ ผิดอย่างไร

กิจกรรมประกอบ

กิจกรรมประกอบนี้ คือกิจกรรมประกอบการเรียนการสอนที่นักศึกษา หรือครูผู้สอน คิดจัดทำขึ้นได้ กิจกรรมที่เสนอแนะมานี้เป็นกิจกรรมที่จะช่วยเสริมสร้างให้นักศึกษาเกิด มโนทัศน์และหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์จากรายยาวมหาเวสสันดรชาดกได้ดียิ่งขึ้น แต่ไม่จำเป็นว่าจะต้องจัดกิจกรรมทุกอย่างให้ครบดังที่ได้เสนอมา จะต้องคำนึงถึงความพร้อมของสถาน ศึกษา อีกทั้งครูผู้สอนและนักศึกษาควย กิจกรรมเหล่านั้นมีอาทิ

1. ให้นักศึกษาแข่งขันกันเขียนเรียงความ ควยหัวข้อการอภิปรายที่ได้เสนอแนะไว้แล้วในแบบฝึกหัดที่ 1
2. ให้นักศึกษาแข่งขันกันจำลองคำสำนวนโวหารที่ไพเราะในวรรณคดีเล่มนี้
3. ให้นักศึกษาแสดงละครสั้น ๆ จากเนื้อเรื่องตอนใดตอนหนึ่ง อาจจะแสดงให้เพื่อน ๆ ดู หรือเชิญคนมาดู สถานที่แสดงนั้นอาจจะแสดงในชั้นเรียน หรือแสดงบนเวทีเล็ก ๆ นอกเวลาเรียน (ในเรื่องการจัดแสดงละครนี้ครูต้องอธิบายให้นักศึกษาเข้าใจว่า ผลของการแสดงนั้นมีประโยชน์มากแก่ผู้คนที่มาดูมีความชื่นชมด้วยกัน)
4. เชิญผู้ที่เชี่ยวชาญในการอ่านแหล่งต่าง ๆ มาคานให้นักศึกษาฟัง หรือนิมนต์พระภิกษุที่มีภูมิลำเนาในภาคต่าง ๆ ของไทย คือ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคอีสาน มาเทศน์มหาชาติควยเสียงและทำนองแบบแผนของแต่ละท้องถิ่นให้นักศึกษาฟัง (ในกรณีที่มีความยุ่งยากในการเชิญผู้เชี่ยวชาญมาสาธิตควยตนเอง ครูผู้สอนอาจจะอัดเสียงการเทศน์ใส่แถบบันทึกเสียงมาเปิดให้นักศึกษาฟังก็ได้)
5. ในฤดูที่มีการจัดพิธีเทศน์มหาชาติตามวัดต่าง ๆ ในท้องถิ่นที่สถานศึกษาตั้งอยู่ ครูผู้สอนอาจนำนักศึกษาไปร่วมในพิธีนั้น ๆ ควย โดยอาจจะเป็นแค่เพียงผู้ร่วมฟัง หรือจะเป็นคณะที่เข้าร่วมเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์ควยกัณฑ์ใดกัณฑ์หนึ่งควยก็ได้ เชื่อกันว่าจะใคร่เห็นว่าเขาจัดพิธีนี้กันอย่างไร ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนต่อประเพณีนี้เป็นอย่างไร และจะให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับขนบธรรมเนียมประเพณีควย
6. ครูผู้สอนและนักศึกษา อาจจะช่วยกันจัด "นิทรรศการมหาชาติ" โดยจัดขึ้นในขณะที่นักศึกษามีความรู้ในเรื่องนี้พอสมควรแล้ว และรูแนวทางในการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม

ควย การจัดนิทรรศการค่าจะประกอบควย

6.1 แผนภูมิความรู้เรื่องชาตค หนังสือ เอกสาร นิตยสารและวารสารที่มีเนื้อเรื่องกล่าวถึง ชาตค เช่น พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่กล่าวถึงเรื่องชาตค ปัญญาสชาตค พระราชวิจารณ์ว่าควยนิทานชาตค พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และแสดงวรรณคดีไทยที่ได้เค้าโครงเรื่องมาจากเรื่องชาตค เช่น สมุทโฆษคำฉันท์ สังข์ทอง เป็นต้น

6.2 แผนภูมิความรู้เรื่อง ประวัติและความเป็นมาของเรื่องมหาชาติ หนังสือมหาชาติฉบับต่าง ๆ อาจจะใช้เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างของหนังสือมหาชาติแต่ละฉบับควย แสดงหนังสือมหาชาติฉบับต่าง ๆ เช่น กายมมหาชาติ มหาชาติคำหลวง ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาตค มหาชาติฉบับของสำนักวัดสามพระยา มหาชาติพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หนังสือมหาชาติของท้องถิ่น ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ และอาจจะแสดงหนังสือ เอกสาร นิตยสารและวารสารที่มีผู้เขียนถึงเรื่องมหาชาตินี้ควย

6.3 แผนภูมิความรู้เรื่องประเพณีการเทศนมมหาชาติ หนังสือ เอกสาร นิตยสารและวารสารที่มีบทความกล่าวถึงประเพณีการเทศนมมหาชาติ อาจจะใช้จัดสภาวะการจำลองของประเพณีนี้ หรือแสดงควยรูปภาพ แสดงองค์ประกอบต่าง ๆ ของการจัดประเพณีนี้ เช่น มีต้นกล้วย ต้นอ้อย ที่เขาใช้จัดสถานที่ มีเครื่องบูชาต่าง ๆ เช่น ข้าวตอก ดอกไม้ ชงรูปเทียน มีฉากที่แสดงภาพประจำแต่ละภักข์ เหล่านี้เป็นต้น

6.4 แผนเสียงการอ่านทำนองร่ายยาวมหาเวสสันดรชาตค แถบมันท์กเสียงการอ่านแหล่งทำนองต่าง ๆ และการเทศนของแต่ละท้องถิ่น

6.5 แสดงหนังสือที่มีรูปภาพเรื่องมหาชาติ หรือมีไชรูปภาพโดยตรง แต่เป็นภาพที่เกี่ยวข้องกับเรื่องมหาชาติ

6.6 แผนภูมิแสดงความคิดเห็นของนักศึกษาคอเรื่องมหาชาติ ฉบับร่ายยาวมหาเวสสันดรชาตค ทั้งในคานเนื้อเรื่อง และการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารควย

7. นำนักศึกษาไปทัศนศึกษายังวัดที่มีภาพวาดเรื่องชาตคต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องมหาเวสสันดรชาตคตามผนังโบสถ์ เช่น วัดสุวรรณาราม เป็นต้น

แบบฝึกหัด

แบบฝึกหัดนี้ได้สร้างขึ้นมาเพื่อให้ครูผู้สอนได้ใช้เป็นตัวอย่างในการนำไปทดลองใช้ และเป็นตัวอย่างในการสร้างแบบฝึกหัดเพิ่มเติม เพื่อทดสอบควา่ นักศึกษามีมโนทัศน์และหลัก-เกณฑ์ทางวรรณศิลป์เพียงใด เมื่อได้อ่านรายยาวมหาเวสสันดรชาดกจบแต่ละกัณฑ์หรือจบทั้งเล่มแล้ว แบบฝึกหัดนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเฉพาะที่ได้กล่าวไว้ว่า เป็นวัตถุประสงค์ระยะไกล ส่วนวัตถุประสงค์ระยะยาวนั้นเป็นสิ่งที่ครูผู้สอนจะต้องติดตามผลต่อไป

แบบฝึกหัดนี้จะมีสาระครอบคลุมเฉพาะกัณฑ์ชูชกกับกัณฑ์มัทรีเท่านั้น และจะมีจำนวน

3 แบบฝึกหัด คือ

แบบฝึกหัดที่ 1 มีวัตถุประสงค์เพื่อวัดความสามารถในกระบวนการเรียนรู้

แบบฝึกหัดที่ 2 มีวัตถุประสงค์เพื่อวัดความสามารถในการตอบคำถาม

แบบฝึกหัดที่ 3 มีวัตถุประสงค์เพื่อวัดความสามารถในการเปรียบเทียบ

อนึ่ง แบบฝึกหัดที่ได้เสนอแะมานี้ ก่อนที่ครูผู้สอนจะนำไปใช้ ควรใช้ดุลยพินิจว่า เหมาะแก่รสนิยมของนักศึกษาหรือไม่ ให้หลีกเลี่ยงการบังคับ ให้ใช้วิธีชักชวน คือให้ทดลองทำแบบฝึกหัดนั้น แบบฝึกหัดนี้เป็นบางส่วนเท่าที่จะทำได้

แบบฝึกหัดที่ 1

1. ให้นักศึกษาแบ่งกลุ่มเลือกดำเนินการอภิปรายในหัวข้อที่กำหนดมาให้กลุ่มละ 1 หัวข้อ โดยให้มีจำนวนคนกลุ่มละ 5 - 10 คน และใช้เวลาอภิปรายประมาณกลุ่มละ 15 - 20 นาที

1.1 ภาพของสังคมที่ปรากฏอยู่ในรายยาวมหาเวสสันดรชาดก

1.2 อาชีพของท่านในสังคมของเวสสันดรชาดกกับสังคมไทยปัจจุบัน ต่างมีผลกระทบกระเทือนต่อสังคมได้อย่างไร

1.3 การใช้หนี้ด้วยการยกลูกสาวให้เจ้านั้นเป็นพฤติกรรมที่สมควรหรือไม่ในสังคมของเวสสันดรชาดก และจะทำได้หรือไม่ในสังคมไทยปัจจุบัน

- 1.4 หน้าที่ของภริยาทอสามี
- 1.5 สัมพันธภาพของสมาชิกในหมู่บ้าน เช่น การแสดงความรู้สึกของเหล่าภริยาของพราหมณ์หนุ่มในหมู่บ้านทุนนวิฐเมื่อถูกสามีกล่าวหา คำตีความบทพรอง
- 1.6 หน้าที่ของพระเวสสันดรในฐานะที่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทำถูกหรือผิดที่เอาช้างปัจจัยนาเคนทร์ให้แก่นกสิงคราษฎร์
- 1.7 หน้าที่ของพระเวสสันดรในฐานะบิดา ทำผิดหรือถูกที่ยกชาติและกัณฑ์ให้เป็นทานแก่ชุก
- 1.8 สัมพันธภาพของราษฎรกับพระมหากษัตริย์ในสังคมเวสสันดรชาดก และเปรียบเทียบกับสังคมปัจจุบัน
- 1.9 ความเชื่อเรื่องเทวดา เชื่อหรือไม่ว่ามีเทวดา การที่เทวดามีบทบาทต่อมนุษย์นั้นเป็นไปได้อย่างไร

หมายเหตุ กลวิธีการสอนด้วยวิธีอภิปรายนี้ เป็นขั้นแรกของการฝึกหัดทางค่านววรรณศิลป์ และเป็นวิธีการที่ครูผู้สอนควรจะต้องลองใช้ถ้าไม่เคยใช้มาก่อน ควรหมายเหตุว่า ได้ผลอย่างไร การสอนด้วยวิธีนี้ได้ผลมากในการเรียนวรรณคดี หนึ่ง การจัดแบ่งกลุ่มนักศึกษาเพื่อดำเนินการอภิปรายนี้ต้องแล้วแต่ความสะดวกของสถานที่ จำนวนผู้เรียน และความพร้อมที่ครูผู้สอนจะช่วยแนะวิธีดำเนินการอภิปรายด้วย

2. ให้นักศึกษาตั้งคำถามหรือตั้งหัวข้อการอภิปรายจากเนื้อเรื่องในตอนที่ได้อ่านไป อาจจะถามในค่านววรรณศิลป์ พฤติกรรมของตัวละครแต่ละตัว หรือเปรียบเทียบสังคมสมัยในเวสสันดรชาดกกับสมัยปัจจุบัน เขียนมาอย่างน้อยคนละ 1 คำถาม หรือ 1 หัวข้อ

3. ให้นักศึกษาตอบคำถามหรือเขียนบทความสำหรับการอภิปรายในหัวข้อที่ครูได้เลือกมาจากหัวข้อที่นักศึกษาได้เขียนส่งไปในข้อ 2 โดยให้เขียนเป็นเรียงความสั้น ๆ มีความยาวประมาณ 150 คำ

แบบฝึกหัดที่ 2

แบบฝึกหัดนี้มีอยู่ 2 ชุด ชุดที่ 1 เป็นแบบฝึกหัดสำหรับกัณฑ์ชูชก ส่วนชุดที่ 2 เป็นแบบฝึกหัดสำหรับกัณฑ์มัทรี การตอบคำถามของแบบฝึกหัดนี้ ให้นักศึกษาเขียนตอบในลักษณะของรูปความเรียง

ชุดที่ 1

1. จงอธิบายกลศิลป์ในการผูกเรื่องของกัณฑ์ชูชก และชี้บ่งให้เห็นด้วยว่ามีลักษณะเด่นตรงไหน อย่างไร

2. จงแสดงทัศนะว่า การดำเนินเรื่องของกัณฑ์ชูชกมีความสมรูปและความสมจริงหรือไม่ อย่างไร ให้อธิบายและชี้แจงโดยยกตัวอย่างประกอบให้ชัดเจน

3. จงวิเคราะห์บทบาทของตัวละครเหล่านี้ เค้าที่มีปรากฏอยู่ในกัณฑ์ชูชก

3.1 พระราชมณเฑียรเมียบที่ชูชกเอาเงินมาฝาก

3.2 นางอมิตตคา

3.3 เหล่าพระราชมณเฑียรในหมู่บ้านทუნนวิฐ

3.4 เหล่าพระราชมณเฑียรในหมู่บ้านทุนนวิฐ

3.5 เจตบุตร

3.6 ชาวเมืองสีวีราชฎ์

3.7 เทวดา

4. จงแสดงทัศนะว่า ตัวละครแต่ละตัวที่ปรากฏในกัณฑ์ชูชกนี้ มีความสมรูปและสมจริงหรือไม่ อย่างไร ให้อธิบายและชี้แจงโดยยกตัวอย่างประกอบให้ชัดเจน

5. จงอธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ ของตัวละคร ดังต่อไปนี้ ให้อยกข้อความจากท้องเรื่องประกอบคำอธิบายด้วย

5.1 พฤติกรรมที่แสดงความรักภริยาของชูชก

5.2 พฤติกรรมที่แสดงความก้าวร้าวแบบชาวป่าของเจตบุตร

5.3 พฤติกรรมที่แสดงความเป็นภริยาที่ดีของนางอมิตตคา

5.4 พฤติกรรมที่แสดงความอาฆาตแค้นพยาบาทของเหล่านางพระราชมณเฑียร

6. จงอธิบายและยกตัวอย่างประกอบให้เห็นจริงว่า กวีได้สอดแทรกอารมณ์ขันลงไปในบทกวีตัวละครของกัณท์ชุก

7. จงวิเคราะห์ทลศิลป์ของข้อความที่แสดงอารมณ์ต่าง ๆ ของตัวละคร ดังต่อไปนี้

7.1 "สองสกุลก็จวบจนจนเจียนจะเจอะตัว ตกใจอยู่ระริว ๆ ตัวนี้ก็สิ้นอยู่ริก ๆ ทำแต่ตานั้นบริบ ๆ ปรับทุกข์ทำหน้าที่" "

7.2 "เคื่อกโคกหนิลอลลงจากเรือน โรทมานา ร้องไห้ไปหากันที่พวกเพื่อนคบกันทุกถวนหน้า เคนเข้คน้ำตาสะอื่นเข้าหากัน มันให้แคนขบพันตกเขมรมันหมคทุกคนบ้างก็เที่ยวเลือกสนสืบข่าวกันสื่อข่าวกัน"

7.3 "ตั้งว่าพฤทธิโคเคาเข้ชราจร ครั้นแล ว่าเห็นเหยื่อฎ้าอ่อนออกโธษโธษฎ้า ละลนละลานแลบเลียชีวหาหูทางระเหิดหัน"

7.4 "ว่ากระไรหา อ้ายเข้จัญโรนี่จะไม่ไปหรือ จึงมาครวญคร่ำครันครือเคล้าจะอ่อน ทำเป็นอิกออกอ่อนพะเน้าพะนึ่ง ออกมาคำหนึ่งก็ว่าแกเข้ สอคำซ้ำเล่าว่าทางไกล กัดอะไรไปกลัวนัก ตะละว่ายักขินปีศาจยักขมันจะหักเอาคอกไป"

8. เมื่อได้อ่านรายยาวมหาเวสสันดรชาดกกัณท์ชุกแล้ว นักศึกษามีความรู้และความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้เพียงใด

8.1 คนทุกคนเกิดมาย่อมมีทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้น

8.2 หน้าที่ของภริยาที่ดี

8.3 ประเพณีการแต่งงานแบบเดิมของไทย

8.4 องค์ประกอบของบ้านไทย

8.5 อาหารไทย

8.6 ความเชื่อกลางสังฆม

8.7 อาชีพนายพราน

9. จงวิเคราะห์ทลศิลป์ของข้อความต่อไปนี้ ว่ามีลักษณะใดเด่นในด้านใดบ้าง เช่น การดำเนินเรื่อง การทำให้เกิดมโนภาพ หรือศิลปะการใช้ถ้อยคำ เสียงสระ พยัญชนะ เป็นต้น

9.1 "หึ่งลูกเค็ยข่าวฟ่างต่าง ๆ ไม่อย่างเค็ย ขาวเหนียวขาวเจ้าขาวเม้า"

ชาวพองเป็นของเดินทาง ถ้างาสาธุชาวภูชาวตากหลาก ๆ ไม่นอย ที่ใส่น้ำออยอรอยดีล้ำ
น้ำผึ้งหวานฉ่ำน้ำตาลหวานเจือย เหนื่อย ๆ แกรอนนอนลงดูงไถ่ ยักไสยามละวานักหนา
ซบซอน อายที่ไทนกินกอนนอนไว่ข้างบน ที่ไทนเมื่อจนจะได้กินนาน ๆ"

9.2 "อายบ้างก็ชู่ตะคอกขบเคี้ยวฟัน อายบ้างก็ท้าวทวนหันหันจับไม้ อาย
บ้างก็วิ่งเวียนไลแลนอึ้งคะนึง บ้างก็มัดมือซึ่งเขินกับชื่อ บ้างก็หัดฮึดฮอดหักขีฟาก บ้างก็ร้อง
สำราญพิไรว่าว"

9.3 "แต่อายใจนั้นระรัว ๆ ตัวก็สันนอยจริง ๆ อายตื่นพาวังรังไม่อยู่ เขา
ก็คอยคะเนดูเกินชวะไซวเขวีย คะเนโคะเนเสี่ยพอหมายมัน เขาก็วิ่งพลากผละปลาดลัน
ผละผลุนผลุกออกวงนอก ป็นหน้ามาแล้วก็แลบลิ้นหลอกบอกรากูชุกรานอยู่ เขาก็แลนไล
สะพรั่งพรั่งรวคเคียวก็เข้าป่า"

9.4 "นี่แม่จะไม่ขายหน้าหรือจะมาเป็นกระสือเสี่ยหงส์ จะมารักเหากว่าผม
จะมารักดมกว่าน้ำ จะมารักถ้ากว่าเรือนจะมารักเดือนยิ่งกว่าตะวัน แม่จะมารักอูเฮานั้น
ยิ่งกว่าตัวเดา คุณก็เป็นโศกเงาซังน้ำหน้า"

9.5 "ทั้งรูปรางก็เยี่ยมใหญ่สูงทรงทหารเห็นสมตัว ทั้งน้ำใจก็ค้อนคูกูกะไม่
คึกคักแล้วแกวักลาหน้าขมิงหึ่ง ทั้งอกไหลล็กผายผั่งผงาคเง้อมเชื่อมชยัน คิวเขี้ยวชอบช่ายชวา
ทวาเป็นมันเขมนมุงมะเมียงมอง ใฝ่และหนวคคังลวดทองทะเลมูมะไมคิโคร ทั้งคางเครา
ก็ครุคระซันร่าไรอกยขนเขี้ยวชดแข็ง ทั้งผมเผ่าก็ยุงยั้งหยุกหยิกยะหยองแหงแดงงงอ-
เงี้ยวเหมือนเขี้ยวงะโง้งงอน"

9.6 "เออนี้แบนะเหวย นีแบนะเจ้านางอมิตตคา เขนอออกจากระนั้นหน้า
กูไม่เคยเห็นกูไม่เคยเห็น อะไรจะมาเป็นโค่แต่อย่างนี้ จะมาเป็นตะกละกาลิให้เขาเลื่อง
ลือ นีเจ้าทำแกตัวเจ้าเองหรือ หรือว่าใครทำให้แกตัวเจ้า หรือว่าญาติโคตรเค่าเขาซัด
ใจ เขาจึงแกลงเสือกไสสงมาให้เป็นเมีย แกอ้ายเขาสรรพเสี่ยเขาชานสกปรก"

ชุดที่ 2

1. จงแสดงทัศนะว่า การคำเป็นเรื่องของกัณฑ์ที่มีคุณสมบัติและความสมบูรณ์และความสมจริง
หรือไม่ อย่างไร ให้อธิบายและชี้แจงโดยยกตัวอย่างประกอบให้ชัดเจน

2. กวีมีกลศิลป์ในการขอขมาและคลี่คลายปมที่ทำให้เกิดวรรณศิลป์ในการบอกเรื่อง กัณฑ์หรืออย่างไร จงชี้แจงพอสังเขป

3. จงวิเคราะห์กลศิลป์ของข้อความที่กำหนดมาให้ แล้วให้พิจารณาว่า กลศิลป์ เช่นนี้มีปรากฏในกัณฑ์หรือไม่ว่าใด

"... เมื่อไกลเวลาจากเข้ามา , ป่าทั้งป่าก็ดูเหมือนรวมทุกข์
 เศร้าสร้อยที่สูญเสียเจ้า , ผุงกว้าง (จึง)
 ลืมกินหญ้า ; นกยูงในสนาม
 หยุคร่าพอน ; มวลไม้แวงล้อมเรา
 หึ่งใบสีซึกหมอง , คุจน้ำตา , ลงสู่ดิน "

4. จงวิเคราะห์บทบาทของ นางมัทรี พระเวสสันดร และเทวคา เท่าที่ปรากฏ อยู่ในกัณฑ์

5. จงแสดงทัศนะว่าบทบาทของพระเวสสันดร และนางมัทรี มีความสมบูรณ์และความสมจริงหรือไม่ อย่างไร ให้อธิบายและชี้แจงโดยยกตัวอย่างประกอบให้ชัดเจน

6. การที่นางมัทรีไม่เศร้าโศกเสียใจและร่วมอนุโมทนาทาน เมื่อพระเวสสันดร บอกว่าไต่ยกชาติและกัณฑ์ให้เป็นทานแก่ชุกไปแล้ว นักศึกษาเข้าใจว่าเป็นเพราะเหตุใด จงอธิบาย

7. เมื่อได้อ่านรายชื่อยาวมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์แล้ว นักศึกษามีความรู้และความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้เพียงใด

7.1 การทำความดีขั้นสูงสุด

7.2 ความรักของแม่ที่มีต่อลูก

7.3 การค้ำอารมณของมนุษย์

7.4 การมีสติ

7.5 การพระเมรุ

8. จงวิเคราะห์กลศิลป์ของข้อความที่แสดงอารมณ์ต่าง ๆ ของตัวละครดังต่อไปนี้

8.1 "สุดสายนัยนาที่แม่จะตามไปเลี้ยงแล สุดโศกแล้วที่แม่จะขับทราบฟัง -

สำเนียง สุดสุรเสียงที่แม่จะว่าเรียกพิไรร้อง สุดผีเฝ้าที่แม่จะเขื่องบองยกย่องลงเหยียบดิน
ก็สุดสิ้นสุดปัญญาสุดหาสุดค้นเห็นสุดคิด จะไขพานพบประสปรอยพระลูกน้อยแต่สักนึกไม่มีเลย"

8.2 "ลูกรักเจ้าแม่เอ๋ย เจ้าเคยมาอาศัยนั่งนอน ประทับรอนสำราญรม
รื่น ๆ สำรวดเล่นเย็นสบาย พระพายว่าเพยพักมานิวเฉื่อย เวโรระรีเรือยร้องอยู่หิ้ง ๆ
แต่ลูกรักของแม่ทั้งชายหญิงไปอยู่ไหนไม่เห็นเลย"

8.3 "เสด็จจน ๆ ตะกุ่มเคินเมิลมุงละเมาะไม่มองหมอบ แด่ย่างเหยียบ
เกียบกรอบก็เหลียวหลัง พระโสศพิงให้หวาดแววว่าสำเนียงเสียงพระลูกแก้วเจ้าบนอยู่
งิม ๆ พุ่มไม้ครึ้มเป็นเงา ๆ สะโงกเงื่อม พระเนตรเธอแลเหลือบให้ลายเลื่อม เห็นเป็น
รูปคนตะกุ่ม ๆ อยู่คล้าย ๆ แล้วหายไป"

8.4 "เจ้าเป็นแต่เพียงเมียควรรหรือมาหมั้นได้ ถ้าแม่พื่ออยู่ในกรุงไกรเหมือน
แต่ก่อนเถอ หากว่าเจ้าทำเช่นนี้ ภายของมีตรีก็จะขาดสะบั้นลงทันตา ภายพระกรเบื้อง
ขวาของอาตมานี้แล้วแล"

9. จงวิเคราะห์หลักศิลป์ของข้อความต่อไปนี้ ว่ามีลักษณะใดเด่นในด้านใดบ้าง เช่น
การคำเป็นเรื่อง การทำให้เกิดมโนภาพ หรือศิลปะการใช้ถ้อยคำ **เสียงสระ พยัญชนะ** เป็นต้น

9.1 "พลางพิศคุณลาผลในกลางไพร ที่นางเคยได้อาศัยทรงสอยอยู่เป็นนิตย์
นิคสังเกต เหตุไฉนไม่ที่มีผลเป็นพุ่มพวง ก็กลายกลับเป็นคอกดวงเคียรคาชอนาดเนตร
แก้วโน้หนักแก้วเกศพิศุลแกมกับกาหลง ถัดนั้นนกสำหุคประยงค์และยมโคย พระพายพักก็ร่วง
โรยรายคอกลงมุนมอง"

9.2 "จึงศรีสว่างน้ำเอ๋ยเคยมาเยี่ยมชอบเป็นโรจิ่งชอกชันลงชุ่นหมอง พระพาย
เจ้าเอ๋ยเคยมาพักต้องกลีบอุบล พากดินสุคนธ์จรรจรสมารวยวัน เป็นโรจิ่งเสื่อหอมหายขึ้น
ไม้เฉื่อยฉ่ำ ผุงปลาเอ๋ยเคยมาผูกค้ำคำแฉ่งพอง นกเจ้าเอ๋ยเคยบินลงไลจิกเหยื่อทุกเวลา
วันนี้แปลกเปล่าตาแม่แลไม่เห็น พระลูกเอ๋ยเจ้าเคยมาเที่ยวเล่นแม่แลไม่เห็นแล้ว โอ้แล
เห็นแต่สระแก้วอยู่อย่างว่างวังเวงใจ"

9.3 "โอ พระอาศรมเจ้าเอ๋ยน่าอัศจรรย์ใจ แต่ก่อนคุณี่สุกใส่ถ้วยสีทอง
เสียงเนียนกที่รำร้องสำราญรังเรียกคู่ชู้ขยับขึ้น ทั้งจักจั่นพรรณลงไนเรไรร้องอยู่หิ้ง ๆ"

ระเรือบโรย โทษสำเนียงกึ่งเสียงสังคีตขับประโคมไพเราะ โอเหตุโฉนเหงาเงียบเมื่อยามนี้
 ทั้งอาศรมก็หมองศรีเสมือนหนึ่งว่าจะเศร้าโศก เอชชะรอยว่าพระเจ้าดุกจะวิโยคปลัดพราก
 ไปจากอกพระมารดาเสียจริงแล้วกรรมังในครั้งนี้"

แบบฝึกหัดที่ 3

แบบฝึกหัดนี้มีอยู่ 2 ชุด ชุดที่ 1 เป็นแบบฝึกหัดสำหรับกัณฑ์ชูชก ส่วนชุดที่ 2 เป็น
 แบบฝึกหัดสำหรับกัณฑ์ชมทรี แบบฝึกหัดทั้ง 2 ชุดนี้ แต่ละชุดจะมีข้อย่อยอยู่ 3 ข้อ และในแต่ละ
 ข้อย่อยจะมีข้อความอยู่ 2 ตอน คือ ตอน ก. และ ตอน ข. ข้อความในตอนที่ ก. นั้น
 ถัดมาจากเวสสันดรชาดก ในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 28 ส่วนข้อความใน
 ตอนที่ ข. ถัดมาจากรายยาวมหาเวสสันดรชาดก

นักศึกษาจงอ่านและพิจารณาเปรียบเทียบข้อความในตอนที่ ก. และตอนที่ ข. ของ
 แต่ละข้อ แล้วเขียนแสดงให้เห็นความแตกต่างในด้านกลวิธีการแต่ง พร้อมทั้งบอกด้วยว่าเกิด
 แนวความคิดอะไรเมื่อได้เห็นความแตกต่างนั้น ๆ

ชุดที่ 1 แบบฝึกหัดสำหรับกัณฑ์ ชูชก

1. ตอนที่ ก. "ดูกรท่านพรหมณ์ ฉันจักไม่ไปตักน้ำที่แม่น้ำเพื่อท่านอีกต่อไป เพราะ
 พวกหญิงชาวบ้านมันรุมคาฉัน เหตุที่ท่านเป็นคนแก่"

ตอนที่ ข. "ขอพรหมณ์เอ๋ย ขอพรหมณ์เฝ้า ที่นีสมันฉาดวางฉันอยู่แล้วที่ต้นท่า
 ออเฝ้าอย่าพักจะไปเลย กูจะนั่งนิ่งเฉยเฉยมีน้ำพา ทั้งน้ำนืดหนึ่งก็
 ไม่ตัก ผักหนอยหนึ่งก็ไม่ทาน้ำพาทำ ทั้งหม้อข้าวหม้อแกงก็มิยักยก
 ข้าวตกรกหนึ่งก็มิต่า น้ำก็มิตัก ผักก็มิทำ กูไม่หุงข้าวบึงปลา
 ไม่หาทั้งป็นไฟ----- นางพรหมณ์บ้านนั้นมันหนักหนา มันมา
 เคียงคอยอยู่ที่แทมท่าทางจะตักน้ำ กูนี้จะไต่ไปว่าอะไรสักคำหนอย-
 หนึ่งก็ไม่มี ใจอะไรเช่นนั้นช่างร้ายเหลือตะละว่ายังขืนนี้เสือบมิเท่า
 -----ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพราะใครเพราะอายเฝ้าจัญไรนี้มันไม่เจียม
 ตัว ทำเป็นหนุ่มนอยระริกระระระเรอว่า มันจึงและได้ชุกเอาโคกร
 เค้าขึ้นมาคอนวานีทุกคำ"

2. ตอน ก. "ใครเล่าหนอจะฟังบอกพระราชบุตรพระนามว่า เวสสันดรผู้ประเสริฐ ทรงชานะความตระหนี่อันใครให้แท้ไม่ได้ ทรงให้ความปลอตกภัยในเวลามีกภัยแก่เราได้ พระองค์เป็นที่ฟังของพวกเขาจาก กังขรณีเป็นที่ฟังของสัตว์ทั้งหลายฉะนั้น ใครจะฟังบอกซึ่งพระเวสสันดรมหाराชผู้เปรียบเหมือนแม่ธรณีแก่เราได้ พระองค์เป็นที่ไปเฝ้าของพวกเขาจาก กังสาครเป็นที่ไหลไปรวมแห่งแม่น้ำทั้งหลายฉะนั้น"

ตอน ข. "โอ พระเวสสันดรพุทธพวงศผู้ทรงพระปรีชา เป็นนิสภชัตติยวราเรื่องพระยศ ชยอนุคมปราชิต์ ชาติกษัตริย์มรดกทั่วประเทศ สะท้านสะเทือนทั่วทุกขอบเขตขัณฑสีมา ทรงพระราชศรัทธาอันล้นพ้น ปกฏฐาสิ ภูทามัน เป็นที่ฟังแควงสัตว์ผู้ซัดสน ธรณีวิเวคังพสุธาคลกนคานเป็นที่ประคิษฐานแก่ฝูงสัตว์ยอมอาศัยสืบกันมา สาคโรว กังสายสินธุสาครคงคาอันมีคุณคณนานับมิได้"

3. ตอน ก. "นะพรหมณ์ เราจักไม่ให้ชีวิตแก่เจ้าในที่นี้ สุกครที่เราจะยิงนี้แหละ จักดื่มเลือดเจ้า กูกรพราหมณ์ เราจักตัดหัวของเจ้า เชือดเอาหัวใจพร้อมทั้งไส้พุง แล้วจักบูชากับนสฤณย์ผู้พร้อมด้วยเนื้อของเจ้า กูกรพราหมณ์ เราจักเชือดหัวใจของเจ้า ยกขึ้นเป็นเครื่องเซ่นสรวงพร้อมด้วยเนื้อ มันขุ่น และมันในสมองของเจ้า กูกรพราหมณ์ ชื่อนั้น จักเป็นยัญที่เรายูชาดีแล้ว เซ่นสรวงดีแล้ว ด้วยเนื้อของเจ้า เจ้าจักนำพระมเหสีและพระโอรสพระธิดาของพระราชบุตรไปไม่ได้"

ตอน ข. "กูเอาเด็กหรือนะไหนดั้นมึงจะเป็นคน ที่เอ็งจะหนีกูไปพ้นอย่าฟังคิดอิห ชีวิต์ กูกลัวแต่ว่าอายหัวมึงจะชากกระเด็นคิกคินคั้นระท้าว ๆ เอลงที่กลบดินพอสิ้นใจ อัย หิ เต ทั้งอาวุธของกูนี้ไซ้ไรใส่ยางนอง มยา นุโน เมาะ มยา วิสุสฎุโส ก็จะมีลั่นลงเล่นคู่สักฉับชยับยงคูกุสั๊กเป้ง กลัวแต่ว่าจะไม่นางผิดละหรืออย่าอวดอากสิโร เต วัชฌยิตวาน อายศรีษะก็จะกระเด็นเค็ดคิกคกตามไม้คานทาน กังกระโหลกถูกคากาดหล่นลงจากขั้ว หน้ย เฉฉวา สพพณัน"

กู่จะผ่าออกออกให้ทั่วแตกเดือถึงหัวใจ ทั้งเนื้อหนังพุงเพาะและตับไต
ไส้สันยาว ก็จะถูกการขยาเข้ากับเครื่องปรุง กุยห่ม น้เสน เมเทน
มุดดงเคน กู่จะปรับประคิษฐ์ประคองกู่ให้มันยอง จับเนื้อชีกสันมันสมอง
ในคัวมึง กู่จะใส่กับคิบบคาบผ่นีกพะแนงผิ่งให้สุกเสร็จ อาหุติ ปดุดเหตุ
สามิ กู่จะสร้างศาลสี่เสาใส่ตระเว็ค วางเครื่องพลีกรรมกระทำที่
ชายป่า ปนุดสกุด ยชิสสามิ กู่จะร้องเสเทวอาวักษ์ประกาศ ถวาย
แก่ป็นตสกุดเทวราชิมราวทาง อันสิ่งสถิตที่ย่านกลางพระไพโรพฤษษ์

ชุดที่ 2 แบบฝึกหัดสำหรับ กัณฑ์มัทรี

1. ตอน ก. "พระลูกน้อยทั้งสองเคยชมกุ่มหอมด้วยทรายและผุ่นึงเข้ามาล้อมแม่
อยู่รอบข้าง วันนั้นแม่มิได้เห็นพระลูกน้อยทั้งสองนั้น เมื่อก่อนพระลูก
น้อยทั้งสองเคยต้อนรับแม่ผู้กลับมาจากป่าแต่ไกล วันนั้นแม่ไม่เห็นลูก
น้อยทั้งสอง ก็ พอชาลีแม่กัณฑ์หาขึ้นมาเหมือนอย่างเคยวันก่อน ๆ
พระลูกน้อยทั้งสองคอยแลดูแม่อยู่แต่ไกลเหมือนลูกแพะหรือลูกเนื้อทราย
คอยชะเงาหาแม่"

ตอน ข. "แกวกัณฑ์หาพอชาลีของแม่เอ๋ย แม่มาถึงแล้วเหตุไฉนใยพระลูกแก้ว
จึงมีมาเล่าหลากแกใจ แดกก่อนแต่โรสีพร้อมเพรียง เจ้าเคยวิ่งระวี
เรียงเคียงแข้งกันมาคอยรับพระมารดา ทรงพระสรวลสำรวลว่า
ระวีนี้วิ่งรับรับเอาขอคน แล้วก็พากันกราบกรานพระชนนี พอชาลี
เจ้าเลือกเอาผลไม้ แม่กัณฑ์หาจะอ่อนวอนไหวว่าจะเสวยนม นม-
เนื้อพระเพลาพลางขอเลาะแหม่นต่าง ๆ ตามประสาทารกเจริญใจ
วจนา พาลาว มาตรี มีอุปไมยเสมือนหนึ่งลูกทรายทรมาคะนอง ปอง
ทิวาจะชมแม่เมื่อสายนี้"

2. ตอน ก. "หมูนั่นกัณฑ์หา นี้นคนยางทรายที่ทอดกึ่งค้อมลงมา เป็นรุกชชาติต่าง ๆ
พันธุ์ ที่สองพระกุมารเคยวิ่งเล่น แม่มิได้เห็นสองพระกุมารนั้น
หมูนั่นกัณฑ์หา ไก่ขันนุณ คันไทร คันมะขวิด เป็นไม้มีผลนานาชนิด

ที่พระกุมารทั้งสองเคยมาวิ่งเล่น แม้มิได้เห็นสองพระกุมารนั้น
 หมูไม่เหล่านี้อยู่จุกุชุกุชาน"

ตอน ข. "ควรจะส่งสารเอยควยคนทว่าใหญ่ไกลอาราม งามด้วยกิ่งก้าน
 ประกวกกัน ใบช่อมประชุมช่อเป็นฉัตรชั้นคั้งฉัตรทอง แสงพระจันทร์
 คั่นส่องทองนำคางที่ขังให้ไหลลงหยดย้อย เหมือนหนึ่งน้ำพลอย
 พรอย ๆ อยู่พราย ๆ ทองกับแสงกรวดทรายที่ไต่คนอรามวามาว
 ดูเป็นวงแวว คั้งบุคคลเอาแก้วมาระแงงแกดั่งมาปรายไปปราย
 ไรรอบปรินมณฑลก็เหมือนกัน งามคั้งไม้ปาริชาตในเมืองสวรรค์มา
 ปลูกไว้"

3. ตอน ก. "พระนางมีทรีผู้ทรงพระรูปพระโฉมอันอุดม เป็นพระราชบุตรีผู้มียศ
 เทียวไปที่โค่นคนไม้ ทิบริเวณภูเข และในถ้ำ มิได้ทรงพบเห็นสอง
 พระกุมาร จึงทรงประคองพระพาหุภรรแสงให้คร่ำครวญ ลมสลบ
 ลงที่พื้นพสุธา ณ ที่ไกลบาทมุลของพระเวสสันดร นั้นแล ฯ"

ตอน ข. "ควรจะส่งสารเอย ควยนางแก้วกัลยาณี น้อมพระเกศีลงทูลถาม
 หวังจะติดคามพระลูกรักทั้งสองรา กราบถวายบังคมลาลุกเลื่อน
 เขยื้อนยกพระบาทเยื้องย่าง พระกายนางได้เสียวสั่นตัวไหวไปตั้ง
 องค์ คุชชายชงอันคองกำลังลมอยู่คิ้ว ๆ สิ้นพระแรงโรยเชอไทย
 ทิวระหวายทรวง พระศอเชอหงษ์บงวงดวงพระพักตร์เชอผิคเผือกให้
 แปรผัน จะทูลสิ่งก็ยังมีทันทีว่าจะทูลเอย แกพอตรัสว่าพระคุณเจ้า
 เอย คำเคียวเท่านั้นก็หายเสียวเอียงพระกายบายสีโรเพร่น พระ
 เนตรหลับหับพระโอบสุลงทันที วิสญูญี หูฉว่า นางก็ถึงวิสญูญีสลบลง
 ตรงหน้าฉาน ปานประหนึ่งว่าพมฉัตรทองอันคองสายอัสสีพาค ซาก
 ระเนนเอนแล้วก็ล้มลง ตรงหน้าพระที่นั่งเจ้า นั้นแล"

แบบทดสอบ

แบบทดสอบต่อไปนี้ เป็นตัวอย่างแบบทดสอบเพื่อวัดการเรีนิมโนทัศน์และหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์ของนักศึกษา มีอยู่ด้วยกัน 2 ชุด คือชุดที่ 1 เป็นตัวอย่างแบบทดสอบสำหรับกัมพูชก ส่วนชุดที่ 2 เป็นตัวอย่างแบบทดสอบสำหรับกัมพูชก

ชุดที่ 1 แบบทดสอบสำหรับกัมพูชก

1. โปรดอ่านและพิจารณาคำถามของ ขอย่อยทั้ง 10 ข้อ และเลือกคำตอบที่คิดว่า เป็นคำตอบซึ่งเหมาะสมที่สุด ให้เขียนเครื่องหมาย ล้อมรอบตัวอักษรหน้าข้อที่ ท่านเลือก

ตัวอย่าง 0) กวีผู้รจนารายยาวมหาเวสสันดรชาดกกัมพูชก คือ

- ก. สำนักวัดสังฆกระจาย
- ข. สำนักวัดถนน
- ค. พระเทพโมฬี (กลิน)
- ง. เจ้าพระยาพระคลัง (หน)

1. เหตุใดกวีจึงกล่าวขยอนถึง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วอยู่เสมอ

- ก. ต้องการจะย้าความสำคัญของเหตุการณ์นั้น ๆ
- ข. ต้องการให้พระธรรมกถุเทศนกลาวเตือนผู้ฟัง เทศนว่า เหตุการณ์ถึงตอนใดแล้ว
- ค. เป็นแบบอย่างในการรจนารื่องชาดก
- ง. ต้องการทำให้เนื้อเรื่องสนุกและน่าอ่าน

(คำตอบที่ถูกคือ ข้อ ข.)

2. เหตุใดเหล่าภราทหมณ์ในหมู่บ้านพุนนวิรุจึงกล่าวและพูดกิริยา

- ก. เกือบขงกิริยา
- ข. เพื่อนบ้านยุงสงเสรม
- ค. อัจฉาชชก
- ง. นางพราหมณ์เเหล่านั้นมีความประพฤติไม่คิ

(คำตอบที่ถูกคือ ข้อ ก.)

3. ทำไมวีจึงรจนาให้เหวดคาเข้ามามีบทบาทสัมพันธ์กับมนุษย์อยู่เสมอ
- มนุษย์ในสมัยนั้นเคารพเหวดามาก
 - ศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลต่อชาติไทยในสมัยที่กวีรจนาวรรณคดีเล่มนี้มาก
 - เป็นชนบของการแต่งกวีนิพนธ์ในสมัยนั้น
 - การกระทำบางอย่างของตัวละคร เป็นสิ่งที่พิสดารแปลกไปจากประสบการณ์ของมนุษย์โดยทั่วไปจึงต้องกล่าวให้เป็นการกระทำของเหวดคา
(คำตอบที่ถูกคือ ข้อ ง.)
4. เหตุการณ์ตอนใดที่มีลักษณะไม่สมจริงในทัศนะของคนสมัยนี้
- พราหมณ์หนุ่มควาหาหุบตีเมีย
 - นางพราหมณ์โกรธแค้นนางอมิตตคา
 - เหวดคาลใจนางอมิตตคาให้บอกชู้ชกให้ไปชอกันหาชาติ
 - เจตบุตรหลงเชื่อชู้ชกอย่างง่ายดาย
(คำตอบที่ถูกคือ ข้อ ค.)
5. ข้อใดคือลักษณะเด่นของชู้ชก
- เกียจคร้านการงาน
 - โอบอ้อมอารีต่อมิตรสหาย
 - เจรจาอ่อนหวานต่อทุกคน
 - มีปฏิภาณไหวพริบ
(คำตอบที่ถูกคือ ข้อ ง.)
6. ข้อใดเป็นพฤติกรรมที่ไม่น่าจะพบในสังคมชนบทไทย
- เมื่อมีปัญหาค้นคร่อมครว้ ภริยาเป็นผู้แก้ปัญหา
 - การยกลูกสาวเพื่อชกให้ชกให้แกเจาหนี
 - การมีน้ำใจเอื้ออารีแก่ผู้มาเยี่ยมเยียน
 - การพร้อมใจกันโกรธซึ่งภริยาทั้งหมู่บ้าน
(คำตอบที่ถูกคือ ข้อ ง.)

7. เหตุใดเจตบุตรจึงหลงเชื่อชุกอย่างง่ายดาย
- เป็นชาวบ้านป่าจึงโง่และเชื่อคนง่าย
 - เป็นคนชนบทยอมเชื่อคนง่ายและอยากให้เหตุการณ์เป็นเช่นนั้นอยู่แล้ว
 - ถูกชุกชุกจึงเกรงกลัว
 - ไม่มีความรับผิดชอบในหน้าที่
- (คำตอบที่ถูกต้องคือ ข้อ ข.)
8. ทำไมชาวเมืองสีวิราษฎร์จึงหายโกรธพระเวสสันดร
- เวทคาเล็กคลใจ
 - ส่งสารพระเวสสันดร
 - เป็นธรรมดาเมื่อชาวเมืองเล็กรวมตัวกันความโกรธยอมเสื่อมคลายไป
 - โกรธชุก
- (คำตอบที่ถูกต้องคือ ข้อ ก.)
9. "กลัวแต่ว่าจะร้าย เรือนฝากระดานสามสี่หาทอง ทั้งทาสทารเงินทอง ถวนทุกสิ่ง ทั้งยศศักดิ์จะยวดยิ่งเป็นเจ้าจอมเจตบุตร ลูกหลานก็จะได้ ยั้งหยุคนั้นจริง ๆ อย่างพึงศรี. กลัวแต่ว่าจะกินข้าวเหนียวกับน้ำกระเทียมไม่ไหว" (หน้า 173-4) ข้อความตอนนั้นแสดงว่า
- กวีมีอารมณ์ขัน
 - กวีต้องการเสียดสีสังคม
 - กวีต้องการล้อเลียนสังคม
 - กวีไม่รู้อารมณ์ขัน
- (คำตอบที่ถูกต้องคือ ข้อ ก.)
10. ข้อใดเป็นข้อคิดที่ผู้อ่านจะได้รับจากกัณฑ์ชุก
- พึงบริจาทานแก่ผู้มาขอรับทั่วถวนหนา
 - อย่าไว้ใจคนแปลกหน้า
 - สตรีย่อมมีความตระหนี่มากกว่าบุรุษ
 - การกระทำของบิดามารดาจะเป็นผลสะท้อนไปถึงบุตรธิดา
- (คำตอบที่ถูกต้องคือ ข้อ ง.)

2. ขอนี้มีข้อความอยู่ 2 หมวด คือ หมวด ก. กับหมวด ข. ในอานข้อความทั้งสองหมวดอย่างพิจารณา เมื่อเห็นว่าข้อความในหมวด ข. มีลักษณะตรงกับข้อใดในหมวด ก. ให้เอาหมายเลขของขอนั้นมาใส่ในช่องว่างหน้าข้อความของหมวด ข.

ตัวอย่าง

หมวด ก. 1. การใช้คำซ้ำ

2. รุทธรส

หมวด ข. 2 "อิหยังเยียงวายนี่นี่มันไม่รู้อาย ชอบแควาจะจิกจับ
จุมมือเอามันไปขาย ใ้หมั้นอายเขาอยู่ทั้งบ้าน ให้เขา
ไซ่ครากคร่ากระทำกรนึ่งหนักหนา แล้วจึงค่อยไป
ไถถอนมาต่อเมื่อภายหลัง" (น. 132)

หมวด ก. 1. การใช้ถ้อยคำที่มีเสียงเสนาะ มีเสียงสูง คำสั้น ยาว
หนัก เบา

2. การใช้ถ้อยคำที่ทำให้มีลักษณะสมจริง

3. กฤษณารส

4. การเลือกใช้ถ้อยคำเหมาะสมกับความรู้สึกของตัวละคร

5. การใช้ถ้อยคำที่มีเสียงสัมผัส มีศิลปการเสนาะ เล่นอักษร

6. พรรณนาโวหารชัดเจน เกิดมโนภาพ

7. การใช้ถ้อยคำที่มีความหมายชัดเจนเหมาะสมกับเรื่อง

8. การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ

9. การซ้ำคำและซ้ำความ

10. โวหารเปรียบเทียบ

หมวด ข. 4 "สองสกุลก็จวบจนจวนเจียนจะเจอะตัว ตกใจบูระรัว ๆ
ตัวนี้ก็ฉวยบูริก ๆ ทำแต่ตานั้นปรืบ ๆ ปรืบทุกขทำหน้าขาว"

(น. 128)

- 7 "ทั้งลูกเด็ยขาวฟ่าง ๆ ต่าง ๆ ไม่อย่างเด็ยว... ขาวเหนียวขาวเจ้า
ขาวเฒ่าขาวพองเป็นของเงินทาง ถ่วงาสาคูขาวดูขาวตากหลาก ๆ
ไม่นอย" (น. 153)
- 1 "จึงจับจูงเจ้าทองอมิตตคาออกมาสะเออะอวดหน้าเสนอนวล ให้นำ
จริตกระบิตกระบวนสะบั้งสะบัก ให้นำเทาเชนแอนหยักนิ้วเย็บหน้า"
(น. 129)
- 5 "ทำเป็นสนิสนมเห็นแนมน้อมตัวเข้าไป ใครไม่รู้เชิงชายก็ตายใจ
หลงไปควย เจ้าก็จะระริระริกกระทิกกระทวยรวระรินจนสิ้นตัว"
(น. 155)
- 9 "จึงทวงวาของของเรา ที่เอามาฝากฝากแทนไว้ เอามาให้ให้
ทันที เอามาเด็ยเด็ยวันขมิขมัน" (น. 128)
- 2 "หรือว่าข้างเอ็งมันคือสิ่งบอย แต่อายุข้างกูมันเป็นกระนั้น เอ็งเอย
อยาวาไปเลยมันก็เหมือนกัน มันนั้นขึ้นแล้วอยู่ทั้งบ้าน วันนี้นั้นร้าย
รุกรานเราเข้าโรมันไม่คิด เออกูก็โรมันไม่คิด" (น. 133)
- 8 "เฮาก็ครึกครอกตะคอกขูเป็นไรจึงมาแลดูนิงอยู่เล่า" (น. 129)
- 3 "โอโอเรือนกูเอยอาย เรือนกูที่กูเคยอยู่นี้มันจะเป็น เรือนกูหรือเรือนเขา
ยิ่งคิดก็ยิ่งเศร้าโศกสลดระทดถอย หันหน้าหันหลัง ละล้าละล้งยังยับ
กลับบอย ๆ ถอยไปแล้วก็ถอยมา" (น. 157)
- 10 "เสมือนหนึ่ง เหวียนหักลงกับที่ของมันมันจะหนีไปไหน เสียหนึ่งนึ่งให้
นานไปก็จะไคสอง เสมือนหนึ่งของท่านหายมีที่ไว้ ก็คงจะให้ไม้ให้
เคือครอน ยอมเสียกำไปก่อนนั้นแหละจึงจะไคกอบ" (น. 129)
- 6 "ทั้งอกไหลก็ขายถึงแพงง่อม ฆ้อมชยัน ก็ว เขียวชอบช้ายชวากา
เป็นมันเขมบมุงมะเมียงมอง ไปและหนวคคัง ลวดทองทะเลมูมะไม่คิด
ใคร ทั้งคางเคราก็ครุกระขึ้นรำโรกยนชนเขียวชกแข็ง" (น. 163)

หมายเหตุ การทำข้อทดสอบแบบนี้ นักศึกษาอาจจะตอบไม่ตรงตามความต้องการ
ของครู ทั้งนี้เพราะข้อความที่กัคมาในหมวด ข. นั้นอาจมีลักษณะของกลศิลป์หลายลักษณะ
และเณิญนักศึกษาดูเห็นลักษณะของกลศิลป์ที่เด่นไม่ตรงกัคที่ครูเห็น ครูจึงควรพิจารณาให้กะแนน
ตามความเป็นธรรม

3. ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกกัมพูชกประกอบด้วยตัวละครสำคัญหลายตัว ได้แก่ ชูชก นางอมิตตคำ นางพราหมณีในหมู่บ้านทุนนวิฐ พราหมณ์หนุ่มในหมู่บ้านทุนนวิฐ และเจตุมิตร นักศึกษาจวินิจฉัยว่า ตัวละครตัวใดมีลักษณะเป็นตัวละคร และตัวละครตัวใดมีลักษณะเป็นตัวแบบ แล้วให้แสดงทัศนะควยว่า ตัวละครเหล่านี้มีลักษณะสมจริงหรือไม่ อย่างไร

(ให้นักศึกษาเขียนตอบเป็นลักษณะความเรียง ทั้งหมดมีความยาวไม่น้อยกว่า 250 คำ)

ชุดที่ 2 แบบทดสอบสำหรับกัมพูชก

1. โปรดอ่านและพิจารณาคำถามของ ขอย่อยทั้ง 10 ข้อ และเลือกคำตอบที่คิดว่า เป็นคำตอบที่ถูกและเหมาะสมที่สุด ให้เขียนเครื่องหมาย ล้อมรอบตัวอักษรหน้าข้อ ที่ท่านเลือก

ตัวอย่าง ๐) กวีผู้รจนารายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัมพูชก คือ

ก. รัชกาลที่ 4

ข. เจ้าพระยาพระคลัง (หน)

ค. สำนักวัดถนน

ง. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

1. ในกัมพูชกรักรักวีไคผู้กบมองเรื่องไว้หลายปมด้วยกัน ปมสุดท้ายที่ทำให้ เนื้อเรื่องคลี่คลาย คือ

ก. นางมัทรีเห็นความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติในป่า

ข. นางมัทรีพบสัตว์ร้ายทั้งสาม

ค. นางมัทรีถึงแก่วิสัญชีพ

ข. นางมัทรีถามข่าวลูกจากพระเวสสันดรแต่ไม่ได้รับคำตอบ

(คำตอบที่ถูกคือ ข้อ ค.)

2. เหตุใดกวีจึงรจนาให้นางมัทรีมองเห็นธรรมชาติในป่าไม้สดชื่นงดงาม เช่น
วันอื่น ๆ
- ในอดีตนุชย์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับธรรมชาติมากจึงเห็นธรรมชาติ
เปลี่ยนไปตามความรู้สึกของตน
 - เทวาคาดใจนางมัทรีให้เห็นเป็นเช่นนั้น
 - นางมัทรีเป็นผู้ที่ช่างสังเกต
 - กวีต้องการเน้นความรู้สึกวิตกกังวลของนางมัทรี
(คำตอบที่ถูกต้องคือ ข้อ ก.)
3. เหตุใดนางมัทรีจึงไม่เสราโศกเมื่อพระเวสสันดรบอกว่าได้ยกลูกให้เป็นทานแล้ว
- เพราะคิดว่าถึงอย่างไรก็ตามลูกกลับมาไม่ได้
 - เพราะเทวาคาดใจ
 - เพราะเหนื่อยและอ่อนเพลียมาก
 - เพราะนางเข้าใจในความตอ้งการพุทฺธภูมิของพระเวสสันดรและระงับ
ความเสราโศกได้แล้ว
(คำตอบที่ถูกต้องคือ ข้อ ง.)
4. พฤติกรรมใดที่มีลักษณะไม่สมจริงในทัศนะของคนสมัยปัจจุบัน
- นางมัทรีรักและห่วงใยกัณฑ์หาชาติมาก
 - พระเวสสันดรเสราโศกเมื่อนางมัทรีสลับ
 - พระเวสสันดรจะบริจาคนทุกอย่างแม้กระทั่งเลือดเนื้อชีวิต
 - เมื่อไม่พบลูกนางมัทรีก็ไปตามหาลูกกับพระเวสสันดร
(คำตอบที่ถูกต้องคือ ข้อ ค.)

5. "อุปมาเหมือนคนไขหนักแล้วมีหน้า ยังแพทย์เอายาพิษมาวางซ้ำให้เวทนา" (หน้า 275) ข้อความตอนนี้เป็นความเปรียบเกี่ยวกับผู้ใดในเรื่อง

- ก. ชาลี
- ข. พระเวสสันดร
- ค. กัมมา
- ง. นางมัทรี

(คำตอบที่ถูกต้องคือ ข้อ ง.)

6. "เจ้าเป็นแต่เพียงเมียควรรหรือมาหมั้นโก๋ ถ้าแมนพื่ออยู่ในกรุงไกรเหมือนแตกอนเภา กายของมัทรีก็จะขาดสะบั้นลงทันตา ควญพระกรเบื่องขวาของอาทมานี้แล้วแล" (หน้า 278) ข้อความตอนนี้แสดงสภาพของสังคมในวรรณคดีว่า

- ก. ภริยาเป็นสมบัติที่หวงแหนอย่างยิ่งของสามี
- ข. ภริยาต้องเคารพและเกรงกลัวสามีมาก
- ค. สามีไม่ได้เกี่ยวข้องกับภริยา
- ง. สามีเอารักเอาเปรียบภริยา

(คำตอบที่ถูกต้องคือ ข้อ ก.)

7. ข้อใดที่ไม่ใช่เครื่องเตือนใจนางมัทรีเมื่อคร่ำครวญถึงลูก

- ก. ของเล่นของลูก
- ข. สถานที่ลูกเคยเที่ยวเล่น
- ค. บุคคลที่ลูกเคยพบปะควย
- ง. กิริยาอาการของลูกที่เคยปฏิบัติตอนาง

(คำตอบที่ถูกต้องคือ ข้อ ค.)

8. ข้อควรคิดสำหรับปฏิกิริยาจากการกระทำของพระเวสสันดรที่ถูกให้เป็นทาน คือ

- ก. พระเวสสันดรเป็นบิดาที่ไม่ดีไม่ควรเอาเยี่ยงอย่าง
- ข. ควรแบ่งปันของที่มีอยู่ให้แกผู้อื่นบ้างถึงแม้จะกระทำไ้ไม่เท่าถึงพระเวสสันดรก็ตาม
- ค. ควรจะทำทานให้ใคร่เช่นพระเวสสันดร
- ง. เรื่องเวสสันดรเป็นเรื่องอุดมคติไม่ควรใส่ใจ

(คำตอบที่ถูกคือ ข้อ ข.)

9. อาจกล่าววามางมัทรีเป็นตัวละครประเภทกวีนิ่ง (Static) ได้หรือไม่ เพราะเหตุใด

- ก. ไม่ได้เพราะนางมัทรีมีอาการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ
- ข. ได้เพราะนางมัทรีไม่ค่อยมีบทบาทเท่าใดนัก
- ค. ได้เพราะมีความคิดคงเดิมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระเวสสันดรในการบำเพ็ญบารมี
- ง. ไม่ได้เพราะนางมัทรีมีบทบาทมาก

(คำตอบที่ถูกคือ ข้อ ค.)

10. "เมื่อไกลเวลาจากเข้ามา, ป่าทั้งปาก็ดูเหมือนรวมทุกข์ เศร้าสร้อยที่สูญเสียเจ้า, ผุงกว้าง (จึง)

ดื่มกินหญ้า..." ข้อความตอนนี้สอดคล้องกับเหตุการณ์ในกัมมัทรีตอนใด

- ก. พระเวสสันดรคร่ำครวญเมื่อนางมัทรีสลบ
- ข. กัมมาชาติคร่ำครวญถึงแม่
- ค. นางมัทรีเดินตามผลไม้ในป่า
- ง. กอมนางมัทรีจะออกไปตามผลไม้ในป่า

(คำตอบที่ถูกคือ ข้อ ค.)

2. ข้อนี้มีข้อความอยู่ 2 หมวด คือ หมวด ก. กับหมวด ข. ในอ่านข้อความทั้งสองหมวดอย่างพิจารณา เมื่อเห็นว่าข้อความในหมวด ข. มีลักษณะตรงกับข้อใดในหมวด ก. ให้เอาหมายเลขของข้อนั้นมาใส่ในช่องว่างหน้าข้อความของหมวด ข.

ตัวอย่าง

หมวด ก.	1. การซ้ำคำ
	2. วิวรรต
หมวด ข.	<u>2</u> "ถ้าแม่ฉันมีลูกคนใดไปรารณาเนื้อหนังมังสาสิ่งใดหิตดวงหทัย
นัยนเนตรทั้งซ้ายขวา พี่ก็จะแหะตาให้เป็นทานไม่ขอทอด
ถึงเพียงนี้" (น. 291)
หมวด ก.	1. การใช้ถ้อยคำที่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์
	2. รุทธรต
	3. พรรณนาโวหารชัดเจนทำให้เกิดมโนภาพ
	4. การใช้ถ้อยคำที่ทำให้เกิดความรู้สึกสะเทือนใจ
	5. กรุงการส
	6. การใช้ถ้อยคำที่มีความหมายชัดเจนเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง
	7. การใช้ถ้อยคำที่มีเสียงสัมผัส มีศิลปการเล่นคำ เล่นอักษร
	8. การใช้แนวความคิดทางจิตวิทยา
	9. โวหารเปรียบเทียบ
	10. การซ้ำคำและซ้ำความ
หมวด ข.	<u>4</u> "ดูกรักเจ้าแม่เอ๋ย เจ้าเคยมาอาศัยนั่งนอน ประทับร้อนสำราญ
รมรื่น ๆ ส่ำรวดเลนเย็นสบาย พระพายรำเพยพัดมาฉิวเฉื่อย
เรไรระรี่เรอบรองอยู่ตรง ๆ แลดูกรักของแม่ทั้งซ้ายหญิงไป
อยู่ไหนไม่เห็นเลย" (น. 283)

- 6 "พราหมณ์ซึ่งชุมนุมแซ่เขี้ยวคำรามตีต้อนไหควนเดิน ตามป่าระหกระเหินหอบหิวแล้วให้ไทย มีแต่เสียงเขอโศกโอยสะอับร้องรำพัน ลังทุกเสนาหญา" (น. 262)
- 7 "แสงพระจันทร์คืนสองตองน้ำค้างที่ขังให้ไหลลงหยดย่อย เหมือนหนึ่งน้ำพลอยพรอย ๆ อยูพราย ๆ ตองกับแสงกรวดทรายที่ไต่คน อรามวามวาวดูเป็นวนวงแวว ถึงบุคคลเอาแก้วมาระแงงแก่งมา ปรายไปรยโรยรอบปรินลพถ์เหมือนกัน" (น. 282)
- 10 "สุกสุรเสียงที่แม่จะรำเรียกพิไรร้อง สุกมีเท่าที่แม่จะเยื้องของยก ยางลงเหยียบดิน ก็สุกสิ้นสุกปัญญาสุกหาสุกคนเห็นสุกคิด จะไค่พาน พบประสปรอยพระลูกนอยแต่สักนึกไม่มีเลย" (น. 285)
- 2 "เจ้าเป็นแต่เพียงเมียควรหรือมาหมั้นไค่ ถ้าแมนพื่ออยู่ในกรุงไกร เหมือนแตกอนเภา หากว่าเจ้าทำเจนนี กายของมัทรีก็จะขาด สะบั้นลงทันตา ควยพระกรเบ้องขวาของอาตมานี้แล้วแล" (น. 278)
- 9 "อุปมาเสมือนหนึ่งภุมรินบีบะวอน เทียวขับซาบเอาเกสรสุคนธ- มาเลศ พบดอกไม้อันวิไลจะต้องประสงคฺหลงเคตาคสิ่งรสจณลิมรั้ง เขาเดือนเจ้าลิมพราไค่หน้าแล้วลิมหลังไมแดเหลียว" (น. 277)
- 1 "โอพระจอมขวัญของแม่เอย เจ้ามีเคยไค่ความยากยางเพาหลง เหยียบดิน" (น. 271)
- 3 "เจ้าผู้มีพัคตรอันดูคมองเสมือนหนึ่งเอาน้ำทองเข้ามาทาบทับ ประเทืองผิว ราวจะวาจะลวยลิวเลื่อนลงจากฟ้า ไค่ไค่เห็นเป็น ขวัญตาเต็มหลงละลายทุกข์ ปดุกเปลืองอารมณ์ชายให้เซยขึ้น จะนังนอนเคยยื่นก็คองอยาง" (น. 277)
- 8 "พระโศกทั้งให้หวาคแวววา สำเนียงเสียงพระลูกแก้วเจาบนอย งาม ๆ พุ่มไม้ครึ้มเป็นเงา ๆ ทะโงกเงื่อม พระเนตรเธอแลเหลือบ ให้ลายเลื่อม เห็นเป็นรูปคนตะกุ่ม ๆ อยुकลาย ๆ แล้วหายไป" (น. 284)

5 "จึงตรัสว่าโอเจ้าแวนแควสองดวงออกของแม่เอ๋ย แม่เคยได้รับ
 ขวัญเจ้าทุกเวลา เมื่อไรเล่าเจ้าจึงไม่มาเหมือนทุกวัน มตา
 หรือพระดุกเจ้าอาศัยศูนย์กลางพระชนมมานอยู่ในป่าพระหิมพานต์ไปแล้ว"
 (น. 273)

(ดูหมายเหตุหลังข้อความข้อที่ 2 ของขอทดสอบชุดที่ 1)

3. จงเขียนความเรียงเปรียบเทียบการของนางมัทรีที่ตรัสตอบพระเ จาก รุ่ง สยงชัย
 เพื่อขอดูกตามพระเวสสันดรไป แขวง กตในกัณฑ์ท้าวกันเเพ กับการที่ตรัสตอบพระเวสสันดร
 เมื่อถูกกล่าวหาว่าประพฤติน่าเหมาะสมในกัณฑ์มัทรี มีความยาวประมาณ 150 คำ

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
นราธิราชินทร์	นะ-รา-ที-รา-ชิน	พระราชผู้เป็นใหญ่ใน หมูชน	นร สนธิกับ อธิ สมาส กับ ราช สนธิกับอินทร์
มกุฏ	มะ-กุก	ยอด	ภาษาบาลี
มกุฏเขต	มะ-กุก-เขค	เขตกี่อ่านาจของพระ ราชาครอบครองไปได้	มกุฏ สมาสกับ เขค
สมมติวงศ์	สม-มค-ที-วง	พระมหากษัตริย์ เพราะ ไทยเรายึดถือแบบอย่าง อินเดีย ทียกย่องพระ มหากษัตริย์เป็นสมมติเทพ	สมมติ (ตกลงกันว่า, ยินยอมกันว่า) สมาสกับ วงศ์
ญาณ	ยาน	ความรู้ ความเฉลียว- ฉลาด ความเข้าใจแจ่ม แจ้ง	ภาษาบาลี
สยมภู ²¹⁴	สฺยม-ภู	ผู้เป็นเอง หมายถึงพระ พุทธเจ้า	ภาษาบาลี
พุทธางกูร	พุท-ทาง-กูร	เชื้อสายพระพุทธรเจ้า	พุทธร สนธิกับ อังกูร (อังกูร แปลว่า หน่อ, เชื้อ)

²¹⁴คำนี้ ในฉบับพิมพ์ครั้งที่ 8 ขององค์การคำครุสภา พิมพ์ว่า สยัมภู (หน้า 125)
ซึ่งเมื่อได้เทียบกับฉบับพิมพ์ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2477 พิมพ์ที่โรงพิมพ์ข้างพิมพ์วัดสังเวช ใ้ชื่อว่า สยมภู

อภิธานศัพท์รายย่าวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ ชุชก (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
กฤดาภินิหาร	กฺริ-กา-พิ-นิ-หาน	บุญอันยิ่งใหญ่ที่ทำได้	กฤต (อันกระทำแล้ว) สมาสกับ อภินิหาร (บุญอันยิ่งใหญ่)
มหิตถิยะ	มะ-หิก-ทะ-ถิ-ยะ	สตรีผู้ยิ่งใหญ่	มหา สนธิกับ อิตถิย (คำสันสกฤต แปลว่า สตรี)
อภิเชก	อะ-พิ-เสก	การรคน้ำ, การแต่ง ตั้งโดยการทำพิธีรด เช่นพิธีขึ้นเสวยราชย์ ของพระเจ้าแผ่นดิน เป็นต้น	เป็นคำตัดจากคำว่า อภิเชก
กฤษณ	กริก-ส-น	ชื่อพระนารายณ์อวตาร ปางที่ ๘	ภาษาสันสกฤต
กัณฑ์	กัณ-หา	คำ มีด บาบ	ภาษาบาลี
พนิต	พะ-นิต	เป็นที่รัก ที่ชอบพอ	ภาษาสันสกฤต
กนิษฐ	กะ-นิต	น้อง, น้อย	ภาษาสันสกฤต
ชีนา	ชี-นา	ผู้ชนะมาร พระนาม พระพุทธเจ้า	ภาษาบาลี
พรต	พรต	กิจวัตร การปฏิบัติ มรรยาท การจำศีล การสมาทานหรือประพฤติ ตามลัทธิศาสนา	ภาษาสันสกฤต

อภิธานศัพท์รายวาทเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
พรหม	พฺรหม	ชื่อพระเป็นเจ้าผู้สร้างโลก ตามศาสนาพราหมณ์	ภาษาสันสกฤต
บรมครู	บะ-ระ-เมค	ผู้สูงสุด คือพระพรหม	ภาษาสันสกฤต
สิกขา	สิก-ขา	การศึกษา การเล่าเรียน ข้อปฏิบัติ คือศีล สมาธิ ปัญญา	ภาษาบาลี
เวท	เวค	ความรู้ ความรู้ทางศาสนา มนตร์ ถ้อยคำที่ผูกขึ้นเป็น คาถา, กัมภีร์ที่เป็นหลักฐาน ของศาสนาพราหมณ์	บาลี และสันสกฤต
อุกฤษฏ์	อุ-คริต-ส-ค	สูงสุด	ภาษาสันสกฤต
มหากิเณกขัมม	มะ-หา-พิ-เนก- ขัม-มะ	การออกบวชอันยิ่งใหญ่	มหา สนธิกับ อติ สมาสกับ เนกขัมม (เนกขัมม แปลว่า การออกบวช)
สัตมาส	สัค-ตะ-มาก	เจ็ดเดือน	สตุท (เจ็ด)สมาส กับ มาส (เดือน)
ทลิต	ทะ-ลิต-ท	ยาก จน	ภาษาบาลี คำเคิม ทลิตุท
พจนานจารย์	พฺรึค-หา-จาน	อาจารย์ผู้เฒ่า พราหมณ์- ผู้เฒ่า	พจน สนธิกับ อาจารย์

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
ยัณหุตภูษงค์	ยัน-ย-หุด-ตะ-ภุ- ชง	กินเครื่องเซ่นจาก	ยัญญ (การบูชา - การเซ่นสรวง) สมาสกับ หุต (การ บูชาไฟ) สมาสกับ ภูษงค์ (ผู้กิน)
โภวาतिकชาติ	โพ-วา-ติก-กะ- ชาติ	ชื่อพราหมณ์พวกหนึ่งซึ่งมัก จะถือตนว่ามีกำเนิดสูงกว่า ผู้อื่น แต่พราหมณ์ด้วยกัน	โภวาที (ผู้มักกล่าว ว่าเป็นผู้เจริญ ใดแก่ พราหมณ์) ลงปัจจัย ก สมาสกับ ชาติ ส สนธิกับ นิवास
สันนิवास	สัน-นิ-วาด	ที่อยู่ ที่พัก การอยู่รวม กัน การอยู่ด้วยกัน	สันนิวาสิ
คาม	คาม	บ้าน	ภาษาบาลี
สตุค	สะ - ฏุน	หยาบ ตำซา เลวทราม	ภาษาสันสกฤต
หุกตะ	หุก-คะ-ตะ	ถึงแล้วซึ่งความยาก ไข้อยู่ใจ	หุกคต (ภาษาบาลี)
ภิกขาจาร	พิท-ชา-จาน	การขออาหาร	ภิกขา (ขอ) สนธิกับ จาร (ประพฤติ เที่ยวไป)
วินพิท	วะ-นิ-พิท	คนขอทานโดยร้องเพลง ขอ	วินพิท (ภาษาบาลี)

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
ยาจก	ยา-จก	ผู้ขอ	ยาจก ลงปัจจัย ๗๖ เป็นยาจก (ภาษาบาลี)
จัดताल	จัน-ทาน	คำขวัญ คุราชัย ลูกคน คางวรณะคือ บิคาเป็น ศูทร มารดาเป็นพราหมณ์	ภาษาสันสกฤต
กษาปณ์	กะ-สาบ	เงินตรา คำลึง (20 มาสก) ²¹⁵	ภาษาสันสกฤต
นิลาตล	นิ-คา-ทก	ผู้ขมขู่	นิลาตล (ภาษาบาลี)
วิมล	วิก-สะ-นุ	พระนารายณ์	ภาษาสันสกฤต
อัปภากย์	อัป-ปะ-พาก	ปราศจากโชติ เคราะห์ ร้าย วาสนาน้อย ไม่มีดี	ภาษาสันสกฤต
เคา	เคา	โค วัว	-
โสมนัส	โสม-มะ-นัส	ความยินดี ความพอใจ	โสมนัส (ภาษาบาลี)
วัตรจริยา	วัค-คะ-จะ-ริ-ยา	ความประพฤติ การปฏิบัติ	วัตร (พรต ข้อปฏิบัติ การจำศีล) สมาสกับ จริยา (ความประพฤติ จรริยา)

²¹⁵ มาสก คือ ชื่อมาตราเงินครั้งโบราณ 5 มาสก เป็นหนึ่งบาท

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
ถกเขมร	ถก-ชะ-เหมน	นุ่งผ้าห่มกรั้งขึ้นไปให้ พันหัวเขา	คำไทย
เคียง	เคียง	กึ่งลง ทบลง ฟาดลง	คำไทยโบราณ
ตระลาการ	ตระ-ลา-กาน	ตำแหน่งพนักงานศาล ผู้มีหน้าที่ชำระเอาความ เท็จจริง ผู้ตัดสินคดี	คำไทยโบราณ
วิสุทธีวงศ์	วิ-สุท-ที-วง	สืบเชื้อสายจากตระกูล ที่วิสุทธี	วิสุทธี (สะอาด บริสุทธิ์) สมาสกับวงศ์ (เชื้อสาย เหลือกอ ตระกูล)
ทิดชาชาติ	ทิด-ชา-ชาติ	ตระกูลพราหมณ์	ทิด (ผู้เกิดสองหน พราหมณ์ นก) สมาส กับ ชาติ (ความเกิด วงศ์วาน)
ลีโรเวรณ	ลี-โร-เวก	ผ้าโพกหัว	ลีโร ลงปัจจัย เวร และ ยุ (อน)
ทาสภริยา	ทาส-ส-พะ-ริ-ยา	ภริยาที่เปรียบประดุจ ทาส	ทาส สมาสกับ ภริยา
ประเคียง	ประ-เคียง	เชิญ นิมนต์	มาจากคำว่า เเคียง ในภาษาเขมร แปลว่า ทำให้รู้

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก (ต่อ)

ศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
กระบายวช	กระ-บาย-วช	เครื่องกินที่ไม่เจือด้วย ของสกตาว	ภาษาไทย
กาพย์ปัก	กา-ละ-ปัก	ข้างแรม	กาฬ(คำ) สมาสกับ ปักษ (ฝ่ายข้าง)
กิติ	กิ-ดี	วันตามจันทร์คติ เช่น คำหนึ่ง สองคำ	กิติ (ภาษาบาลี)
ทักทินทรทิก	ทัก-กะ-ทิน-ทะ- ระ- ทัก	วันครบถ้วนการทำงาน มงคล หรืองานสำคัญ ถือเป็นวันร้าย	ทักทิน (วันชั่วร้าย) วันทรทิก (วันยากแค้น เสียใจ ทำการใดมัก พาให้ขาดทุนเสียหาย)
มฤคยู	มะ-ริค-ทะ-ยู	ความตาย พระเจ้าแห่ง ความตาย เป็นคนเดียวกับ พระยม	ภาษาสันสกฤต
ยมขันธ	ยม-มะ-ขัน	วันยมขันธ เป็นวันที่ร้าย กาจจุมนรก ทำการใด มักให้เกิดเจ็บป่วย	ยม (พญายม เจ้าแห่ง ความตาย) สมาสกับ ขันธ (กองหม)
นิมิต	นิ-มิต	เครื่องหมาย ลาง	นิมิต (ภาษาบาลี)
สังทรณ	สัง-ทอน	หากให้คิดไป คล้ายกับมี อะโรมาคลใจ	ภาษาสันสกฤต คำเดิมแปลว่า ปีกไม้
พิชัญญ	พิช-ญ	พิชัญญาไฟ	กฤษณ์ แปลว่า ไฟ หลุม- ไฟ หมอไฟ (สันสกฤต)

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
พรหมจรรย์	พฺรม-มะ-จัน	การศึกษาปรมาตม์ นักเรียนพระเวท ผู้ถือ พรหมทางอย่าง	ภาษาสันสกฤต
ศีลขันธ	สีน-ละ-ขัน	ข้อควรปฏิบัติ	ศีล (ฝึกหัด ปฏิบัติ การเว้น) สมาสกับ ขันธ (กอง หมู หมวก)
พหูสูต	พะ-หุ-สูต	ฟังมาก เรียนมจก	พหูสูต (ภาษาบาลี)
สังสาร	สง-सान	การท่องเที่ยว การ เวียนววย ตายเกิด	สังสาร (ภาษาบาลี)
กฐินเทร เทพคา	พู-มิน-ทะ-ระ- เทบ-พะ-คา	เทวดาผู้เป็นใหญ่ใน แผ่นดิน	กฐิน (แผ่นดิน) สนธิกับ อินทร สมาสกับ เทพคา
มเหศวร	มะ-เท-สวณ	เทวดาผู้เป็นใหญ่	มท สนธิกับ อิศวร (เป็นเจ้า เป็นใหญ่ พระศิวะ)
รวีวงศ์	ระ-วี-วง	วงศ์พระอาทิตย์	รวี (พระอาทิตย์) สมาสกับ วงศ์
มโนปณิธิ	มะ-โน-ปะ-นิ-ติ	การตั้งความปรารถ- นาไว้ในใจ	มโน (ใจ) สมาสกับ ปณิธิ (การตั้งความ ปรารถนา)

อภิธานศัพท์รายชวามหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
สรวรเพชญ	สัน-เพ็ช	ผู้หมก ผู้ทิว พระพุทธ- เจ้า	สรวุชฌ (ภาษาสัน- สกฤต)
สัตตศกบทาทาน	สัต-ตะ-สะ-คก- มะ-หา-ทาน	การทำทานครั้งยิ่งใหญ่ ด้วยกรวดของเจ็ดอย่าง อย่างละ 7 รอย	สัตตศก (หมวดละ เจ็ด รอย) สมาสกับ มหา และ สมาสกับ ทาน
ยุบล ปรมัตถบารมี	ยุ-บน ปะ-ระ-มัต-ถะ- บา-ระ-มี	ข้อความ เรื่องราว ความดีอันสูงสุด ที่ควร บำเพ็ญ	ปรมัตถ์ (ประโยชน์ อย่างยิ่ง) สมาสกับ บารมี (คุณความดีที่ ควรบำเพ็ญ)
ภีรูกษัตริ	พี-รุก-กะ-ชาด	ชาติขลาด ชาติกลัว	ภีรูก (ขลาด กลัว) สมาสกับ ชาติ
จตุรงค์	จะ-ตุ-รง	องค์สี่ สี่เหล่า	จตุร (สี่) สมาสกับ องค์
นักขัตฤกษ์ สามานย์ จากหลบ	นัก-ขัต-ตะ-เวิก สา-มาน จาก-หลบ	งานรื่นเริงตามฤกษ์กาล เลว คำ ไพร จากที่คร่อมลงบนอกไก่ บางที่เรียก หลบหลังคา	นอชชุต สมาสกับ ฤกษ์ ภาษาสันสกฤต ภาษาไทย
อกไก่	อก-ไก	ไม้เครื่องเรือนที่พาดเบื้อง บนเป็นสันหลังคาเหนือเส้ กึ่ง	ภาษาไทย

อภิธานศัพท์รายยวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
ไม้ข้างควาย	ไม้-ข้าง-ควาย	ไม้ขนาดหลังคา มีไม้ เสียบท่อนยึด	ภาษาไทย
เสียบท่อน	เสียบ-ท่อน	ไม้ที่เสียบกับไม้ข้าง ควายที่ขนาดหลังคา- เรือน	ภาษาไทย
ปิ่นลม	ปิ่น-ลม	ชื่อไม้แผ่น ๆ ซึ่งอยู่บน หลังคา คัดเนื้อจิว เรือนฝากระดานอย่าง ขอฟ้าใบระกา	ภาษาไทย
กบทุ	กบ-ทุ	สันหลังคาเรือน ไม้ขมขางกลอน	ภาษาไทย
รอก	รอก	ไม้ที่สอดครุเสาทิ้งคู่ สำหรับรับตง	ภาษาไทย
กง	กง	ไม้เครื่องเรือนที่วาง ทับบนรอกสำหรับรอง พื้นหรือฟาก	ภาษาไทย
ทอม่อ	ทอ-ม่อ	เสาสั้นสำหรับไขควง หรือจุนพื้นเรือน	ภาษาไทย
ลิ่ม	ลิ่ม	ไม้หรือเหล็กสำหรับ ขัดให้แน่น	ภาษาไทย

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก (ต่อ)

ศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
ชั้นชะเนาะ	ชั้น-ชะ-เนาะ	บิณฑุกชะเนาะให้ทิ้ง (ชะเนาะ คือไม้สำหรับ ชั้นหรือบิณฑุกที่ผูกให้ แน่น)	ภาษาไทย
โคล	โค-ละ	ชนลาหลังในประเทศ อินเดียนายไต	
ประทักษิณ เหงื่อกาฬ	ประ-ทักษิ-นิน เหงื่อ-กาฬ	การเวียนขวา เหงื่อที่ออกมาจากคน ที่ใกล้จะตาย	ภาษาสันสกฤต เหงื่อ ประสมกับ กาฬ (คำ มีค ข่างแรม)
บีทา	บี-ทา	เปียกเปื้อน บีบคั้น รบกวน	ภาษาสันสกฤต
ปะขาว	ปะ-ขาว	ชายผู้จำศีล นุ่งหม ผ้าขาว	ภาษาไทย
จารีต	จา-รีต	ขนบธรรมเนียมแห่ง ความประพฤติ	จารีต (ภาษาบาลี)
มรณัตติกาล	มะ-ระ-นัน-ติ- กะ-ลาบ	ของที่ได้เมื่อใกล้จะตาย	มรณัตติก (มีความตาย เป็นที่สุด) สมาสกับ ลาภ (สิ่งที่ได้มา)

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก (ต่อ)

ศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
สันนิบาต	สัน-นิ-บาต	การประชุม ที่ประชุม	ภาษาบาลี
นิสภ	นิ-สภ	ผู้ประเสริฐ	ภาษาบาลี
อรัญญิกาวาส	อะ-รัน-ธิ-กา- วาท	ที่อยู่ในป่า	อรัญญิก (ป่า) สันธิกับ อาวาส (ที่อยู่ เรือน วัด)
ผลานิสงส์	ณะ-ลา-นิ-สง	ผลแห่งกุศล	ผล (ผลจากเหตุ) สันธิกับ อานิสงส์ (ผลแห่งกุศล)
วจีกรรม	วะ-จี-กำ	การพูด	วจี (คำพูด ถ้อยคำ) สมาสกับ กรรม (การกระทำ)
ปลีโพท	ปะ-ลี-โพท	ความกังวล ความ- ห่วงใย	ภาษาบาลี
ผ้าประเจียด	ผ้า-ประ-เจียด	ผ้าลงเลขยันต์ ถือกัน ว่าเป็นเครื่องป้องกัน อันตรายได้ ไซ้เป็นผ้า ผูกคอหรือผูกต้นแขน	ภาษาไทย
กระเว็ก	ทุระ-เหวก	รูปเทพารักษ์ที่ประดิษ- ฐานไว้ในศาลพระภูมิ หรือศาลเจ้า	ภาษาไทย

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
พราหมณ์มหาศาล	พฺร-าม-มะ-หา-สาน	พราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของบ้านใหญ่ มีประมาณไว้ว่าพราหมณ์ผู้มีทรัพย์ไว้เป็นทุน 80 โกฏิ เป็นต้น	ภาษาสันสกฤต
ปุโรหิต	ปุ-โร-หิต	พราหมณ์ผู้สอนธรรมของกษัตริย์ พราหมณ์ที่ปรึกษาในทางขนบ-ประเพณี	ภาษาบาลี
กักขฬาวาท	กัก-ขะ-ละ-วาท	คำพูดที่หยาบคาย	กักขฬ (แข็ง กระคายหยาบคาย) สมาสกับ วาท (คำพูด ถ้อยคำ)
เสวกทูต	เส-วะ-กะ-ทูต	ผู้แทนองค์พระราชา	เสวก (ข้าราชการในราชสำนัก) สมาสกับ ทูต (ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้แทนทาง-ราชการแผ่นดิน)
ทุพพลภาพ	ทุบ-พน-ละ-พาย	ขาดกำลังที่จะประกอบกรงาน	ทุพพล สมาสกับ ภาพ
ศฤงคาร	สุริง-คารน	สิ่งให้เกิดความรัก บริวารหญิง ผู้บำเรอความรัก	ภาษาสันสกฤต

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก (ต่อ)

ศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
คฤหัสถ์	คฺรี-หฺตฺ	ผู้ครองเรือน ผู้ไม่ใช่ นักบวช	ภาษาสันสกฤต
ปฏิบัติ	ปะ-คฺิ-หฺตฺ	เนื่องกัน ผู้พัน รักใคร่	ภาษาบาลี
เอกปतिक	เอ-กะ-ปะ-หฺติก	ผู้เดินทางคนเดียว	เอก (หนึ่ง) สมาสกับ ปติก (ผู้ไปด้วยเท้า คนเดียวเดินทาง)
มัคคุเทศ	มັก-คฺุ-เทค	การแนะนำทาง การชี้ทาง	มัคค (ทาง) สนธิกับ อุเทศ (การยกขึ้นแสดง การยกขึ้นชี้แจง)
มโนรด	มะ-โน-รค	ความหวัง ความประสงค์ ความใฝ่ฝัน	ภาษาสันสกฤต
ทานัชฌาสัย	ทา-นฺก-ชา-ไส	ความนิยมในการให้ทาน	ทาน (การให้) สนธิ กับ อชฌาศัย (นิสัย ใจคอ ความนิยม)
กัลปพฤษ์	กัณ-ละ-ปะ-หฺวิริก	ต้นไม้อยู่ในสวรรค์ ให้ ผลสำเร็จความปรารถนา	ภาษาสันสกฤต
สหัสันัน	สะ-หฺก-สะ-ไน	พันตา หมายถึงพระอินทร์	สหัสส (พันหนึ่ง) สมาส กับ นัน (ตา)

อภิธานศัพท์รายบทความหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์พระ

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
ชินวงศ์	ชี-นะ-วง	เชื้อสายพระพุทธเจ้า	ชิน (ผู้ชนะ พระพุทธเจ้า) สมาสกับ วงศ์ (เชื้อสาย ตระกูล)
โพธิสมภาร	โพ-ธิ-สม-พาน	บุญบารมีของพระ- มหากษัตริย์	โพธิ (ความตรัสรู้) สมาสกับ สมภาร (บุญที่ สะสมไว้)
ปัจฉิม	ปัก-ฉิม	เกิดภายหลัง มีภาย หลัง	ภาษาบาลี
พะงา	พะ-งา	สวย งาม นางงาม	ภาษาไทย
ไตรภพ	ไตร-พบ	โลกสาม คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ตามไสย- ศาสตร์ ว่า สวรรค์ มนุษย์ บาดาล	ไตร (สาม) สมาสกับ ภพ (โลก แขนกีน)
ไศล	ไศล	เขาคิน	ภาษาสันสกฤต
พิลาป	พิ-ลาบ	รำไร รำพัน กรำครวญ ร้องไห้ บนเพ้อ	ภาษาบาลีและสัน- สกฤต
สังวรญาณ	สัง-วะ-ระ-ยาน	การสำรวมในความรู้	สังวร (ความสำรวม) สมาสกับ ญาณ (ความรู้ ความเฉลียวฉลาด)

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
มัทรีอุทธี	มะ-ทิด-ที-ริด-ที	อำนางอันยิ่งใหญ่	มท (ยิ่งใหญ่) สนมกับ อิทธิ (อุทธี อำนาง) สมาสกับ อุทธี (อำนาง)
ถักดา	ถัก-ดา	อำนาง	ภาษาสันสกฤต
อินทรีย์	อิน-ชี่	อำนาง คำตั้ง ความ เป็นใหญ่ ร่างกาย	ภาษาบาลีและสันสกฤต
พยัคฆ	พะ-ยัก	เสือ	ภาษาบาลี
พิพากร	ที-พา-กอน	พระอาทิตย์	ทิวากร (ภาษาบาลี) แผลง วา เป็น พา
ลีลาศ	ลี-ลาศ	ท่าทางอันงาม การเยื้องกราย	ลีลา (ภาษาบาลี และ สันสกฤต)
ไกรสร	ไกร-สอน	ราชสีห์	เกสรี (ภาษาบาลี)
อสนี	อะ-สะ-นี	สายฟ้า อาวุธแหลม อาวุธพระอินทร์	อสนี (ภาษาบาลี)
บรรณศาลา	บัน-นะ-ลา-ลา	ที่สำนักของฤๅษีหรือ ผู้นำเพ็ญพรต ถือกัน ว่ามุงหรือบังด้วยใบ ไม้	บรรณ (ใบไม้) สมาสกับ ศาลา (เรือนที่ปลูกไว้ใน วัดสำหรับทำบุญและศึกษา เล่าเรียน)
อัสสุชล	อัส-สุ-ชน	น้ำตา	อัสสุ (น้ำตา) สมาสกับ ชล (น้ำ)

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
พิศการ	พิค-สะ-คาน	กว้างขวาง	ภาษาสันสกฤต
พาฬ	พาน	สัตว์ร้าย	ภาษาบาลีและสันสกฤต
มฤค	มะ-ริก	สัตว์ป่า มี กวาง อีเก้ง เป็นต้น	ภาษาสันสกฤต
พาฬมฤค	พาน-มะ-ริก	สัตว์ร้าย สัตว์ที่กิน สัตว์อื่นเป็นอาหาร	
มรคา	มอ-ระ-คา	ทาง ของ	มารุค (ภาษาสันสกฤต)
วนาสนท	วะ-นา-สน	ป่าสูง ป่าคง รวป่า	ภาษาบาลีและสันสกฤต
ปริมณฑล	ปะ-ริ-มน-ทน	บริเวณรอบ ๆ	มณฑล (บริเวณ วงรอบ) ลงอุปสรรค ปริ (รอบ)
ทศนัช เบญจางค	ทะ-สะ-นัค-ชะ- เบน-จาง	การไหว้ด้วยอวัยวะทั้ง ห้า คือ หัว 1 มือ 2 ศอก 2	ทศ (สิบ) สมากับ นช (เล็บ) สมากับ เบญจ (ห้า) สนมกับ องค (ส่วน)
บริจาริกา	บอ-ริ-จา-ริ-กา	หญิงรับใช้ (บวทบริจาร- ิกา แปลว่าเมีย)	ภาษาบาลีและสันสกฤต
กคเวที	กะ-คะ-เว-ที	สนองคุณท่าน	ภาษาบาลี
สนชยา	สน-ทะ-ยา	เวลาพลบค่ำ	ภาษาสันสกฤต
สายัณห์	สา-ยัน	เวลาเย็น	ภาษาสันสกฤต
ครรรไล	คัน-ไล	ไป	-
สังเวช	สัง-เวค	ความสลก	ภาษาบาลี

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
เสาวนีย์ วิญญาน	เสา-วะ-นีย์ วิน-ยาน	คำสั่งของนางพระยา ความรู้งาม ความ- รู้สึก	สวณีย์ (ภาษาบาลี) วิญญาน (ภาษาบาลี)
อุชฺฐาการ กลาไกล ประพาส	อุค-ถา-กาน อลา-ไอล ประ-พาค	ลุกขึ้น เกินไป เคลื่อนไป อยู่แรม เทียวไป เที่ยวเล่น	ภาษาบาลี - ภาษาสันสกฤต
อุรียงค์	คุ-ริ-ยาง	องค์ของเครื่องตีตี- ตีเป่า	อุรีย (เครื่องตีตี- ตีเป่า) สนธิกับองค์ (ส่วน ภาค)
ปักขิน มุจลินท์	ปัก-สิน มุค-จะ-ลิน	สัตว์มีปีก คือ นก ทันจิก ชื่อสระใหญ่ใน ป่าหิมพานต์ ซึ่งขอบสระ ประกอบค้วยตนจิก	ภาษาสันสกฤต ภาษาบาลีและสันสกฤต
อาศรม ลวงไน	อา-สม ลวง-ไน	ที่อยู่ของนักพรต จักจั่นพวกหนึ่ง เรียก เต็มว่า แม่นายลวงไน	ภาษาสันสกฤต -
สังคีต วิโยค	สัง-คีต วิ-โยค	การร้องรำทำเพลง การจากไป การพลัด- พราก	ภาษาบาลีและสันสกฤต ภาษาบาลีและสันสกฤต
กเลวระวาง	กะ-เล-วะ- ระ-วาง	ซากศพ	กเลวระ แปลว่าซากศพ

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
จ้านรจจา	จำ-นัณ-จา	เจรจา พุค กล่าว	-
ไอศวรรย์	ไอ-สะ-หวัน	ความเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ความเป็นพระเจ้า- แผ่นดิน	-
ลกาวัลย์	ละ-กา-วัน	ชื่อไม้เถาชนิดหนึ่ง ดอกเป็นพวง สีขาว มีกลิ่นหอมเย็น	-
อาสาัญ	อา-สัน	ความตาย	ภาษาบาลี
เบญจางคจวิต	เบ็น-จาง-คะ- จะ-หริค	เครื่องผูกพันอันบุคคล พึงใคร 5 อย่าง คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส	เบญจ (ห้า) สัมพันธ์ องค์ สมาสกับ จวิต (ความประพฤติ)
ฐานี	เรือ-ลี	นักบวชผู้อยู่ในป่า	ภาษาสันสกฤต
วิทยากร	วิก-ทะ-ยา-ทอน	ผู้มีวิชากายสิทธิ์ เทพบุตรพวกหนึ่งมี ฐานะต่ำกว่าเทวดา มีหน้าที่เล่นดนตรีบน สวรรค์	ภาษาสันสกฤต
คนธรรพ	คน-ทัน	ชาวสวรรค์พวกหนึ่ง เป็นบริวารท้าวครุฑ มีความชำนาญในวิชา ดนตรีและขับร้อง	คนธพพ (ภาษาบาลี) คนธรรว (ภาษาสันสกฤต)

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
เทพารักษ์	เท-พา-รัก	เทวดาผู้พิทักษ์รักษา	เทพ (เทวดา) สันนิ กับ อารักษ์ (การป้องกัน การคุ้มครอง)
กุมาริน	กุม-มะ-ริน	แมลงผึ้ง แมลงภู่	-
สุคนธ์	สุ-คน	กลิ่นหอม เครื่องหอม	ภาษามาลีและสันสกฤต
มาเลศ	มา-เลศ	ดอกไม้	มาลี (ศ. เขาลิลิต)
กระลี	ดฺระ-ลี	สิ่งร้าย โทษ	แผลงมาจาก กลี
พยับ	พะ-ยับ	อากาศครึ้ม	-
อโนทัย	อะ-โน-ทัย	พระอาทิตย์แรกขึ้น	อรุโณทัย (ภาษามาลี)
สวามิภักดิ์	สะ-หฺวา-มิ-พัก	ยอมตนหรือมอบตนอยู่ ใต้อำนาจ	ภาษาสันสกฤต
ปริภาษ	ปะ-ริ-พาค	กล่าวติเตียน กล่าว- โทษ ตักพ้อ ทอว่า	ภาษาสันสกฤต
ปาริชาต	ปา-ริ-ชาต	ต้นไม้สวรรค์ในสวน พระอินทร์ ต้นทองหลาง	ภาษามาลี
รำเพย	รำ-เพย	พืชโรย ๆ	-
โบกขรณี	โบก-ชะ-ระ-ณี	สระบัว	ภาษามาลี
เมิน	เมิน	คู	ภาษาเขมร
นกก	นก-ก	นกชนิดต่าง ๆ นก ชนิดพวกนกแก้วเวลา เกาะห้อยหัวลง	-

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
โสด	โสด	หู ของหู	ภาษาบาลี
ศิขริน	ลี-ชะ-วิน	ภูเขาลูก	ภาษาสันสกฤต
ละหान	ละ-หาน	ทรวงน้ำ	-
บุษบง	บุค-สะ-บง	ดอกไม้	-
วิปโยค	วิ-ปะ-โยค	ความพลัดพราก ความจากกัน	วิปโยค (ภาษาบาลี)
ปัจจุสมัย	ปัก-จุ-สะ-หมัย	เวลาเข้ามีศ	ภาษาบาลี
สุริโยทัย	สุ-ริ-โย-ทัย	พระอาทิตย์แรกขึ้น	สุริย (พระอาทิตย์) สนธิกับ อุทัย (การขึ้น การโผล่ขึ้น)
โยชน์	โยค	ชื่อมาตราวัดทางยาว 400 เส้น เป็น 1 โยชน์	ภาษาบาลีและสันสกฤต
บรรจถรณ์	บัน-จะ-ถอน	เครื่องลวด เครื่องปู พื้นถน	ภาษาสันสกฤต
อาเพศ	อา-เพศ	ให้เป็นไปเอง เผลอ เป็น เกิดขึ้นอย่าง ผิดปกติ	อาจมาจาก อาเวศ ภาษาสันสกฤต
วิสัยุตี	วิ-สัน-ยี่	หมดความรู้สึก สิ้นสติ	ภาษาบาลี
หน้าฉาน	หน้า-ฉาน	ข้างหน้า	เป็นคำซ้ำ (ฉาน แปลว่า ข้างหน้า)

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
ชัฏ	ชัค	ป่าทึบ ป่ารก	ภาษาบาลี
โอภาส	โอ-พาค	แสงสว่าง ความสดใส	ภาษาบาลี
อเนจอนาถ	อะ-เหئك-อะ- หนาค	น่าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง	ภาษาบาลี
คันธกุฎี	กัณ-ทะ-กุ-คิ	ที่ประทับของพระพุทธ- เจ้า	คันธ (กลิ่นหอม) สมาสกับ กุฎี (กระท่อมที่อยู่ของ นักบวช)
กนที	กน-ที	กุดน้ำ หมอน้ำ หมอน้ำ- มีหู เต้าน้ำ	-
โสจรสรง	โสจ-สง	อาบน้ำ	โสจร (อาบ สรง ชำระ) สมาสกับ สรง (อาบน้ำ รดน้ำ)
สนมฤๅติ	สม-ปะ-รี-คิ	ความรู้สึกตัว	สมฤๅติ (ภาษาสันสกฤต)
สัตพิชรัตน	สัต-ตะ-พิค-ทะ- รัก	แก้วรอยชนิค	สัต (รอยหนึ่ง) สมาสกับ พิช (วิธ = ชนิค อยาง) สมาสกับ รัตน
อลงการ	อะ-ลง-กาน	การยกแกลง เกร็ง- คกแกง เกร็งประคัม	ภาษาบาลีและสันสกฤต
อริย	อะ-ริ-ยะ	เจริญ เก่ง ประเสริฐ	ภาษาบาลี
อาชาไนย	อา-ชา-ไน	กำเนิดคือ ผีหักมาคี่แล้ว	อาชาเนยย (บาลี)

อภิธานศัพท์รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี (ต่อ)

คำศัพท์	คำอ่าน	ความหมาย	ที่มา
สัทบุรุษ	สัท-บุ-หฺรุษ	คนที่ เป็นสัมมาทิฐิ	สปุริส (ภาษาบาลี และสันสกฤต)
พาหิระกะ อัครกิกทาน	พา-หิ-ระ-กะ อัคร-กั-ก-กะ-ทาน	ภายนอก การให้ของภายในกาย	ภาษาบาลี อัครกิก (ภายใน) สมาสกับ ทาน (การให้)
มัจฉริย	มัจ-ฉ-ริ-ยะ	ความตระหนี่	ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต วา มาตุสฺรย
กัมปนาท	กัม-ปะ-นาท	เสียงมันลือ เสียงห้วน ไหวทั่วไป	ภาษาบาลี และสันสกฤต
จลาจล นุสนธิ	จะ-ลา-จล นุ-สน	วุ่นวายใหญ่ ห้วนไหว การตึกตอก การสับสน	- ตัดจาก อนุสนธิ
มนเทียร	มน-เทียร	เรือนหลวง	มนทिर (ภาษาบาลี และสันสกฤต)
สาธุการ	สา-ธุ-การ	การเปล่งวาจาว่าชอบ แล้ว เมื่อเวลาเห็น ควรหรือยกย่องสรรเสริญ	สาธุ (ภาษาบาลีและสันสกฤต)
อมรินทร์	อะ-มะ-ริน	เทวคาญเป็นใหญ่	อมร (เทวคา) สนธิกับ อินทร (ผู้เป็นใหญ่)
สุราลัย	สุ-รา-ลัย	ที่อยู่ของเทวคา	สุร (บุคลาหาญ เทวคา สนธิกับ อาลัย (ที่อยู่)
ควากิ่งส์	ควา-วะ-กิ่ง	ชื่อสวรรค์ชั้นที่ 2 แห่ง สวรรค์ 6 ชั้นฟ้าที่พระ- อินทรครอง	ทวากิส (ภาษาบาลี)

ความรู้เสริมสำหรับครู

1. พระเจ้าอโศกมหาราช

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเป็นจักรพรรดิแห่งอินเดียในระหว่าง 274 - 232 ปีก่อนคริสตกักราช แต่เรื่องนี้ยังเป็นที่ยกเถียงกันอยู่ หลักฐานเกี่ยวกับการเสวยราชสมบัติได้มาจากแผ่นศิลาจารึก และเสาคินท์กล่าวถึงเรื่องราวของพระองค์ และจากหนังสือวรรณคดีสันสกฤต อีกทั้งจากบันทึกภาษาบาลีของลังกา ซึ่งจากบันทึกภาษาบาลีกล่าวว่า พระเจ้าอโศก ขึ้นครองราชย์โดยการประหารชีวิตพี่ชายหลายองค์ แต่เรื่องนี้มิได้มีหลักฐานปรากฏอย่างชัดเจน พระเจ้าอโศกเป็นจักรพรรดิครองราชย์สืบต่อจากพระราชบิดา คือพระเจ้าพินทุसार ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าจันทรคุปต์ที่ 5 พระเจ้าอโศกทรงมีชื่อเรียกในราชสำนักว่า Piyadassi

เมื่อพระเจ้าอโศกครองราชย์ได้ 8 ปี พระองค์สามารถรวบรวมแคว้นกึ่งนคราษฎร์ซึ่งมีอาณาเขตระหว่างแม่น้ำหาคตี (Mahanadi) และแม่น้ำโคธาวารี (Godavari) เข้าไว้ในอำนาจได้ ดังนั้น พระราชอาณาเขตของพระองค์ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือจึงจดถึงเมืองกามบูล (Kabul) ตลอดถึงบางส่วนของบาลูจิสถาน (Baluchistan) ทิศตะวันออกเฉียงเหนือตลอดถึงแคว้นอัสสัม (Assam) รวมทั้งแคชเมียร์ (Kashmir) และเนปาล (Nepal) และตลอดคาบสมุทรอินเดียลงไปทางใต้²¹⁶

ในการทำสงครามกับแคว้นกึ่งนคราษฎร์ครั้งนั้น มีผู้เสียชีวิต 1 แสนคน และจับเชลยได้ถึง 1 แสน 5 หมื่นคน คนเหล่านั้นประพฤติกินลูกอมโรศีลธรรม ยังผลให้พระเจ้าอโศกยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา และประกาศหลักอหิงสา (ความไม่เบียดเบียน)

ในการปกครอง ทรงเลิกทำสงครามโดยสิ้นเชิง ทรงอุปถัมภ์ศาสนาทุกศาสนาและทุกนิกาย ยอมรับทุกชนชาติที่มาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร โปรดให้สร้างโรงพยาบาล จารึก-

²¹⁶Cuthbert Collin Davies, "Asoka," The Encyclopedia Britannica, II (1967), 615.

พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในแผ่นดินสาเทียหีน และผนังงดำ และโคลงสมมตทุกไป
ยังกินแดนต่างประเทศ จนประเทศดังกล่าวยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา โบราณสร้างโบสถ์
วิหารในพุทธศาสนาไม่น้อยกว่า 8400 หลัง

การที่พระเจ้าอโศกทรงทำประโยชน์ให้แก่ประชาชนมาก อีกทั้งได้ทรงเผยแพร่
พุทธศาสนา ประเทศอินเดียจึงได้ใช้พระราชลัญจกรของพระเจ้าอโศก ก็รูปสิงห์เป็นตรา
แผ่นดิน เพื่อเป็นเครื่องหมายพระเกียรติ²¹⁷

การที่พระเจ้าอโศก เป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความสำคัญยิ่งต่อพระพุทธศาสนา ทรง
ปลูกฝังและทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างมาก ประวัติของพระองค์จึงมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรม
พระพุทธศาสนา เห็นได้จากการที่ว่าในวัฒนธรรมพุทธศาสนา มักจะกล่าวถึงแคว้นกสิงค-
ราชอยู่เสมอ ทั้งนี้ เพราะประวัติของพระองค์ทรงเกี่ยวข้องกับแคว้นกสิงคราชวันนั้นเอง

2. แคว้นกสิงคราชวัน

แคว้นกสิงคราชวัน เป็นแคว้นแคว้นโบราณของอินเดีย ที่มีอาณาเขตกว้างขวางมาก
ถึงอัครประเทศ (Andhra Pradesh) แคว้นโอริสสา (Orissa) ทั้งหมด และส่วน
หนึ่งของมัธยมประเทศ (Madhya Pradesh) ทางใต้สุดโดยแม่น้ำโคธาวารี²¹⁸ แคว้น
นี้ได้ขยายร่ำรวยกับพม่า ประเทศทางตะวันออก และประเทศอื่น ๆ ทางใต้

พื้นแผ่นดินหลังฝั่งทะเลของแคว้นนี้ ประกอบด้วยภูเขาลูกเขา และป่าหนาทึบ เป็นที่อยู่ของ
พวกชาวเขา (Semi-Hinduized tribes) ในสมัยที่พระราชทรงพระนามว่า นันทะ
เป็นพระราชแห่งแคว้น แคว้นกสิงคราชวันได้มีอิทธิพลทางการเมืองขึ้นมาทางเหนือ และ
ได้ทำสงครามกับพระเจ้าอโศก ในที่สุดพระเจ้าอโศกก็มีชัยชนะ พระเจ้านันทะก็ได้เข้านับถือ
พระพุทธศาสนา

²¹⁷Brijen K. Gupta, "Asoka," The Encyclopedia Americana,
II (1829), 513.

²¹⁸John Duncan Martin Derrett, "Kalinga" The Encyclopedia
Britannica, XIII (1967), 193.

3. พระอินทร์

พระอินทร์เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวท พระอินทร์เป็นเทพเจ้าแห่งสงครามและฝน เพราะเป็นผู้ปราบอสูรและปลดปล่อยน้ำ²¹⁹ เรื่องราวของพระอินทร์นั้นปรากฏทั้งทางศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ

พระอินทร์ทางศาสนาพราหมณ์นั้น กล่าวว่าเป็นโอรสพระกัศยปเทพบิดรกับพระอดิติ มีแขนยาวเปลี่ยนไปตามใจนึก ถืออาวุธหลายอย่าง เช่น วัชระ (สายฟ้า) ธนู²²⁰ รางแห (เอาไว้มัดศัตรู) และพระขรรค์ ชื่อปรัญชะ พระอินทร์มีพาหนะ 3 ชนิด คือ²²¹

1. รถทองเทียมด้วยม้าสี่แคว ชื่อวิมาน หรือ เวชยันต
2. ม้าทรงสีขาว ชื่อ อูจไฉศรพ
3. ช้าง ชื่อ โลยราพต หรือ เอราวัณ ซึ่งโดยปกติเป็นเทพบุตร

ของประจำตำแหน่งพระอินทร์อีกอย่างหนึ่ง คือ แท่นบัณฑุกัมพล²²² ชาวทกหมิ่น

²¹⁹Ramchandra Narayan Dandekar, "Kalinga," The Encyclopedia Britannica, XII (1967), 181.

²²⁰ การที่พระอินทร์มีธนู เป็นอาวุธ จึงมีคำว่า อินทรธนู แปลว่า สายธนู คัมภีร์ที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์อิเหนา ตอนประโมสูหรี เมืองกุเรบัน ประสูติอิเหนา ว่า "แลพบรายถึงสายอินทรธนู"

²²¹ ส.พลายน้อย นามแฝง , "เทวนิยาย พระอินทร์," วารสารวัฒนธรรมไทย, 7 (กันยายน, 2515) 53 - 59.

²²² เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้กล่าวถึงบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ไว้ใน "สมบัคิอมรินทร์ คำกลอน" ว่า

"บัณฑุกัมพลอาสน์ศิลาทิพ	กำหนดสืบห้าโยชน์โดยหนา
กว้างสองหมื่นโยชน์เงชา	เป็นมหาบัลลังก์แก้วอำไพ
ยาวหกหมื่นโยชน์แดงกำ	คึงน้ำปัทมราชอันสุกใส"

โยชน์²²³ กว้างสองหมื่นโยชน์ หนาสิบห้าโยชน์ เป็นแทนทวีเศษที่สุดคในเทวโลกและมนุษย์โลก เวลาพระอินทร์ประทับก็จะยุบลงไปเหมือนฟองน้ำ เวลาลุกขึ้นก็จะฟูเต็มดั่งเกาอี้ก พระแท่นนี้จะแข็งแรงคงคังศิวาควยเหตุ 4 ประการ คือ

1. เพราะสิ้นอายุ
2. เพราะสิ้นบุญ
3. เพราะสัตว์อนมีอำนาจมากดำรงอยู่ในสถานทีนั้น
4. เพราะเคชแห่งศีลของสมณพราหมณญูประกอบธรรม

พระแท่นนี้มีสี่เหลี่ยมเหมือนดอกกุหลาบ จึงมีชื่อว่า บันชุกัมพลศิวาอาสน์ มีสี่ดงดอกชัชพลกษกับดอกมะลิ และดอกหงอนไก่กับครึ่งสรรวมกัน

ทางศาสนาพราหมณ์ เรียกชื่อพระอินทร์ด้วยกันหลายนาม²²⁴ โดยได้นามตามเหตุการณ์หรืออาการที่พระอินทร์ปฏิบัติดังนี้

1. เรียก เมฆวาหน เพราะขี่เมฆ
2. เรียก เพชรปาดิ เพราะถือวัชระ
3. เรียก ท้าวโกสี เพราะมีสมบัติมาก
4. เรียก สักโก เพราะเป็นผู้ควรแก่การทำความเคารพ
5. เรียก ท้าวสหสนันย์ เพราะมีศิวข 3 เป็นคู่กับภรรยาผู้นั้น แต่เหตุผล

นี้ตรงกันข้ามกับทางพุทธศาสนา ซึ่งกล่าวว่าพระอินทร์ได้ชื่อว่าท้าวสหสนันย์ เพราะในกาลประมาณครุหนึ่งเท่านั้น พระอินทร์สามารถเห็นเหตุการณ์ได้ประมาณพันหนึ่ง

ในสมัยพระเวท พระอินทร์ได้รับการเคารพนับถือมาก เพราะเป็นผู้ริเริ่มนำชาวอารยัน (Arayan) เขาทำการต่อสู้กับชาติคือพวก Dasas หรือ Vritras (ไพจิตราสูร) และได้รับฉายาว่า Purandara (ผู้ตีเมืองแตก) ซึ่งอาจหมายถึงเมือง ๆ หนึ่ง ในสมัยก่อน

²²³โยชน์ คือชื่อมาตราวัดทางยาว 400 เส้นเป็น 1 โยชน์.

²²⁴ส. พลายน้อย นามแฝง, เรื่องเดิม, หน้า 53-59.

อินดูอารยัน (The cities of the pre - Aryan Indus people) เมื่อเกิดความแตกแยกทางศาสนา พระอินทร์จึงเป็นเสมือนตัวแทนของปีศาจในคัมภีร์ Avesta ซึ่งได้กลายกยของความสำเร็จของเทพเจ้าอื่น ๆ ขึ้นมา เช่น พระวิษณุ เป็นต้น พระอินทร์จึงกลายเป็นเทพเจ้าที่อยู่อันดับหลังไป ปัจจุบันชาวฮินดูเชื่อกันว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้พิทักษ์รักษาในทางทิศตะวันออก²²⁵

ในสมัยพระเวท พระอินทร์มีมีเหลือองค์เดียว ชื่อ ศจิจิ จึงเรียกชื่อพระอินทร์กันว่า ศจิบดี โดยทั่วไปนั้นกล่าววว่าพระอินทร์เจ้าผู้มีเมียมาก ที่ยกย่องมี 4 นาง คือ สุธรรมมา สุชากา สุนันทา สุจริตรา มีนางพ่ายกเป็นชายา 92 นาง และมีนางบำเรออีก 24 ล้านนาง พระอินทร์มีโอรส 3 องค์ คือ ไชยันต์ (เกิดแต่อินทราณี หรือ ศจิจิ) อรชุน กษัตริย์ ปานพพ (เกิดจากนางกุนตี) และ พาลี (เกิดแต่นางอหุลยา) พระอินทร์มีธิดา 4 นาง คือ นางอาสา นางสัทธา นางสิรี และนางทรี

ลักษณะของพระอินทร์นั้นกล่าวแตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะในเรื่องสีผิว คือ ทางไทยบอกว่า พระอินทร์มีกายสีเขียว แต่ทางธิเบตบอกว่าสีขาว ทางอินเดียในยุคไตรเพทบอกว่าสีแสด หรือสีทอง แต่ในชั้นหลังบอกว่าสีนวล ในคานรูปราง ทางอินเดียว่าอ้วน ท้องพuffy ไปรคน้ำใส่ม จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ไสยมาน แต่ทางพุทธศาสนาว่ามีรูปรางสง่างามและไม่ค่อมเหล่า

เสฐียรโกเศศ²²⁶ ได้เล่าเรื่องพระอินทร์ทั้งตามคติพราหมณ์ไว้ในหนังสือเรื่องเมืองสวรรค์ว่า พระอินทร์มีที่อยู่บนสวรรค์ เรียกว่าสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นที่สองในสวรรค์ทั้ง 6 ชั้น เรียงลำดับจากต่ำไปหาสูง คือ ชั้นจาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา กุสึต นิมมานรดี และปรนิมมิตรวสวัตตี ชื่อ "ดาวดึงส์" เพิ่งมาตั้งในชั้นหลังเมื่อสวรรค์แบ่งออกเป็น 6 ชั้นแล้ว แต่เดิมนั้นสวรรค์มีชั้นเดียว และหมายถึงชั้นฟ้าของพระอินทร์

²²⁵ Dandekar, op. cit., p. 181.

²²⁶ กรมศิลปากร "แนะนำเรื่องสมบัติอมรินทร์กาลอน," เล่มเดิม, หน้า 39-40.

"ควาดิงส์" เป็นคำบาลี แปลว่า 33 ซึ่งหมายถึงเทวดาชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งมีอยู่ด้วยกันบนสวรรค์ชั้น 33 องค์ บางทีก็เรียกว่า ไกรตรึงส์ ซึ่งเป็นคำสันสกฤต แปลว่า 33 เหมือนกัน

สวรรค์ชั้นควาดิงส์ มีเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติหลายเรื่อง คือเป็นที่ประดิษฐานของพระเจดีย์จุฬามณี ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระเมลาดีของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ และเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว ก็ได้เป็นที่ประดิษฐานพระเขี้ยวแก้วองค์ขวาด้วย อีกทั้งพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปโปรดพระพุทธรูปมารคาบนสวรรค์ชั้นนี้ด้วย

มีเรื่องเล่าว่า เดิมทีพระอินทร์เป็นมนุษย์ ชื่อ มम्मามพ มีเพื่อนสนิท 32 คน ได้ทำบุญกุศลไว้มาก เมื่อตายจึงไปเกิดเป็นเทวดาผู้ใหญ่อยู่บนสวรรค์ มีเมืองหลวงชื่อเมืองสุทัสส์ แปลว่า ความ เมืองสุทัสส์นี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อมรวดี แปลว่า เมืองของผู้ไม่ตาย คือ เทวดา ส่วนสหายอีก 32 คน ที่ไปเกิดเป็นเทวดาค้วย ต่างก็มีเมืองของตนอยู่รอบเมืองสุทัสส์ของพระอินทร์ แบ่งกันอยู่ 4 ทิศ ๆ ละ 8 เมือง จึงมีเมืองทั้งหมด 33 เมือง เทวดาผู้ใหญ่สหายของพระอินทร์ เช่น มาคูลี ซึ่งเป็นสารถีขับรถให้พระอินทร์ พระเวสสุกรรม ซึ่งเป็นนายช่างของพระอินทร์ และพระพิรุณ ซึ่งเป็นเจ้าแห่งฝน เป็นต้น

หน้าที่ของพระอินทร์ คือคอยขับไล่อะไรที่ผิดและประหารพวกอสูรหรือภูตผี ซึ่งทำความผิดมาให้แก่โลก โดยบำเพ็ญตบะทำให้เกิดความเคียดแค้น เมื่อพระอินทร์ล้างผลาญอสูรหรือภูตผีคนใดแล้ว ก็ให้ฝนตกลงมา ทำให้เกิดความชุ่มชื้นเป็นประโยชน์แก่การเพาะปลูก ซึ่งเป็นงานสำคัญของคนสมัยโบราณ ต่อมาพระอินทร์จึงได้เป็นใหญ่เหนือเทวดาอื่นทั้งหมด และคำว่า "อินทร์" นอกจากจะหมายถึงพระอินทร์แล้ว ก็ยังแปลว่า เป็นใหญ่ได้ด้วย

เรื่องของพระอินทร์เป็นที่คุ้นหูของคนไทยมาแต่สมัยโบราณ เพราะมีเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พระอินทร์เป็นเทพเจ้าที่ประพฤติกุศลจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาก และมีเรื่องเล่าไว้ในอรรถกถาธรรมบท อันเป็นคัมภีร์สำคัญในทางพุทธศาสนา ขากกต่าง ๆ อันเป็นนิทานมาแต่ครั้งพุทธกาล และวรรณคดีที่แต่งโดยอาศัยเค้าเรื่องจากขากก จึงมีพระอินทร์มาเกี่ยวข้องกับดุษสะเสมอ พระอินทร์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย มักทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของมนุษย์ในโลก และเป็นผู้นำบัณฑิตทุก

พระอินทร์ในพุทธศาสนาไม่เป็นตำแหน่งประจำอยู่ตลอดไปเหมือนพระอินทร์ตามลัทธิ

พราหมณ์ ใครทำบุญบารมีไว้ก็ได้ไปเกิดเป็นพระอินทร์ และถ้าตายก็ต่างจุติ แล้วมีคนใหม่
ไปเป็นพระอินทร์แทน ทิพยสมบัติทั้งหลายของพระอินทร์องค์เก่า รวมทั้งชายาภักทวงศ์สลาย
ไป พระอินทร์องค์ใหม่ก็ต้องเนรมิตทิพยสมบัติขึ้นใหม่

4. ช่างฉันทันต์

ช่างฉันทันต์ เป็นช่างพวกหนึ่งในจำนวนช่างดี 10 จำพวก ในไตรภูมิพระร่วง²²⁷
ได้กล่าวถึงช่างจำพวกนี้ไว้ว่า เป็นช่างที่คู่กับสระฉันทันต์ เป็นช่างที่มีลักษณะสูงใหญ่ มีสีขา
งามดั่งสังข์ซึ่งโคขี้ดในงามแล้ว หัว หาง และ ตา งามมาก ขาตั้งสี่ถึงฝ่าเท้ามีสีแสดดั่ง
สีครึ่ง เป็นช่างที่มีกำลังมาก ตัวใหญ่ 88 ศอก ยาว 120 ศอก จวงขาวใสดั่งแกนกล้วย
ยาว 57 ศอก งามงอนสวยงามมาก ตลอดทั้งตัวมี 6 สี คือ ที่เหลืองก็เหลืองดั่งทองคำ ที่
ดำก็ดำดั่งปีกแมลงทับ ที่แดงก็แดงดั่งน้ำครึ่ง ที่ขาวก็ขาวดั่งเงิน ที่หม่นก็หม่นดั่งเงินและดอก
อินทนิล ช่างนี้มีอำนาจ อาจเหาะไปได้ในอากาศรวมทั้งอยู่บนบวรารทั้งหลาย มีช่างบวราร
8,000 เชือก อยู่แถบดินเขานิรมิต บรเวณสระฉันทันต์

²²⁷ พระญาณิไทย, ไตรภูมิพระร่วง (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2517),